

**STATS
VETENSKAPLIG
TIDSKRIFT**

OBJEKTIVITET I MASSMEDIER

3 1977

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Sören Holmberg, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65-6)

Prenumerationspriset för 1977 är 58,80 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte 17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i januari 1977

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

OBJEKTIVITET I MASSMEDIER

<i>Kjeld Veirup</i> : Med sikte på en "realistisk världsbild".....	169
<i>Göran Hermerén</i> : Objektivitet i massmedier.....	173
<i>Jörgen Westerståhl</i> : Objektiv nyhetsförmedling.....	195
<i>Karl Erik Rosengren</i> : Värderade nyheter.....	203
<i>Jan Magnus Fahlström</i> : Några funderingar kring objektivitet i press, radio och TV.....	213
<i>Den avslutande debatten</i> . Ett referat sammanställt av Lennart Weibull.....	217

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Massmedieforskning i Norden I. Av <i>Kai Kronvall</i>	223
Massmedieforskning i Norden II. Av <i>Torbjörn Vallinder</i>	224
Massmedieforskning i Sverige. Av <i>Erik Nordahl Svendsen</i>	226

LITTERATURGRANSKNINGAR

<i>Eva Block</i> : Amerikabilden i svensk dagspress 1948-1968. Anm. av Joseph Board.....	230
<i>Hans Fredrik Dahl</i> : Hallo - Hallo! Anm. av Frands Mortensen.....	231
<i>Karl Erik Gustafsson - Stig Hadenius</i> : Svensk presspolitik. Anm. av Kai Kronvall.....	237
<i>Håkan Hvitsfeldt</i> : Verklighetsförträngningar. Anm. av Anita Werner.....	238
<i>Jan-Erik Nordlund</i> : Mediaumgänge. Anm. av Lennart Weibull.....	241
<i>Osmo Wiio</i> : Kommunikation - vad är det? Anm. av Rutger Lindahl.....	243

LITTERATURNOTISER.....	245

Objektivitet i massmedier

Svenska Tidningsutgivareföreningens kommitté för masskommunikationsforskning (MASSK) och Sveriges Radio anordnade den 25 januari 1977 i Stockholm en konferens om objektivitet i press, radio och TV. Föredrag hölls därvid av i tur och ordning utbildningsledare Kjeld Veirup, Danmarks Radio, Köpenhamn, professor Göran Hermerén, Filosofiska institutionen, Lunds universitet, professor Jörgen Westerståhl, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, docent Bengt Nerman, Journalisthögskolan, Stockholm, fil. dr Dan Lundberg, Sveriges Radio/PUB, Stockholm, fil. lic. Jan Magnus Fahlström, Dagens Nyheters ledaravdelning, Stockholm. Konferensen, som hölls i Industrihuset, avslutades med en gemensam diskussion.

Föredragen vid konferensen återges i detta häfte av Statsvetenskaplig Tidskrift. Nermans och Lundbergs föredrag har dock av olika anledningar utgått. I stället har tillkommit ett bidrag av docent Karl Erik Rosengren, Sociologiska institutionen, Lunds universitet; Rosengren var förhindrad att delta i konferensen.

Redaktionen för Statsvetenskaplig Tidskrift begagnar tillfället att tacka MASSK och Sveriges Radio för gott samarbete.

Med sikte på en "realistisk världsbild"

AV KJELD VEIRUP

Först vill jag påminna om något som framhävts många gånger tidigare, nämligen att forskarens och journalistens arbeten ligger mycket nära varandra – eller rättare sagt deras metoder och attityder ligger nära varandra. Båda sysslar de med att avslöja sanningen, analysera och syntetisera och kommunicera resultat.

Men just i kommunikationen ligger också den avgörande skillnaden. Medan forskaren skall kommunicera sina resultat till en homogen grupp som har i stort sett samma faktiska kunskaper och intellektuella förutsättningar som han själv så skall journalisten – i varje fall när vi talar om de offentligt kontrollerade elektroniska massmedierna – kommunicera till ett mycket större antal människor, som skiljer sig åt beträffande såväl faktiska kunskaper som intellektuella förutsättningar och som till större delen har helt andra behov och förutsättningar än journalisten själv.

Detta förmedlingsproblem är avgörande för varje journalistiskt arbete, och det är framför allt avgörande när man talar om objektivitet. Men i långa stycken finns det alltså ett samband mellan forskning och journalistik. Massmedierna har sedan tillkomsten levt under ett objektivitetskrav. Det kravet kunde man kanske leva upp till så länge vetenskapsteorin kunde beskriva ett användbart objektivitetsbegrepp. Men på grund av den vetenskapsteoretiska revolutionen, särskilt under åren efter kriget, har den journalistiska objektiviteten blivit hängande i luften, därför att den avslöjades som falsk. Den har saknat en teoretisk generellt accepterad grund.

Men det intressanta är att objektivitetskravet fortfarande uttrycks explicit i vissa offentliga förordningar rörande massmedier i västländer. Därtill kommer, att även om alltså den solida vetenskapsteoretiska grunden för kravet har försvunnit, så fortsätter man att använda en rad pro-

fessionella arbetsrutiner i det dagliga journalistiska arbetet – arbetsrutiner, som egentligen är avsedda att tjäna ett föråldrat objektivitetsbegrepp.

Karle Nordenstreng beskriver i sin uppsats "Massmedierna och verkligheten", tre faser i utvecklingen av det journalistiska objektivitetsbegreppet. Han talar först om den *naiva objektiviteten*, som bygger på att "fakta talar för sig själv", att berättar man bara vad som rent faktiskt har hänt, och det kan göras på ett täckande sätt, så har man uppnått objektivitet. När vetenskapsteorin tog avstånd från det här, lämnades journalistiken kvar i en situation så ouppklarad, så helt och fullt berövad en teoretisk bas, att bara en övergång till en rent individualistisk hållning kunde se ut som en lösning. Alltså: Eftersom det inte fins något absolut objektivt kan man heller inte vara objektiv. Därför måste man ha förståelse för den enskilde kommunikatören. Denne må å sin sida använda medierna på det sätt han anser vara korrekt, även om det kan innebära ett rent subjektivt utnyttjande av en kommunikativ maktposition.

Nordenstreng talar här om den "*cyniska subjektiviteten*". Den måste av många skäl förkastas. Det som behövs är vad han kallar "*den vetenskapliga objektiviteten*", alltså en objektivitet som vilar på en vetenskapsteoretiskt adekvat grund och som kan appliceras på den journalistiska verkligheten.

Vi befinner oss i en period av förvirring.

Det slår mig, att hela debatten – både den explicita och den mindre explicita – omges av en mängd *mystifierande kvasiteori*. Mystifierande därför att den ingenting beskriver, eller bara beskriver fragmentariska delar av problemställningen och därmed lämnar denna obeskriven på ett, om möjligt, än pinsammare sätt.

Man kan ställa upp en typologi över de mystifierande kvasiteoretiska besvärjelseerna:

1. Först en grupp av *verbalmagisk karaktär*. Vi översköjs i dag av ord som neutralitet, opartiskhet, korrekt information, för att nämna några skandinaviska exempel. På amerikanska talar man, t.ex. i "The television code . . ." om factual, fair and without bias, för att inte tala om begreppet good taste. "Canons of journalism" talar om sincerity, truthfulness, accuracy and good faith!!

Orden är i för sig förståeliga men begreppen bakom är oklara, öppna för orimliga tolkningar och missbruk och i alla händelser knappast användbara i ett kommande vetenskapligt objektivitetsbegrepp.

2. Grupp nummer två är av annorlunda slag, men inte mindre beslöjande. Den skulle kunna betecknas *ideologiskt monopoliserande* och går helt enkelt ut på att bara en bestämd ideologi kan leda till sann vetenskap och därmed objektiv vetenskap. Bara innanför denna ideologis ramar kan objektivitet realiseras. Möjligheten att i massmedierna praktiskt förverkliga ett vetenskapligt objektivitetsbegrepp skulle därmed förpassas till ett avlägset Utopia i ett främmande solsystem – för såvitt inte en revolution kunde tänkas skapa det idealsamhälle som skulle krävas.

I varje fall kan det här objektivitetsbegreppet inte användas i ett dagligt redaktionsarbete i vårt nuvarande samhälle. Det är därför av enbart akademiskt intresse.

3. En tredje grupp dimbildare på området är vad jag har kallat de *nihilistiska attityderna*. Det rör sig om nästan pre-verbala attityder, som återfinns i två huvudgrupper motsvarande den "naiva objektiviteten" respektive den "cyniska subjektiviteten". På den ena sidan har vi ett antal, ofta äldre, journalister som säger ungefär så här: Jag har varit journalist i trettio år och jag känner en nyhet på lukten. Jag vet hur den skall behandlas. Jag är professionell. För honom är varje teoretisk diskussion omöjlig och därför överlämnas alltså här objektiviteten till trettio års högst personlig erfarenhet av hur en story skall presenteras.

På andra sidan har vi den som inte ens teoretiskt accepterar förekomsten av ett objektivitetsbegrepp och därför känner sig friköpt. Han talar om yttrandefrihet som vore den en biologisk självklarhet i varje samhälle, om journalistik som Konstens, med stort K, köttsliga syster och om personligt engagemang som det enda avgörande kvalitetskravet man kan ställa på en journalist.

De två typerna liknar varann däri att de förnekar ett kollektivt ansvar, förnekar ett ansvar gentemot

mottagarna och framför allt förnekar en offentlig kvalitetskontroll av den verksamhet de bedriver. Därmed är de i sanning icke-demokrater.

4. I den fjärde gruppen, slutligen, hittar man förvirringens fäder. Den behärskas av begrepp som säger någonting i stil med: Eftersom ingen, vid riktigt alla tillfällen, riktigt vet vad som är lögn och vad som är sanning, så måste vi se till att fördela jämnt mellan de variabler vi kan komma på. Gruppen har bildats på grundval av begrepp som t.ex. *allsidighet* och *balans*. Vad man skall balansera emellan har egentligen aldrig blivit klargjort – och därför naturligtvis inte heller möjligt att mäta. Med allsidigheten är det på samma sätt.

Nu säger kanske en del att det som jag här har tecknat är en karikatyr. Och det skall jag villigt erkänna att det är – men med det allvarliga tillägget att det är en utomordentligt välfångad och karakteristisk karikatyr. För ungefär så ter sig diskussionsfältet – från kanten sett.

Det är utmärkande för de här områdena av debatten att mottagarna av masskommunikation lämnas utanför.

Jag skall inte presentera någon lösning på objektivitetsproblemet, men jag vill, med hänvisning till raderna ovan, gärna antyda ett annat problem som journalistiken – inom en eller annan teoretisk ram – med nödvändighet måste lösa.

Mediernas uppgifter – i varje fall etermediernas – är egentligen ganska klara. De skall bl.a. bidra till medborgarnas information. En förutsättning för att den enskilde skall kunna leva sitt liv på ett rationellt och självständigt sätt, skall kunna ha optimalt inflytande över sin egen situation, skall kunna utnyttja den formella demokratis möjligheter, och därmed göra den till en reell demokrati, är att hans informationsnivå är hög. Att han har en världsbild, som är realistisk i den meningen att den inte är missvisande, feltecknad, skev och därför tvingar honom till meningslösa beslut och effektlösa aktiviteter. Utan alltså optimalt realistisk så att hans beteende kommer att präglas av rationalitet och självständighet.

I den kontinentala diskussionen ingår begreppet "världsbild" tillsammans med begreppet "ideologi" i det övergripande "världsåskådning". Jag lämnar i fortsättningen ideologin därhän.

Medierna sysslar alltså delvis med att informera – att bidra till en vidgning och nyansering av mottagarnas världsbild – om man så vill. Den här informationen har om och om igen utsatts för dräpande kritik från en rad västliga forskare. Kri-

tiken koncentreras till två huvudområden, nämligen frågan om *informationsklyftan* och frågan om den *fragmentariska världsbilden*. I båda fallen verkar kritiken så väldokumenterad, att vi nog gör rätt i att acceptera dem som huvudproblem, gör rätt i att medvetet arbeta på att slå en bro över informationsklyftan, och att medvetet – mycket mera medvetet – bekämpa fragmenteringen.

Fragmenteringen och informationsklyftan hänger givetvis samman – kanske som orsak och verkan. I varje fall förefaller det rimligt att konstatera att de som genom utbildning, status, ställning i samhället, har en sammanhängande, nyanserad (icke-fragmentarisk) världsbild, nästan par definition befinner sig på den välinformerade sidan av informationsklyftan och vice versa.

Vi kan i en första omgång slå fast att en realistisk världsbild alltid är en sammanhängande världsbild – att man *förstår*.

Nyckelbegreppet var förståelse. Vad är då förståelse? Är det "vetskap om" eller "faktakunskap om"? Knappast. Om vi mycket kort skall förklara vad förståelse är, så kan vi säga att det är insikt i sammanhang: Det är att kunna se skillnader och likheter, att kunna resonera, att kunna värdera. För att förvärva insikt måste man få förklaringar. Antingen från andra eller genom att själv skaffa sig dem. Och förklaringar är system av orsaker och verkningar. Orsakskedjor skapar alltså förståelse, insikt. Ytligt sett är skillnaden mellan kunskaper och förståelse den, att kunskaper gäller inom specifika områden (namn, årtal, kvantiteter, fakta av olika slag) medan det man förstår kan användas över ett vidare fält, kan ge möjlighet att värdera nya fenomen i större sammanhang osv. Här är alltså nyckelbegreppet: *Orsak och verkan*.

Vi sa att förklaringar (orsaksförklaringar) leder till förståelse. Och det stämmer – under förutsättning att mottagarna kan följa med under förklaringens gång, att de arbetar med på ett psykiskt plan, att de kan hålla kvar uppmärksamheten, ja, att de helt enkelt lyssnar. Om det inte är på det sättet, kan det naturligtvis heller inte bli tal om förståelse. Journalisten står där utan att ha nått fram med det han ville säga. Och här är det alltså inte fråga om en rent fysisk exponering. Talrika undersökningar visar att människor mycket väl kan befinna sig på plats framför en påslagen tv- eller radioapparat utan att överhuvudtaget lägga märke till något som helst av det som försiggår.

I gengäld är det också en ganska väldokumenterad erfarenhet att tittare-lyssnare, som befinner sig i den här situationen, plötsligt kan fås att lyssna

och totalt ändra attityd. Från ointresse till intresse, från ouppmärksamhet till uppmärksamhet och från slutenhet till receptivitet.

Det handlar alltså om vissa egenskaper hos ett program, som – när de förekommer – på det här sättet väcker mottagarnas uppmärksamhet. En viss form av psykisk energi i mottagarens medvetande skall nämligen utlösas. Det kan vara intresse för, glädje över, avsky för, förgärlighet över, stimulerande enighet med – eller motsatsen, upplevelse av, identifikation med osv. Kort sagt skall programmet väcka en eller annan form av *emotionalitet* hos mottagaren.

Det kan inte nog understrykas att detta att ta emot ett tv- eller radioprogram – helt bortsett från dess objektiva eller subjektiva kvalitet, helt bortsett från dess tema eller genre – är en psykisk process, som förutsätter en psykisk beredskap hos mottagaren: En önskan om, en vilja att vilja se och/eller höra.

Men nu är emotionalitet en ganska farlig mekanism att arbeta med. Med hänvisning till reklampsykologi, propagandapsykologi och påverkningspsykologi i vidare mening, kan man konstatera att det är en kvalitet i ett budskap, som kan användas i rimliga och mindre rimliga avsikter. Vad som här är "rimligt" respektive "orimligt" måste framgå av det kommande, vetenskapliga objektivitetsbegreppet.

När vi talar om förståelse och emotion och det funktionella sambandet mellan de här båda psykologiska begreppen, bör vi gräva djupare. Låt oss titta på ett par mer filosofiska begrepp: Varje händelse framträder i två former, eller på två nivåer, om man så vill. På den ena sidan har vi händelsens placering i tid och rum, dess specifika karaktär, dess yttre form, som vi ger beteckningen *händelsens fenomen-nivå*.

På den andra sidan samma händelses samband utanför nutid och rum, dess bakgrund av orsaker och verkningar och därmed dess generella karaktär, som vi ger beteckningen *händelsens väsen-nivå*. Man kan också tala om händelsen *som* fenomen och händelsen *som* väsen. Det är här fråga om *fakta* på fenomen-nivå och *fakta* på väsen-nivå.

Vi kan nu fördjupa vårt förståelsebegrepp genom att säga att vad mottagarna skall förstå, är händelsernas väsen, händelsernas bakgrund och sammanhang med andra liknande händelser, men på en principiell nivå. Härmed har vi uppnått fördelen att *det som man förstår av en specifik händelses väsen hjälper en att, utan ytterligare förklaring,*

förstå andra liknande händelsers väsen. Det vill säga att först i den här situationen kan vi börja tala om informationens användbarhet för mottagarna.

På samma sätt kan vi tala om emotionalitet. Vad är det, egentligen, som utlöser en emotionell beredskap hos mottagaren, en "mottagarberedskap"? Det är, som tidigare antytts, specifika, intresseväckande händelser och begivenheter, det är "the human touch", för att hålla fast vid en gammal journalist-jargong, det är den spontana identifikationsmöjligheten. Ja, *det är kort sagt händelser och begivenheter som fenomen.*

Om nu någon frågar: Vad är då viktigast, fenomen eller väsen, emotionalitet eller förståelse? Då kan vi med ganska stor säkerhet svara att ingetdera är överflödigt och ingetdera heller viktigare än det andra. Och det gör vi mot följande bakgrund: Förutsättningen för att komma till tals med någon är en viss grad av emotionalitet (fenomenbeskrivning) i budskapet. Vi kan kalla detta för det *psykologiska imperativet*. Och informations-systemens demokratiska uppgift är att ge mottagarna insikt i sammanhang, alltså förståelse (på väsen-nivån) av orsakssammanhang bakom specifika händelser. Vi kan här tala om det *demokratiska imperativet*.

Låt oss ge de här kvaliteterna hos informationsförmedlingen, hos ett program, en beteckning och tala om förmedlingens, programmets *kommunikativitet*.

Om vi ser på informationsförmedling och de professionella arbetsmönstren i det här sammanhanget, så har vi ramen för en teoretisk apparatur, som på det praktiska planet kan göra det möjligt, dels att öka radio- och tv-programmens kommunikativa kvalitet, dels att ställa in arbetsmönstren på ett kommande objektivitetsbegrepp och slutligen att styra bort från en fragmentarisk informationsförmedling och därmed från förmedling av en fragmentarisk och osammanhängande världsbild. I stället skulle vi målmedvetet kunna gå in för att förmedla vad vi här har kallat en "realistisk världsbild". Det kommande objektivitetstänkandet *måste* involvera kommunikativitet. För vad skall vi med objektivitet om ingen tar emot och ingen förstår?!

Siden dette indlæg blev holdt har den af DR nedsatte objektivitetsgruppe nået til et resultat med sit arbejde. Dette resultat foreligger i løbet af det sene efterår i rapportform. Det er vort håb, at kolleger uden for radio- og tv-institutionernes kreds vil deltage i den kommende helt nødvendige debat om objektivitetsproblemerne i radio og fjernsyn. Men en debat som arbejder på et videnskabeligt grundlag og ikke et grundlag formet af specielle formuleringer i lovtekster/aftaletekster.

Objektivitet i massmedia

AV GÖRAN HERMERÉN

1. Utgångspunkter

1.1 Semantiska utgångspunkter

En semantisk utgångspunkt för den följande diskussionen måste vara att termen "objektiv" (liksom "objektivitet" etc) inte har någon entydig och precis innebörd. Man säger ju t.ex. att observationer är objektiva, att personer är objektiva, att bedömningar av prov är objektiva, att naturvetenskaperna är objektiva, eller förnekar att så är fallet; och det är långtifrån självklart att "objektiv" används i samma betydelse i alla dessa fall.

Men termens innebörd kan naturligtvis preciseras. Vid preciseringsarbetet kan man använda olika typer av lexikografisk evidens, existerande definitioner av objektivitet och därmed besläktade begrepp, argumenteringar för och emot påståendet att ett program eller en artikel (eller en serie av program eller artiklar) brister i objektivitet, inklusive utslag från Radionämnden och därmed jämförbara institutioner. Eftersom valet av precisering och definition också har programpolitiska konsekvenser, är det viktigt att någorlunda noga försöka utforska begreppets innebörd.

I litteraturen finns en rad olika definitioner, relaterade till varandra på ett svårgenomskådligt sätt. I stället för att försöka mig på en kartläggning av olika betydelser av "objektiv" och "objektivitet", skall jag här försöka fixera en betydelse som i det här sammanhanget enligt min mening är viktig och intressant.

1.2 Normativa utgångspunkter

Termen "objektiv" är positivt värdeladdad, liksom "vetenskaplig", "demokratisk" och "rationell". Att brista i objektivitet är (åtminstone i vissa sammanhang) något negativt, liksom att vara ovetenskaplig, odemokratisk eller irrationell.

Jag uppfattar alltså kravet på objektivitet (så

som det kommer att utvecklas i det följande) som en sorts regulativ idé eller ett normativt ideal, som man i vissa sammanhang (som också kommer att specificeras i det följande) bör sträva efter att uppnå. Man kunde säga att detta krav är inbyggt i forskningens eller nyhetsförmedlingens idé – fast därmed är naturligtvis inte sagt att man alltid eller endast bör bedriva forskning eller nyhetsförmedling.

De praktiska svårigheterna att förverkliga detta krav skall inte underskattas, och de framhålls ofta av dem som är kritiska mot objektivitetskravet. Men dessa praktiska svårigheter tycker jag inte är någon avgörande invändning. Vem har sagt att man bara bör sträva efter mål som är lätta att uppnå? Ett samhälle där allting är rättvist ordnat finns inte och har heller aldrig funnits, men det är inget skäl till att man inte skall sträva efter att uppnå ett rättvisare samhälle än det vi för närvarande har.

Och vad är för övrigt alternativet? Anta att man slopar kravet på objektivitet. Vad är det då för sorts vetenskap och journalistik vi får? I ett demokratiskt samhälle är vi inte betjänta av en forskning och en journalistik där var och en kan och får göra som han eller hon vill i den meningen att man får manipulera med regler för insamling och bearbetande av uppgifter, trovärdighetsprövning, analys och förklaring m.m. på ett godtyckligt sätt eller så att forskningsresultaten skall stämma med privata eller politiska önsknings.

Emellertid finns det en tendens man måste se upp med här: tendensen att applicera termen "objektiv" på sådant man gillar och dess negationer på sådant man ogillar *utan att* reflektera över ordens sakliga innebörd. Det hela slutar då med att personer med olika politiska och moraliska värderingar är överens om att objektivitet är något bra, men applicerar termen "objektiv" på helt skil-

da företeelser. För att undvika detta är det viktigt att så långt det går försöka få grepp om och fixera objektivitetskravets sakliga innebörd, och det är också huvudsyftet med denna artikel.

1.3 Vetenskapsteoretiska utgångspunkter

Kjeld Veirup har i sitt inlägg redogjort för den vetenskapsteoretiska bakgrunden till den senaste tidens objektivitetsdebatt, och jag kan därför fatta mig någorlunda kort på denna punkt. Det är enligt min mening alldeles uppenbart att man också här måste försöka kryssa mellan Scylla och Karybdis, dvs. mellan den *naiva* och den *cyniska* teorin om objektivitet. Enligt den förra är verkligheten något givet oberoende av oss, fakta talar för sig själva, och det är följaktligen bara att jämföra vad massmedia skriver med verkligheten, om vi vill avgöra vilka framställningar som är objektiva. Enligt den senare finns det inte någon verklighet (oberoende av oss?), och var och en kan därför skriva eller tala som han eller hon vill; allt är tillåtet.

Bara på två punkter skall jag anknyta till den vetenskapsteoretiska debatten. Det gäller för det första en distinktion som jag tror är av stor betydelse för den följande diskussionen. När det gäller i vilken utsträckning objektivitetsbegreppet (eller begreppen) är relativt (relativa), måste man skilja mellan vad man kunde kalla ontologiska frågor och avgörbarhetsfrågor. Oavsett om det finns en icke-relativ objektivitet i ontologisk mening, kommer ett visst mått av relativitet in i bilden, när vi skall ta ställning till konkreta problem och försöka avgöra om en given framställning (ett bestämt program eller en programserie) brister i objektivitet. För då är vi ju hänvisade till att använda de kunskaper och metoder som är tillgängliga här och nu. Och var och en som ägnat sig något lite åt vetenskapshistoriska studier vet ju att det finns både individuella och kollektiva villfarelser i vetenskapens värld: vetenskapliga teorier revideras, modifieras, sätts in i nya sammanhang, omvärderas och förkastas. De metoder som vi för närvarande förfogar över får betraktas som tumregler, som används i brist på bättre, inte som en gång för alla givna regler.

Om vi har ett antal alternativa förklaringar av ett visst skeende, är det mycket möjligt att någon av dem är korrekt. Men det är inte säkert vi kan veta vilken som är det, beroende på de mänskliga kunskapernas fragmentariska karaktär, evidensens otillräcklighet, brister i vår fantasi och i vårt skarpsinne. Det kan alltså mycket väl vara så att en framställning är objektiv, fast vi inte kan fastställa detta; eller att vi felaktigt anser (på basis

av de nu tillgängliga kunskaperna och metoderna) att en framställning är objektiv, fast den inte är det.

För det andra behöver vi en något mera sofistikerad begreppsapparat än den traditionellt positivistiska. Verkligheten är ju inte någonting som man har i byrålådan eller byxfickan och vid behov kan plocka fram och jämföra innehållet i en artikel eller programserie med – ungefär som man kan jämföra en linjal, tillverkad av exempelvis AB Zegerco, med arkivmetern i Paris. Verkligheten är ju i en viss mening en konstruktion. Det som föreligger här och nu är en mängd evidens av skilda slag, och vår verklighetsbild är ett försök att förklara denna evidens genom att rekonstruera sammanhang, som vi av olika skäl inte kunnat observera.

Vi måste alltså hålla isär olika verkligheter eller verklighetsbegrepp.¹ För det första har vi den *metafysiska* verkligheten, "das Ding an sich", som vi så att säga postulerar men definitionsmässigt inte kan ha någon direkt kunskap om. För det andra har vi den för sinnena *givna* verkligheten, som består av indicier av olika slag (dokument, källor, bromsspår, vittnesmål, rökmoln, osv.). Detta är något vi kan ha direkt kunskap om, fast det bör observeras att indicierna inte är några "rena data" i vanlig positivistisk mening. De behöver tolkas. För att vi skall förstå dem, behövs teorier om deras tillkomst och funktion; skillnaden mellan att hitta ett mynt och en metallbit vid en arkeologisk utgrävning är i det här sammanhanget instruktiv.

Det tredje verklighetsbegreppet är en konstruktion, som uppfyller vissa logiska och pragmatiska villkor (krav på motsägelsefrihet, enkelhet, begriplighet osv), och som syftar till att förklara den för oss givna verkligheten, dvs. indicierna. Denna *konstruerade* verklighet kan inte jämföras med "verkligheten själv". Däremot kan den jämföras med andra konstruktioner med avseende på dessa logiska och pragmatiska villkor, och de olika konstruktionerna kan också testas mot nytt, tidigare oupptäckt material (nya indicier).

Det gäller alltså att inom ramen för dessa (eller liknande) distinktioner försöka formulera kriterier på objektivitet, som är användbara i praktiken. Kriterierna skall också vara intressanta, fruktbara och rimliga, dvs någorlunda sammanfalla med våra intuitioner om vad som karakteriserar objektiva och icke-objektiva artiklar (program, etc) och med Radionämndens praxis.

1.4 Kommunikationsteoretiska utgångspunkter

Journalistik produceras inte i ett socialt och intellektuellt vakuum. Det produceras i ett samhälle med en bestämd social och ekonomisk struktur, det produceras för vissa syften och det har bestämda effekter i detta samhälle. Detta är självklarheter, men det är viktigt att hålla dessa omständigheter i minnet, eftersom de komplicerar objektivitetsdebatten på flera sätt.

Nedanstående figur, fig. 1, som i olika varianter och versioner förekommer i den kommunikationsteoretiska litteraturen, kan tjäna som en utgångspunkt för den följande diskussionen: Detta diagram är förenklat på ett sätt jag inte kan utreda i detalj inom ramen för denna artikel; jag får nöja mig med några korta antydningar.

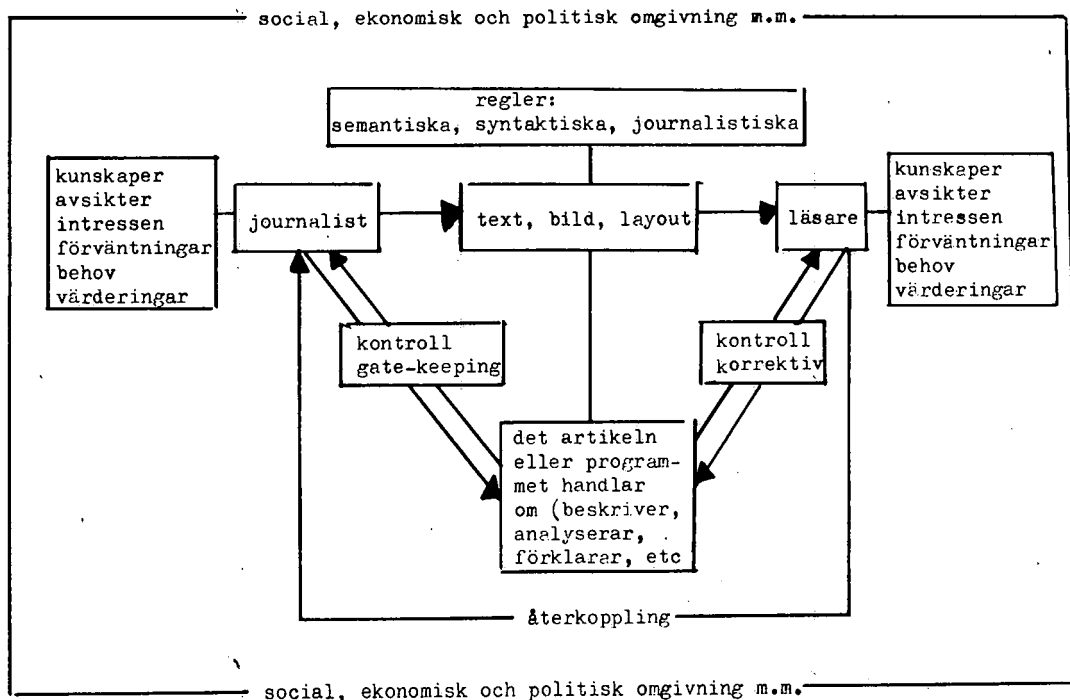
Sålanda har t.ex. förekomsten av kontroll- och gate-keepingprocesser på olika nivåer bara skisserats med en enda box; den intellektuella traditionens roll har inte särskilt markerats; förekomsten av brus och störningar av skilda slag har inte heller angetts, liksom den roll journalistens hypoteser om mottagarnas kunskaper, avsikter, intressen, förväntningar etc. spelar. Syftet med dessa förenklingar är att göra diagrammet någorlunda lätt att överblicka. Den sociala, ekonomiska och

politiska omgivningen kan ju vidare struktureras på ett mycket mera nyanserat sätt än vad som skett i diagrammet: man kan här skilja mellan flera system, subsystem, subsystem osv. Den enskilde journalisten på t.ex. nyhetsredaktionen ingår som en del i en större helhet, denna större helhet (nyhetsredaktionen) ingår som en del i en ännu större helhet (tidningen), och tidningen i sin tur ingår i flera andra större helheter, regionala, nationella och internationella.

Med utgångspunkt från diagrammet skall jag bara lyfta fram två omständigheter, som är av betydelse för den följande debatten. Den första är att journalistens publik (läsare, tittare) alldeles klart är heterogen i den meningen att den har mycket skiftande kunskaper, avsikter, intressen, förväntningar, behov och värderingar. Eftersom utrymmet alltid är begränsat, måste vissa saker tas för givet eller tyst förutsättas. Detta innebär att en framställning mycket väl kan vara missvisande för en grupp utan att vara det för en annan. Var exakt går gränsen mellan förenkling och förvanskning? Den gränsen kan inte dras in abstracto; man måste relativisera den till en publik med vissa bestämda kunskaper etc.

För det andra är det viktigt att påminna om att journalistens och läsarens syften inte behöver

Fig. 1

(fig.1).

sammanfalla, och att det finns ett stort utrymme för missförstånd på denna punkt. Hur artikeln eller programmet klassificeras (t.ex. som nyhetsprogram, spelfilm, dokumentärfilm, halvdokumentärfilm) är härvid av stor betydelse; ingress och programpresentation får inte glömmas bort.²

1.5 Journalistiska utgångspunkter

Det finns ingen skarp gräns mellan detta och föregående avsnitt. Till utgångspunkterna för diskussionen hör också några enkla men viktiga fakta från journalistens vardag. Genom att påminna om dem kan synpunkterna i föregående stycke utvecklas och preciseras något.

Till dessa synpunkter hör bl.a. (1) att det i pressen likaväl som i radio och TV förekommer många olika typer av inslag (program, artiklar, serier), (2) att målet för en journalists verksamhet rimligtvis varierar beroende på vad för typ av program eller artikel som skall produceras, (3) att objektivitet ingalunda är det enda eller ens viktigaste målet för verksamheten, och (4) att detta mål kan komma i konflikt med andra. Målkonflikterna är inte ofrånkomliga, men det är klart att kravet på objektivitet kan komma i konflikt med krav på att program eller artiklar skall vara engagerande, lättfattliga, stimulera till debatt, eller bidra till att öka lösnummerförsäljningen.

Som jag tidigare framhållit i olika sammanhang,³ är det viktigt att skilja mellan (a) olika typer av program (artiklar), t.ex. enstaka inslag i ett program, enstaka program, serier av skilda slag, och det totala utbudet av en viss sorts program eller under en viss tid, och (b) de olika typer av frågor, som kan diskuteras i dessa olika typer av program eller artiklar, framför allt sakfrågor, värdefrågor, normativa frågor, som dessutom samtliga kan vara kontroversiella eller okontroversiella. Dessa distinktioner korsar varandra på olika sätt, och åtskilliga av dem är problematiska; det kan t.ex. vara kontroversiellt vad som är kontroversiellt i ett bestämt program, och vari det kontroversiella består. Men distinktionerna kommer att visa sig viktiga, eftersom olika programtyper aktualiserar delvis olika problem.

Sålunda är det uppenbarligen viktigt att skilja mellan artiklar eller program som avser (i) att ge en så långt möjligt korrekt bild av den politiska situationen i t.ex. Mellanöstern, och (ii) att redovisa en debatt om den politiska situationen i Mellanöstern. Även partsinlagor med uppenbara historieförfalskningar bör givetvis redovisas om syftet är (ii) men inte om syftet är (i). Det är vidare rimligt att ställa delvis skilda krav på beskrivning-

ar och förklaringar.^{3a} Vid de förra gäller bl.a. att de sakuppgifter som meddelas skall vara korrekta, och det är en brist om man kan visa eller göra troligt att så inte är fallet. Vid de senare gäller bl.a. att de förklaringar som ges skall vara förenliga med kända fakta, och att mångfasetterad nyhetsförmedling bör eftersträvas, dvs. alla förklaringar förenliga med kända fakta bör framföras. Är något i programmet (materialet, förutsättningarna, metoderna, slutsatserna) slutligen kontroversiellt, aktualiseras ett krav på öppenhet. Detta krav innebär att man anger vad som är kontroversiellt, och vad alternativt material eller alternativa förutsättningar och metoder skulle leda till för slutsatser.

Också en rad omständigheter, som i figur 1 hör hemma under rubriken "social, ekonomisk och politisk omgivning", bör nämnas i detta sammanhang. Hit hör sådant som politisk hemvist, ägarstruktur, konkurrenssituation, m.m. Det förefaller rimligt att åtminstone i vissa sammanhang ställa delvis andra krav på företag med monopolställning av typ SR/TV än på t.ex. morgon- eller kvällstidningarna i Stockholm. På samma sätt bör man enligt min mening ställa speciella krav på tidningar med monopolställning inom ett visst spridningsområde. Jag skall inte utveckla dessa kanske uppenbara synpunkter närmare utan övergår nu till huvudpunkten i min framställning: att försöka precisera rimliga och användbara kriterier på objektivitet i massmedia.

2. Villkor för objektivitet

2.1 Inledning

För att inte uppsatsen skall bli alltför lång, kommer jag här enbart att koncentrera mig på objektivitet som en egenskap hos innehållet i artiklar eller program. Andra slag av objektivitet (t.ex. metodologisk objektivitet) kommer jag inte att beröra. Huvudidén i uppsatsen är helt enkelt att en framställning inte är objektiv, om (1) den har vissa brister, (2) den gynnar en part på en annans bekostnad, och (3) den gör detta just på grund av att den har dessa brister.

Denna idé kan i och för sig uttryckas på flera sätt. Enligt den s.k. kontrapositionslagen i logiken är formuleringen ovan ekvivalent med följande positiva formulering: om en framställning är objektiv, så förhåller det sig inte så att (1) den har vissa brister, (2) den gynnar en part på en annans bekostnad, och (3) den gör detta just på grund av att den har dessa brister. Jag har emellertid här utgått från den negativa formuleringen i första

stycket, eftersom de praktiska problem journalister och radionämnd i allmänhet ställs inför aktualiseras av anklagelser för bristande objektivitet.

I det följande kommer jag alltså att argumentera för att det är tillräckligt att de tre villkoren (1), (2) och (3) är uppfyllda, för att en framställning skall brista i objektivitet. Men därmed är inte sagt att denna lista är fullständig; olika tillägg kan vara motiverade i skilda situationer och sammanhang. Man kan också fråga sig om inte denna tes kan skärpas genom att det kursiverade "om" framför villkorssatserna (1)–(3) byts ut mot "om och endast om". Detta skulle innebära att man säger att en framställning är objektiv, om och endast om det inte förhåller sig så att villkoren (1), (2) och (3) alla är uppfyllda.

Detta fordrar ytterligare argument, och det finns inte tid eller utrymme i det här sammanhanget att argumentera för detta. Det som komplicerar saken är bl.a. de neutralitetsvillkor som kommer att diskuteras i det följande, och förhållandet att de brister som nämns i (1) kan konkretiseras på många sätt (Också brott mot neutralitetsvillkoren kan ju räknas som en brist.) Personligen är jag emellertid böjd för att anse att även den starkare tesen (där "om" byts ut mot "om och endast om") är riktig. Men när det gäller läromedel i skolor och i varje fall vissa typer av nyhetsförmedling är det rimligt att inkludera en rätt stor uppsättning olika villkor i diskussionen.

För att undvika missförstånd beträffande relationerna mellan vad man kunde kalla innehållslig och metodologisk objektivitet bör också följande omständighet betonas. Skall man ta ställning till om villkor (1) är uppfyllt eller ej, räcker det inte att enbart undersöka om den aktuella framställningen innehåller några enstaka sakfel. En i sammanhanget relevant typ av brist kan mycket väl vara att forskaren eller journalisten använt adekvata eller felaktiga metoder, eller använt adekvata metoder men tillämpat dem på ett felaktigt eller inkonsekvent sätt. Metodologisk och innehållslig objektivitet kan alltså kopplas ihop på detta sätt; det finns inte vattentäta skott mellan dessa två slag av objektivitet, som man ibland har menat.

Metoderna är emellertid inte något självändamål. Forskarnas (och journalisternas) metodpraxis är f.ö., som jag påpekat i ett annat sammanhang, inte någon statisk storhet utan en samling mer eller mindre vaga tumregler som utsätts för kontinuerlig kritik och revision. Man håller fast vid en metodregel, så länge den visar sig fruktbar och leder till hållbara resultat. Metoder som leder

till missvisande resultat förkastas eller modifieras. De metodologiska brister som är intressanta i just det här sammanhanget är alltså sådana brister som bidrar till att ge läsaren en skev eller missvisande bild av det som behandlas. Jag skall därför inte här gå in närmare på det speciella problemet vad det innebär att vissa metoder tillämpats på ett objektvt sätt.

Det är hur som helst viktigt att se att det krav på opartiskhet, som skymtar i villkor (2), inte ensamt är ett tillräckligt villkor för bristande objektivitet; det måste kombineras på ett speciellt sätt med kravet på frånvaro av brister. Det bör vidare understrykas att sätserna (1)–(3) bör betraktas som ett schema, som kan fyllas ut och ges ett konkret innehåll på litet olika sätt, beroende på bl.a. vad de aktuella programmen eller artiklarna tillhör för kategori och handlar om. Hur klausulerna (1)–(3) skall tolkas och tillämpas, beror alltså bl.a. på de aktuella programmens och artiklarnas karaktär.

I det följande skall jag försöka utveckla vad dessa klausuler (1), (2) och (3) innebär i teori och praktik, framför allt genom att diskutera ett antal olika typer av brister artiklar (program, serier) kan ha – irrelevans, sakfel, skevhet, etc. – och som kan ligga till grund för anklagelser för bristande objektivitet. Opertiskhetskravets innebörd och funktion skall också diskuteras, och dess relation till andra objektivitetskrav fixeras.

2.2 Krav på relevans

Ett krav som ofta framförs i detta sammanhang, och som ju också ingår i Jörgen Westerstahls välkända objektivitetsdefinition, är ett krav på relevans. Olyckligtvis är emellertid detta krav synnerligen flertydigt, och en ordnad diskussion förutsätter att man skiljer mellan åtminstone fyra i princip skilda betydelser eller betydelsefamiljer.

Först och främst kan man här rikta uppmärksamheten på det *subjektiva* relevansbegreppet; kravet tolkas då som ett krav på att vad som sägs eller skrivs i massmedia skall vara av väsentligt intresse för någon eller några. Det skall med andra ord uppfylla villkoret:

(R 1) Den aktuella framställningen (artikeln, serien, etc) är intressant (för någon bestämd person eller grupp i samhället).

Ett problem som detta relevansbegrepp aktualiserar är naturligtvis, att det som är intressant för en person eller grupp inte behöver vara det för en annan. Skall man då tillämpa vanliga demo-

kratiska regler om enkel majoritet och säga att om 51 procent av läsarna eller lyssnarna ansåg att programmet eller artikeln var intressant, så ...? Det är emellertid onödigt att spilla tid eller utrymme på att spekulera över sådana frågor. Hur som helst är det ju uppenbart att kravet på relevans i denna tappning varken är tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet i någon i det här sammanhanget rimlig betydelse av detta ord.

Westerståhl skiljer i sin objektivitetsbok (enligt min mening med rätta) mellan detta subjektiva relevansbegrepp och vad man kanske kunde kalla det *vetenskapliga* relevansbegreppet:

(R 2) Den aktuella framställningen belyser (stöder, underminerar) en bestämd hypotes eller teori.

Sakuppgifterna i en framställning är inte relevanta i och för sig. Däremot kan de vara relevanta i relation till en bestämd hypotes – och irrelevanta i relation till (dvs för ställningstagandet till) en annan. Att framställningen i det förra fallet belyser hypotesen ifråga innebär då att den innehåller evidens för eller emot denna hypotes. Genom att presentera sådan evidens får läsaren eller tittaren möjlighet att ta ställning till hypotesens riktighet – och en möjlighet till fördjupad förståelse av de personer, handlingar eller processer som diskuteras.

I och för sig är (R 2) inte ensamt tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet. Men det kan tillsammans med andra kombineras till ett nödvändigt villkor för objektivitet. Idén är då den att gissningar inte är tillräckliga. Det räcker alltså inte att de sakuppgifter som lämnas händelsevis råkar vara riktiga, eller att den bild av det aktuella skeendet som ges inte råkar vara missvisande. Journalisten skall också ha goda skäl för vad han säger. Detta kan då tolkas så att det han säger eller skriver skall stödjas eller i princip kunna stödjas (på grund av brist på utrymme är det ju inte säkert att skälen redovisas i programmet eller artikeln) av hållbara och relevanta skäl.

Det finns emellertid andra distinktioner än de som Westerståhl gör. I det föregående fallet har man ju inte lagt några som helst restriktioner på vad för slags hypotes eller teori som journalistens framställning skall belysa. Genom att postulera vissa kvalitetskrav, som sådana hypoteser och teorier skall uppfylla, får vi ett starkare begrepp som i brist på bättre terminologi kunde kallas för ett *normativt* relevansbegrepp; schematiskt:

(R 3) Den aktuella framställningen belyser en bestämd hypotes, som uppfyller vissa

inom- och utomvetenskapliga väsentlighetskriterier.

Har man bestämda föreställningar om vad som kännetecknar en "realistisk" ("riktig", "bra") människoupfattning, samhällssyn, världsbild (etc), kan man exempelvis driva tesen att endast sådana artiklar och program är relevanta, som bidrar till att fördjupa, precisera eller belägga denna människoupfattning, samhällssyn och världsbild.^{3b}

Problemet blir ju då förstås att avgöra *vilken* människoupfattning, samhällssyn, och världsbild, som är "realistisk" (etc). Då "realistisk" här används som ett honnörord, är problemet i grunden normativt. Hur som helst kan kravet på relevans, tolkas på detta sätt, enligt min mening inte anses vara varken tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet. Man bör skilja mellan kriterierna på lyckade ämnes- och problemval (väsentlighet, m.m.) och kriterierna på att en framställning om ett visst problem är i grova drag sakligt korrekt (och i varje fall inte missvisande och partisk). Det är det senare saken gäller.

Termen "relevans" används emellertid också i flera andra betydelser, vilket kom fram under diskussionerna på Industrihuset. Sålunda talar man ibland om t.ex. formatrelevans och layoutrelevans; schematiskt:

(R 4) Den aktuella framställningen har fått en plats, en sändningstid, ett utrymme (format), en layout (etc), som är adekvat enligt vissa normer.

De normer det här är fråga om är t.ex. principer för nyhetsvärdering, som utbildats och kodifierats genom en viss praxis och som naturligtvis kan variera i olika samhällen och vid olika tidpunkter. Emellertid kan man diskutera både om detta språkbruk är lyckat, och i vad mån det är rimligt att uppfatta kravet på relevans, tolkat enligt (4), som tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet.

Självklart måste man räkna med att artiklar som får stort utrymme, illustreras rikligt, sätts på första sidan etc (liksom program på bästa sändningstid) av läsare respektive tittare uppfattas som viktiga. Det kan vara rimligt att ställa vissa krav på korrespondens mellan artikelns intresse för läsarna och det utrymme och layout (etc) artikeln får. Men exakt hur skall denna korrespondensrelation preciseras? Det är inte lätt att säga. Skälen till detta är flera. För det första går vissa saker lätt att presentera kortfattat, medan andra är svårare. Detta beror bl.a. på hur mycket som är känt om den aktuella händelsen och händelser av detta slag;

ju mindre som är känt, desto utförligare behöver rapporteringen ofta vara för att det hela skall bli begripligt. För det andra är de nyhetsvärderingsprinciper, som här förutsätts, varken entydiga eller konstanta.

Av dessa skäl vill jag avstå från att lansera kravet på relevans, tolkat enligt (4), som ett tillräckligt eller nödvändigt villkor för objektivitet. Om man gjorde det, skulle det leda till väldiga tillämpningsproblem. Under vilka betingelser exakt skulle detta villkor i det ena eller andra fallet anses uppfyllt? På sin höjd kan detta krav betraktas som en grov tumregel.

För att sammanfatta: jag har här skiljt mellan fyra olika typer av relevansbegrepp. Personligen skulle jag vilja reservera termen "relevans" för den andra av dem. I det första fallet skulle jag vilja föreslå att man i stället för "relevant" använde ordet "intressant", i det tredje fallet i stället ordet "väsentligt" eller "riktigt" och i det fjärde fallet "adekvat". Diskussionen blir snårig, och man bäddar för missförstånd, om "relevans" samtidigt används i samtliga dessa betydelser – och dessutom kanske i andra.

2.2 Krav på sanning och sannolikhet

Sanningskravet betraktas ofta som fundamentalt i det här sammanhanget. Men det kan tolkas på flera sätt; och jag skall här försöka visa, att tolkat på åtminstone ett nära till hands liggande sätt är detta krav varken nödvändigt eller tillräckligt för objektivitet.

Den tolkning av sanningskravet jag då syftar på kan formuleras på följande sätt:

(S1) Den aktuella framställningen (artikeln, serien, ...) innehåller endast sanna påståenden, alternativt: samtliga sakuppgifter i framställningen är korrekta.

Program och artiklar kan naturligtvis innehålla annat än påståenden och sakuppgifter t.ex. illustrationer, bakgrundsmusik, frågor, uppmaningar etc. Men enligt tolkning (S1) får den aktuella framställningen alltså inte innehålla några falska påståenden eller oriktiga sakuppgifter.

Emellertid är det ju lätt att se att en framställning kan brista i objektivitet, även om den inte innehåller ett enda falskt påstående eller en enda oriktig sakuppgift; författaren kan ju helt enkelt ha gjort ett tendentiöst urval av fakta. I och för sig kan varje påstående i ett program eller en artikel (serie, etc) vara sant, men som helhet kan framställningen ändå ge en skev eller missvisande bild av vad som hänt, och varför det hänt. Alltså

kan kravet på sanning, tolkat på detta sätt, inte vara tillräckligt för objektivitet.

Men är det nödvändigt? Detta kan förefalla mera kontroversiellt. Enligt min mening är (S1) inte nödvändigt, eftersom en framställning kan innehålla ett sakfel (alltså ett falskt påstående) utan att därmed nödvändigtvis brista i objektivitet. Om man anser att sanningskravet i den här diskuterade versionen verkligen är nödvändigt, får man också vara beredd att acceptera bl.a. följande konsekvens: att en framställning, som innehåller en mängd tabeller, i vilka ett enda (i och för sig helt uppenbart) räknefel eller tryckfel insmugit sig, kommer att brista i objektivitet. Det samma gäller nyhetsinslag med felsäningar, t.ex. då det i TV först sades att Ernst Wigforss dött i sitt hem i Mellbystrand (i stället för Vejbystrand); det vore ju absurt att påstå att inslaget av detta skäl brast i objektivitet. En konsekvens skulle ju också bli att äldre naturvetenskapliga teorier, som kunde visas innehålla ett enda falskt antagande eller en enda oriktig sakuppgift, automatiskt skulle brista i objektivitet. Allt detta strider helt mot åtminstone mina intuitioner om hur "objektivitet" och "objektiv" används.

Studerar man de argument, som förs fram för att t.ex. underbygga anklagelser för bristande objektivitet, ser man också att de villkor som är nödvändiga var för sig, och eventuellt tillräckliga tillsammans, för objektivitet, är betydligt mer komplicerade än kravet på sanning i den version som här diskuterats. Jag har i ett annat sammanhang argumenterat för att "objektiv" och "sann" prediceras om egenskaper hos semantiska enheter på skilda nivåer.⁴ Hur som helst borde man, inte minst med tanke på den stora litteraturen i ämnet, bli misstänksam mot ett objektivitetskriterium som gör det lätt att avgöra om en framställning brister i objektivitet.

Om innebörden i begreppet sanning och kriterierna på sanning har det skrivits många filosofiska avhandlingar, och man kan naturligtvis få en rad olika versioner av (S1) genom utnyttja distinktioner i denna litteratur. Men med tanke på de svåra problem analysen av sanningsbegreppet eller sanningsbegreppen erbjuder, kan det vara frestande att föreslå en mer uttunnad eller anspråkslös version av sanningskravet. Om den första huvudidén är att de sakuppgifter som lämnas skall vara korrekta, kan en annan idé preliminärt uttryckas på följande sätt:

(S2) Sakuppgifterna i den aktuella artikeln (programmet, serien, ...) skall vara sannolika.

Nyckelbegreppet blir därmed inte längre sanning utan sannolikhet.

Vad (S 2) mer exakt skall innebära, kan man naturligtvis ha skiftande åsikter om; en rimlig tolkning av detta nya krav kan väl nedanstående sats utgöra:

- (S 3) Vid den tidpunkt då sakuppgifterna lämnas skall den aktuella journalisten ha välgrundad anledning att tro att de är korrekta.⁵

Detta innebär med andra ord att det skall finnas goda skäl för de påståenden som görs. Vad som skall räknas som goda skäl är naturligtvis inte helt oproblematiskt, men i anslutning till en vanlig kunskapsteoretisk idé kan man här nöja sig med att räkna upp vissa metoder (utan anspråk på fullständighet) – olika slag av observationer i kombination med induktiva och deduktiva metoder – med vars hjälp man får fram och kontrollerar påståenden som gör anspråk på att vara sanna.

Om dessa metoder specificeras, kan följande nya version av kravet på sannolikhet erhållas:

- (S 4) Sakuppgifternas riktighet skall så långt möjligt ha kontrollerats med metoderna *A, B, C, ...* (med positivt resultat).

Att resultatet vid kontrollen måste bli positivt är väl självklart. De metoder som ligger närmast till hands för nyhetsjournalister är, förutom vanliga historiska och samhällsvetenskapliga metoder, framför allt vissa vittnespsykologiska, källkritiska och semantiska principer för analys, tolkning och trovärdighetsprövning.⁶

Man kan tycka att dessa nya modifieringar gör kravet på sannolikhet mer rimligt, inte minst med tanke på att de på ett uppenbart sätt anknyter till journalisters egen vardagsproblematik. Likväl skall jag nu argumentera emot dem. Man måste nämligen enligt min mening här skilja mellan (a) frågan om ett bestämt program brister i objektivitet, och (b) frågan om den aktuella journalisten skall klandras för detta. Om nyhetsbyråer som TT, Reuter, UPI eller AP normalt lämnar riktiga uppgifter (och har gjort det i de fall man kunnat kontrollera saken i efterhand), bör man kanske inte klandra en journalist som vidarebefordrar en uppgift från dessa byråer. Icke desto mindre kan dessa uppgifter vara falska, och då brister programmet i objektivitet, om vissa andra villkor också är uppfyllda (som kommer att diskuteras i det följande).

Eventuellt kan också det krav som skall behandlas i följande avsnitt betraktas som en variant av sanningskravet. Detta nya villkor intar enligt

min mening en nyckelställning i objektivitetsdiskussionen. Men jag föredrar att behandla dessa villkor under skilda rubriker för att understryka skillnaden mellan dem. Samtliga fyra här diskuterade sannings- och sannolikhetskrav kan mycket väl vara uppfyllda, utan att det följande villkoret är det, och tvärtom.

2.3 *Kravet att framställningen inte får vara missvisande*

Alla brister i massmedia är inte objektivitetsbrister. Ett program kan vara tråkigt, svårfattligt, innehålla sakfel, m.m. utan att därmed nödvändigtvis brista i objektivitet. För att brista i objektivitet måste det emellertid innehålla några felaktigheter; att ett program eller en artikelserie, etc) innehåller några brister är alltså nödvändigt men inte tillräckligt för att det inte skall vara objektivt.

Bristerna kan vara av olika slag, och man kan också inom olika journalistiska traditioner i och utanför Europa ha något skiftande uppfattningar om exakt vad som skall räknas som brister – precis som inom olika forskningstraditioner. Men på båda dessa områden finns en lång rad exempel på sådant som utan tvekan betraktas som i det här sammanhanget relevanta brister, låt vara att man kanske kan ha olika åsikter om bristernas relativa betydelse i en del fall: rena sakfel, motsägelser, cirkelresonemang, räknefel, statistiska fel och förvanskning av citat och annat källmaterial.

Detta är enkla och klara fel, om vilka man knappast kan bli oense. Men det finns en lång rad andra, mer subtila och i praktiken antagligen mer betydelsefulla, exempelvis: att utelämna enstaka fakta av betydelse för bedömningen av ett påståendes trovärdighet eller normativa status; att systematiskt utelämna alla fakta som alla pekar i en viss riktning, t.ex. stöder en bestämd tes; att konstruera sammanhang där något sådant inte kan beläggas, eller att bara redogöra för ytlig statistik där intressanta sammanhang finns och kan beläggas; att framställa kontroversiella ståndpunkter (antaganden, metoder, etc) som okontroversiella, eller att framställa okontroversiella ståndpunkter (etc) som kontroversiella; att underlåta att utforska och framställa alternativ genom att t.ex. bara redogöra för vissa tänkbara sammanhang men inte andra; att vara inkonsekvent t.ex. genom att ställa mindre krav på bevisningens styrka vid diskussion av hypoteser man gillar än vid diskussion av hypoteser man ogillar; att framställa ståndpunkter (antaganden, metoder, etc) som re-

presentativa, fast de inte är det, eller tvärtom: att framställa ståndpunkter (etc) som inte är representativa som om de vore det (jfr de notoriska intervjuerna av "på slump" valda personer, vilkas åsikt man känner i förväg, åtminstone i grova drag); att framställa ståndpunkter (etc) som man sympatiserar med på ett enkelt och lättfattligt sätt, medan ståndpunkter man ogillar framställs på ett krångligt och obegripligt sätt; att underlåta att utforska bakgrund, förhistoria m.m.

Många av dessa brister kan säkert beläggas genom systematiska studier i Radionämndens utslag, och de kan systematiseras på flera sätt,⁷ som jag inte skall gå in på närmare i det här sammanhanget. Viktigast är sådana brister som gör att läsaren får en skev eller missvisande bild av vad som hänt, och varför det hänt. Exakt vilka brister som gör att läsaren får en sådan bild varierar beroende på händelsens art och läsarnas förkunskaper, förväntningar m.m., men till de vanligaste hör säkert att man gör ett tendentiöst urval av fakta, synpunkter, relationer och tänkbara förklaringar.

Vad skall det innebära mera exakt att en framställning som inte innehåller några falska påståenden likväl är missvisande? Detta skulle kunna bli föremål för långa utredningar, men jag skall här nöja mig med att preliminärt föreslå följande precisering:

(M 1) Den aktuella framställningen får läsarna att tro på satser som är falska.

Problemet med (M 1) är att man ju kan tänka sig att olika läsare reagerar på olika sätt, beroende bl.a. på varierande förkunskaper, bakgrund, intressen och värderingar. Hur många läsare skall då dra felaktiga slutsatser, för att programmet skall anses missvisande? Vilka läsares åsikter är det som räknas?

Ett sätt att undgå dessa problem är att relativisera diskussionen till de regler för komplettering och tolkning av det som sägs, vilka tas för givet vid allvarligt tal.⁸ Om dessa regler kan beskrivas på ett entydigt sätt, kan (M 1) ersättas av (M 2):

(M 2) Givet vissa kompletteringsregler etc implicerar den aktuella framställningen kontextuellt satser som är falska.

Ytterligare varianter kan lätt erhållas av (M 2) och (M 3) genom att man byter ut "satser som är falska" mot "satser som det för närvarande, givet den tillgängliga evidensen, inte finns några goda skäl att hålla för sanna" eller "satser vilkas anspråk på sanning kontrollerats (med negativt re-

sultat) med metoderna A, B, C ...". Men jag skall inte fördjupa mig i dessa möjligheter, då de kan kritiseras på i princip samma sätt som kraven på sannolikhet.

I stället skall jag kort nämna några exempel i syfte att konkretisera diskussionen. De presenteras här schematiskt, men inget av dem är fiktivt; de går tillbaka till aktuella fall.

Exempel 1. En stor demonstration ägde rum i London. Många tusen människor jämte ett dussin professionella bråkmakare deltog. Bortsett från dessa bråkmakares aktiviteter, var demonstrationen mycket lugn och värdig. Men massmedia koncentrerade sig på de få bråk som uppstod och på den minoritet av demonstrationsdeltagarna, som var långhåriga och smutsiga. Ingenting om syftet med demonstrationen rapporterades, men däremot visades en rad bilder med våldsinslag.

Massmedia ger i detta fall en missvisande bild av vad som hänt, och varför det hänt. TV-tittarna och läsarna drar naturligtvis slutsatsen (i analogi med reglerna för normal verbal kommunikation) att vad som visades i TV är representativt för demonstrationen som helhet, dvs att det som *inte* visades i TV gick i samma stil som det som visades. Motåtgärderna är uppenbara: det gäller att skaffa fram andra data, t.ex. genom intervjuer och deltagande observation, som visar att våldsinslagen överdimensionerades.

Exempel 2. En medarbetare på radion går till skarpt angrepp på chefen för ett statligt verk. Denne framställs som den drivande kraften bakom planeringen inom en viss samhällssektor, en planering som nu kritiseras. För att belägga kritiken hänvisas till uttalanden som verkschefen gjort i olika föredrag eller skrifter. Titlarna på dessa anges noga, och programmet gör ett mycket vederhäftigt intryck; verkschefen framstår som både enfaldig och farlig.

Emellertid visar det sig att dessa belägg är förvanskade och i några fall förfalskade. I en del fall har nu verkschefen inte sagt det han tillskrivs, och i andra fall har radiomedarbetaren genom egna strykningar och tillägg förändrat innebörden i texten. I detta fall är bristerna av textkritisk, källkritisk och semantisk natur. De påvisas genom att man jämför vad som verkligen sagts och skrivits med vad som sägs i radioföredraget, varvid kontext, situation och olika tolkningsalternativ måste beaktas.

Dessa exempel är kanske övertydliga, och det

hade f.ö. inte varit svårt att få fram en lång rad andra liknande fall.⁹ Men det är ändå viktigt att understryka att tillämpningen av de principer som ligger bakom klassifikationen av dessa exempel som typiska fall av bristande objektivitet inte är oproblematisk. Detta är viktigt, eftersom man annars ger en alltför enkel och onyanserad bild av den problematik, som möter både journalister och radionämnd (och motsvarande institutioner i andra länder) i deras praktiska arbete.

För det första har vi en rad *praktiska* problem av ett slag som tidigare skymtat i framställningen. Journalisten har bråttom. Tidningen skall gå i press (programmet sändas) vid ett visst klockslag. Detta begränsar naturligtvis möjligheterna till kontroller av uppgifter, undersökning av bakgrund, utarbetande av alternativa eller kompletterande förklaringar m.m. I och för sig behöver detta inte innebära att det finns en principiell skillnad mellan journalistens och t.ex. detektivens sätt att arbeta, och för övrigt arbetar journalister vid olika tidningar och avdelningar under ganska skilda betingelser; motsvarande gäller säkert också vid radio och TV.

För det andra har vi en rad *kommunikationsteoretiska* problem, som hänger samman med att läsarna och tittarna är mycket heterogena. Deras bakgrund, förkunskaper, intressen och förväntningar är skiftande. Detta innebär, som tidigare påpekats, att deras förståelse av vad som sägs eller skrivs också varierar. Man måste därför räkna med möjligheten att det som är missvisande för en grupp inte nödvändigtvis behöver vara det för en annan. Det ligger här nära till hands att påminna om en parallell från ett annat område. I en lärobok i samhällskunskap för grundskolans mellanstadium kan (och måste) man tillåta sig förenklingar av ett annat slag än man kan tillåta sig i en lärobok i samma ämne, avsedd för gymnasiet sista klass; en förenkling som är tillåten i det ena fallet kan mycket väl anses innebära en förvanskning i det andra. (I praktiken får man väl här tänka sig någon sorts standard- eller genomsnittspublik. Men exakt vilka egenskaper, förmåga till förståelse m.m., denna publik antas ha kan naturligtvis vara kontroversiellt.)

För det tredje måste jag också påminna om en del av de *vetenskapsteoretiska* problem, som tidigare berörts. När man skall ta ställning till om brister föreligger eller ej, introduceras ett visst mått av relativitet i debatten. Vi är ju då hänvisade till att använda de metoder och kunskaper som för närvarande står till buds, och vi måste räkna med möjligheten att dessa metoder och kunskaper

i framtiden kommer att modifieras eller revideras. På denna punkt ligger det också nära till hands att påminna om de tidigare skisserade distinktionerna mellan olika verklighetsbegrepp. Det journalister, historiker och detektiver åstadkommer i sina försök att skildra vad som hänt och varför det hänt är rekonstruktioner, som testas mot andra rekonstruktioner. Då sådana rekonstruktioner kritiserar för bristande objektivitet, hänvisas i argumenteringen till vad jag tidigare kallat fragment av den givna verkligheten, dvs till indicier av skilda slag. Kritikerna pekar på brister exempelvis genom att visa att det finns fakta (dokument, uttalanden, händelser, etc), som författaren inte tagit hänsyn till eller tolkat fel.

2.4 Kravet på opartiskhet

Kravet att en framställning skall vara opartisk kan tolkas på flera sätt. Somliga av dessa tolkningar är relevanta i det här sammanhanget, andra inte. Därför är det viktigt att precisera kravets innebörd och fixera dess relation till de övriga här diskuterade objektivitetskraven.

En nära till hands liggande tolkning av "opartisk" kan formuleras på följande sätt:

- (O 1) Den aktuella artikelns (seriens, etc) innehåll gynnar inte en omtalad eller på annat sätt inblandad part på en annans bekostnad.

Det bör observeras att det inte i (O 1) förutsätts, att det bara finns två parter. Vidare kan man ur (O 1) generera en hel familj av olika villkor genom att på olika sätt precisera innebörden i "innehåll" och "inblandad part", men jag skall inte krångla till framställningen här genom att redovisa alla dessa varianter, som ju kan kombineras med varandra.

Huvudskälet till detta är att "opartisk", tolkat på detta sätt, enligt min mening varken är tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet. Det opartiskhetskrav, som svarar mot tolkningen (O 1) i olika varianter, blir därför av mindre intresse i det här sammanhanget. Om två parter är inblandade i en konflikt, och konflikten bl.a. gäller vad som hänt i det förflutna, kan en historiker genom vetenskapliga undersökningar visa att den ena parten hade fel och den andra rätt. Detta gynnar givetvis den ena parten på den andras bekostnad. Men historikerns undersökning behöver inte av detta skäl brista i objektivitet. Den kan tvärtom vara ett mönster för hur en objektiv his-

torisk undersökning skall läggas upp, genomföras och presenteras.¹⁰

Vid den första tolkningen av "opartisk" tar man fasta på de aktuella framställningarnas innehåll, och vid den andra på deras språkliga form. Oavsett hur problematisk distinktionen mellan form och innehåll vid närmare påseende visar sig vara, kan man här åtminstone i grova drag upprätthålla en sådan distinktion. Den andra huvudtypen av tolkning blir då:

- (O 2) Den aktuella artikelns (seriens, etc) språkliga form gynnar inte en omtalad eller på annat sätt inblandad part på en annans bekostnad.

Tolkat på detta sätt, är "opartiskhet" i vissa sammanhang nödvändigt för "objektivitet".

Anta t.ex. att en TV-serie tar upp något seriöst samhällsproblem och diskuterar dess bakgrund och orsaker. Därvid presenteras två huvudtyper av förklaringar. Den ena, som programledaren uppenbarligen sympatiserar med, presenteras på ett enkelt, klart och stringent sätt. Den andra presenteras däremot på ett krångligt och för stora grupper svårfattligt språk. Detta missgynnar givetvis de som förespråkar den andra teorin; de kan hävda att också deras teori kan presenteras på ett enkelt, klart och stringent sätt.

Räknas denna inkonsekvens i presentationssättet som en brist, är emellertid detta villkor täckt av det närmast föregående, möjligen med undantag av favoriseringskomponenten. Även denna kan emellertid täckas helt av följande tredje tolkning av "opartisk":

- (O 3) Den aktuella artikelns (seriens, etc) brister gynnar inte en omtalad eller på annat sätt inblandad part på en annans bekostnad.

Detta villkor, som är nödvändigt och eventuellt också tillräckligt för objektivitet, visar att kraven på frånvaro av vissa typer av brister och av favorisering kopplats ihop på ett speciellt sätt.¹¹

Vid närmare analys visar det sig ju att tolkningen (O 3) innehåller tre komponenter, nämligen delvillkoren:

- (a) Den aktuella framställningen har vissa brister;
 (b) Den gynnar en viss part på en annans bekostnad;
 (c) (b), därför att (a), dvs det är just genom dessa brister som den aktuella parten gynnas.

Hur skall man kunna avgöra om bristerna gynnar en part på en annans bekostnad? Om X är den aktuella framställningen (programmet, artiklarna, etc), och B dess brister, får man tänka sig en framställning X' som inte har bristerna B .¹² Är P och P' de aktuella parterna, och T den tes som diskuteras, får man jämföra X och X' med avseende på T . Idén är då den att man undersöker om närvaron eller frånvaron av B spelar någon roll för bedömningen av T 's trovärdighet eller normativa status. Om nu P försvarar T och P' kritiserar T , och X' gör att T framstår som mera rimlig eller sannolik eller normativt riktig, än vad T gör givet X , så gynnar ju bristerna i X en inblandad part på en annans bekostnad.

Detta låter kanske abstrakt och krångligt. Men vad det innebär konkret kan man lätt klagöra om man återvänder till de två exempel som diskuterades i föregående avsnitt. Man ser då att den idé som ovan presenterades på ett abstrakt sätt nära ansluter sig till en del intuitivt mycket rimliga föreställningar. Om demonstrationen i det första exemplet gällde utbyggnaden av kärnkraftverk, blir de tre närmast berörda (omtalade) parterna demonstranterna, de som förespråkar utbyggnad av kärnkraft, och de som är likgiltiga eller indifferent. Det som saken gäller (tesen) är om fler kärnkraftverk bör byggas. Det är lätt att se att bristerna i massmedias rapportering om demonstrationen missgynnar en part (demonstranterna) i deras ideologiska offensiv; rapporteringen utgör en sort negativ propaganda för dem.

På motsvarande sätt förhåller det sig med det andra exemplet. Bristerna är här lätta att specificera (förvanskningar, förfalskningar, feltolkningar) liksom de två stridande parterna (verkschefen, radiomedarbetaren) och den aktuella tesen (planeringen på samhällsområdet ifråga baseras på absurda förutsättningar och principer, för vilka verkschefen är ansvarig). Man får då tänka sig ett radioföredrag, som i allt väsentligt liknar det som hölls, men där verkschefens uttalanden inte förvanskats eller förfalskats. Då framstår genast – givet denna korrigerade version – den diskuterade tesen som mycket mindre rimlig.

För att undvika missförstånd bör det betonas att "part" här inte får tolkas snävt i termer av t.ex. fysiska eller juridiska personer. Det kan vara fråga om omtalade eller på annat sätt inblandade individer, grupper, organisationer, partier, klasser, nationer osv. Men detta är inte allt; en närmare analys av partsbegreppet erbjuder en provkarta på intressanta problem. Med vilka metoder avgörs vilka parterna är i en konflikt? Hur avgörs om

två aktörer är samma part eller olika parter? (Vilka är med andra ord identitetskriterierna på en part?) Skall dessa och liknande frågor kunna besvaras, blir det nödvändigt att införa en del distinktioner.

En mer systematisk diskussion av partsbegreppet (som samtidigt visar på några av detta begrepps komplikationer) skulle kunna ske enligt följande linjer. Först och främst har vi vad man kunde kalla *kommunikationsparterna*, dvs avsändaren och de avsedda eller faktiska läsarna (lyssnarna, tittarna). Författaren kan ju ha ett politiskt, ekonomiskt, prestigebetonat eller annat intresse av att hypoteserna i hans framställning anses vara riktiga, och i bl.a. denna mening kan han ju vara en berörd part i målet. På motsvarande sätt kan olika slags lyssnare ha skilda typer av intressen av att framställningen anses vara riktig – eller felaktig.

Kommunikationsparterna är inte identiska med de *kausalt berörda parterna*. Härmed avses de som direkt eller indirekt berörs av framställningen, dvs de vilkas ekonomiska, politiska (etc) intressen skadas eller gynnas, om den aktuella framställningen publiceras, anses riktig eller innehåller förslag som genomförs. Tillägget ”direkt eller indirekt” är viktig, eftersom kausalkedjorna kan vara mycket långa och även (som ofta påpekats i diskussionen om utilitarismen) inkludera ofödda generationer, dvs de som i framtiden kommer att beröras på ett eller annat sätt av beslut som nu fattas (rörande energiförsörjning, fördelning av resurser m.m.).

Vidare har vi vad man kunde kalla de *semantiska parterna*, dvs de som på ett eller annat sätt är omtalade eller omnämnda i den aktuella framställningen. Dessa semantiska referenser kan vara explicita eller implicita, och man kan här skilja mellan en lång rad fall: framställningen innehåller namn (LO, SAF, USA, etc) på de aktuella parterna; parterna beskrivs men nämns inte vid namn (”de som inbjöd till förhandlingarna den 6 juni. . .”); framställningen innehåller mer eller mindre subtila allusioner på olika parter, osv.

Från dessa tre slags parter bör man skilja de *juridiska parterna*, dvs de som är parter i en konflikt enligt gällande juridiska regler och avtal. Vilka t.ex. arbetsmarknadens parter är vid avtalsförhandlingar har ju fixerats noga genom juridisk praxis. De tidigare nämnda slagen av parter kan naturligtvis också vara juridiska, men de behöver inte vara det. Det är ju klart att resultaten av strejker, avtalsförhandlingar, etc på arbetsmarknaden berör många andra än de som är anslutna till organisationer av typen LO, SACO, PTK och SAF – de berör ju barn i Sverige på olika sätt,

utländska bolag som gör affärer med svenska, de som säljer råvaror till dessa bolag osv.

I vissa sammanhang kan man också ha anledning att uppmärksamma vad som i brist på bättre kanske kunde kallas *intresseparterna*, dvs de som i vissa frågor har samma intressen, värderingar eller mål utan att nödvändigtvis vara omtalade eller kausalt berörda på samma sätt. Självfallet behöver intresseparterna inte vara identiska med kommunikationsparterna eller de juridiska parterna vid en konflikt heller. En aktör (person, grupp, organisation, etc) kan ju stödja och sympatisera med en annan, även om de t.ex. tillhör olika samhällsklasser och inte berörs på samma sätt av konflikter på arbetsmarknaden. Sara Lidmans engagemang för gruvarbetarna i Norrbotten under LKAB-konflikten för några år sedan är ett av många exempel, ett annat är en del europeiska regeringars stöd åt vissa befrielseströrelser i tredje världen.

De hitintills nämnda partsbegreppen är deskriptiva i den meningen att man i princip (fast de praktiska svårigheterna inte skall underskattas) med hjälp av empiriska undersökningar kan avgöra om individen eller gruppen *X* i ett visst fall är en part i den ena eller andra meningen. Men om *X* är en (legitim eller berättigad) part i en konflikt är inte alltid en empirisk fråga. I princip kan man med hjälp av empiriska metoder fastställa om det finns ett kausalt samband mellan *X* och *Y*. Men om man i det här sammanhanget skall ta hänsyn till alla eller bara vissa (och i så fall vilka?) indirekt kausalt berörda parter kan inte fastställas genom empiriska metoder. Numera är det t.ex. självklart att eleverna skall betraktas som en part i frågor (reformer, etc) som gäller skolan, men så har det inte alltid varit.

Det är inte svårt att ge andra, liknande exempel som kan analyseras historiskt och systematiskt. De visar att man bör hålla isär deskriptiva och normativa partsbegrepp. De *normativa parterna* (termen används i brist på bättre) är alltså de parter, vilkas intressen och åsikter man *bör* ta hänsyn till, de som har *rätt* att få komma till tals (inte i juridisk utan i moralisk mening). Gränsen mellan parter som i denna mening är normativt relevanta och de som inte är det är ju inte dragen en gång för alltid; den utvecklas och förändras, som analys av historiskt givna exempel visar.

Normalt är de normativa parterna i en konflikt en äkta delmängd av deskriptiva. Men det är ju ingalunda självfallet att det måste vara så. Hur som helst är det inte självklart att det är berättigat att ta hänsyn till alla omnämnda parter, till alla

indirekt berörda parter, och än mindre till alla kommunikationsparter. Följaktligen gäller alltså att en individ (grupp, organisation, etc) i ett visst fall kan vara en part i någon eller några deskriptiva betydelser utan att därför nödvändigtvis vara normativt relevant.

Situationen kompliceras ytterligare av att dessa olika partsbegrepp kan men inte behöver kombineras med varandra. Avsändaren kan ju i ett visst fall vara omtalad i texten och dessutom kausalt berörd. Vidare kan han ju vara moraliskt och juridiskt berättigad att delta i förhandlingar om det saken gäller (t.ex. i fall då LO och SAF inför avtalsförhandlingar ger ut partsinlagor). Men avsändaren behöver ju inte vara omtalad, och den som är omtalad behöver inte vara kausalt berörd, och den som är kausalt berörd behöver inte ha rätt att delta i förhandlingar etc. Antalet kombinationsmöjligheter är alltså mycket stort.

Ytterligare en komplikation är att en part av ett visst slag kan bestå av parter av andra slag; vi kan alltså här skilja mellan olika nivåer. LO är en juridisk part i avtalsförhandlingar, men alla grupper inom LO-kollektivet är ju inte berörda kausalt lika mycket eller på samma sätt av strejker, lockouter och permitteringar. I vissa sammanhang kan i-länderna ses som en part, u-länderna som en annan. Men samtidigt är det ju uppenbart att både i- och u-länder är mycket heterogena och kan analyseras i termer av många parter osv.

Vad är nu poängen med dessa distinktioner? Det är bland annat att vissa invändningar som kan (och har) riktats mot de villkor som föreslagits i detta avsnitt försvinner om man skiljer mellan dessa olika partsbegrepp. Mot varje partsbegrepp svarar ju en tolkning av kravet på opartiskhet, och alla dessa tolkningar är inte lika rimliga. Är det enbart fråga om kommunikationsparter (och dessa parter inte samtidigt är omtalade och/eller kausalt berörda) leder de tidigare diskuterade kraven på opartiskhet i vissa fall till absurditeter.

Jag skall därför här skilja mellan två huvudtyper av tolkningar av de tidigare diskuterade opartiskhetsvillkoren. (Många andra tolkningar är möjliga, men det finns ingen anledning att här sträva efter fullständighet.) Den första, som jag vill kalla *standardtolkningen*, förutsätter att parterna i (O 3) är omtalade eller åsyftade i texten. Denna tolkning, som tidigare tagits för given vid diskussionen av exemplen, utesluter naturligtvis inte att parterna samtidigt också är kausalt berörda, juridiska m.m. I en utvidgad mening inkluderar standardtolkningen också personer (grupper, organisationer

etc) som sympatiserar med de i texten omtalade eller åsyftade parterna.

Den andra huvudtypen av tolkning, som jag vill kalla den kausala, förutsätter att de gynnade eller missgynnade parterna i (O 3) är direkt eller indirekt kausalt berörda på det sätt som tidigare skisserats. (Liksom i det föregående fallet utesluts inte att de kausalt berörda parterna också samtidigt kan vara omtalade i texten, etc.) Det finns naturligtvis lika många varianter av denna huvudtyp som det finns kausala relationer. Men jag skall inte gå in närmare på att sortera olika kausala relationer. Om inget annat sägs, skall jag nämligen i det följande förutsätta att opartishetskravet har tolkats enligt standardtolkningen.

2.5 Krav på neutralitet

Också andra villkor har förts fram i debatten om objektivitet. Det ligger t.ex. nära till hands att överväga om en del av de tidigare diskuterade villkoren skall kombineras med något eller några av följande villkor, som i brist på bättre kunde kallas neutralitetsvillkor.

Dessa villkor kan formuleras på olika sätt, och deras tillämpningsområde förefaller inte vara riktigt detsamma. Till neutralitetsvillkoren hör bl.a. följande:

(N 1) Den aktuella framställningen (artikeln, serien, etc) innehåller inte några explicita ställningstaganden av typen "Rösta på partiet X!"

Är det krav som motsvarar (N 1) – dvs. "den aktuella framställningen får inte innehålla några explicita ..." – rimligt? Det beror bl.a. på vad framställningen behandlar för slags frågor.

Diskuteras sakfrågor, blir ett sådant krav uppenbarligen trivialt relevant men inte särskilt intressant; det är alltför trubbigt. Men hur är det om framställningen i stället är av normativ karaktär, dvs syftar till att ta ställning till ett normativt problem? Det ligger ju i sakens natur att sådana program utmynnar i explicita ställningstaganden av det slag som nämns i (N 1). Följaktligen kan villkor (N 1) inte vara tillämpligt i detta fall. Här blir i stället ett krav på rationell argumentation aktuell, men dess innebörd skall jag inte försöka utveckla närmare här.¹³

Det kan vara frestande att ersätta (N 1) med den svagare formuleringen

(N 2) Den aktuella framställningen (artikeln, serien, etc) innehåller inte några implicita ställningstaganden av typen "Rösta på partiet X!"

eller med disjunktionen av (N 1) och (N 2). Idén är alltså den att en framställning som skall vara objektiv inte får innehålla något öppet eller förtäckt försök till åsiktspåverkan. Men är dessa svagare versioner rimligare?

Till en del blir naturligtvis kommentarerna till (N 1) relevanta också här. Men dessutom tillkommer följande synpunkt. Anta att en journalist eller samhällsforskare blir skadad över hur eländigt en etnisk minoritet i ett land lever. I syfte att påverka de ansvariga politikerna att förbättra minoritetens situation, skriver han en serie artiklar, som skildrar minoritetens levnadsförhållanden. Artiklarna och den statistik etc. som används kan vara ett mönster för hur objektiva undersökningar skall läggas upp, genomföras och presenteras, trots att de är skrivna i avsikt att påverka och också faktiskt påverka läsare och tittare.

Den effektivaste formen av förtäckt åsiktspåverkan är ofta just en saklig undersökning. Men det finns också olika former av mer eller mindre ohederlig förtäckt åsiktspåverkan, t.ex. genom tendentiöst urval av fakta. Men sådant är här täckt av de tidigare villkoren, som förbjuder sådana brister. Förekomsten av värdeuttryck kan emellertid inte utan vidare räknas som en sådan brist.¹⁴

Ett besläktat neutralitetskrav, som i vissa intressanta avseenden skiljer sig från de båda föregående kraven, kan formuleras på följande sätt:

(N 3) Den aktuella framställningen (artikeln, serien, etc) innehåller inte några värdeladdade uttryck, ironier, etc., som visar på vilken sida författaren står.

Detta villkor kan förefalla mera rimligt än de tidigare diskuterade, i synnerhet i program och artiklar som presenterar flera olika, konkurrerande ståndpunkter, metoder, partier, program, personer etc.

Men det bör först och främst understrykas att frånvaron av värdeladdade ord aldrig kan innebära någon garanti för att en framställning är objektiv; motexempel är inte svåra att finna. Vidare är det väl uppenbart att det krav som motsvarar (N 3) rimligtvis måste få olika tyngd, beroende på de aktuella mediets ställning och programmets art. När konkurrens inte föreligger, alltså vid monopolföretag av typen SR/TV liksom f.ö. i läroböcker, förefaller det rimligt att tillmäta krav av denna typ större vikt, speciellt vid program av den typ som nämndes ovan.

Två typer av undantag bör emellertid nämnas. För det första gäller att monopolföretag av typen SR/TV liksom för övrigt också skolan skall främja

vissa värderingar. Bl.a. skall demokrati, tolerans, jämställdhet, internationell förståelse främjas. Om detta har riksdagen beslutat. Att sådana värderingar uttrycks i journalisternas språk kan inte gärna anses otillåtligt. För det andra finns det vissa allmänt omfattade värderingar, som inte tillhör den första kategorin. Hit hör exempelvis att det är moraliskt förkastligt att misshandla oskyldiga barn, att naturkatastrofer där tusentals människor omkommit är ohyggliga, att organiserad brottslighet är förkastlig m.m. Själv kan jag inte känna någon större indignation, om sådana värderingar slår igenom också i ordvalet vid rapporteringen av enskilda nyheter.

Till sist kan det också påpekas att om en författare beskriver någonting, eller framställer en förklaring av något som hänt, impliceras kontextuellt att han själv anser denna beskrivning (respektive förklaring) riktig. Det förefaller inte göra någon större skillnad om denna implikation formuleras explicit eller tyst förutsätts. Det blir, liksom i en del av de andra här diskuterade fallen, egentligen mest en stilfråga.

2.6 Kravens tillämpningsområde

På vilka typer av program och artiklar är de ovan skisserade kraven tillämpliga? Utan att alltför mycket gå in på detaljer skall jag nu kort kommentera denna fråga.

Uppenbart är att kraven i första hand är tillämpliga på artiklar och program, som avser att ge svar på frågor av typen: Vad har hänt? Vem har gjort vad? Varför? Vilka är motiven? Vilka är de uppgivna skälen? Vilka processer (strukturförändringar) förekommer i ett visst samhälle? På vilket sätt är dessa processer relaterade till varandra? Vilken är de olika aktörernas syn på utvecklingen? På möjligheten av meningsfulla förhandlingar? osv. Kraven är alltså tillämpliga på såväl debattöversikter och debattanalyser som på beskrivningar, analyser och förklaringar av händelser, handlingar och processer.

Det är följaktligen en missuppfattning om man tror att mina objektivitetskriterier skulle vara tillämpliga endast på enstaka program, medan Westerståhls däremot skulle vara tillämpliga vid undersökningar av ett stort antal program och artiklar. Så enkelt är det inte. För man kan ju både i artikel- och programserier (av typen "Från Socialism till Ökad Jämlikhet") och i det otala utbudet av nyheter och program om en person, händelse eller process (exempelvis Watergate-affären eller Republica-affären och andra händelser i Por-

tugal) försöka besvara frågor av den typ som nämndes i föregående stycke. I sådana fall är givetvis de här skisserade kraven på objektivitet tillämpliga.

Samtidigt vill jag då understryka – vilket redan bör ha framgått av den föregående framställningen – att olika vikt fästs vid enskilda typer av brister, beroende inte minst på det undersökta mediets ställning och frågornas art. Gäller rapporterna händelser, blir vissa typer av brister aktuella; gäller de uttalanden (beskrivningar, förklaringar, analyser, värderingar) om händelser, aktualiseras andra. Är det som sägs kontroversiellt, är det en brist om detta inte redovisas. Presenteras olika konkurrerande ståndpunkter (etc) i ett massmedium med monopolställning, är det en brist om vissa neutralitetskrav inte är uppfyllda, osv.

Det är emellertid en helt annan sak om man vill undersöka hur mycket utrymme som ägnats t.ex. de politiska partierna inför ett val i radio eller TV. Här blir, som jag själv och andra tidigare påpekat, vissa krav på balans och rättvisa aktuella. I sådana fall ligger det nära till hands att använda metoder av det slag Westerståhl utnyttjat i en del av sina tidigare undersökningar. Detsamma gäller om man skall undersöka i vilken utsträckning de olika parterna i en konflikt fått komma till tals i radio eller TV. Då är det också rimligt att kräva att vissa krav på rättvisa och balans bör tillgodoses.

Sådana krav är dock ej utan vidare tillämpliga på tidningar och tidskrifter, som historiskt tillkommit för att föra en viss grupp eller klass talan. Det vore enligt min mening absurt att hävda att t.ex. Aftonbladet eller Norrskensflamman borde upplåta lika stort utrymme åt SAF:s och LO:s synpunkter i olika frågor. Men i den mån dessa tidningar refererar SAF:s synpunkter, är det dock rimligt att kräva att dessa synpunkter inte förvanskas t.ex. genom tendentiösa urval, citatförfalskningar osv. Motsvarande gäller naturligtvis för arbetsgivarsidan närstående tidningar och tidskrifter. Det innebär att kraven på objektivitet (sådana de utformats här) aktualiseras i en del fall även när det gäller vissa typer av partsinlagor.

För övrigt kan ju massmedia undersökas ur många andra synpunkter än de som här skisserats. Journalisternas verksamhet styrs ju av ett ganska komplicerat regelsystem, där f.ö. inte alla regler är publicerade (nedskrivna). Med tanke på massmedias uppenbara betydelse både för vår verklighetsuppfattning och för det politiska systemets funktionsförmåga är det angeläget med en levande och kritisk debatt om detta regelsystem och

med systematiska undersökningar av i vilken utsträckning journalisterna följer eller kan leva upp till dessa regler.

Inte minst är det då enligt min mening angeläget att undersöka massmedia ur vissa normativa synpunkter. Särskilt gäller detta kanske det samlade utbudet av program och artiklar under längre perioder. När det gäller nyhetsvärderingsprinciperna kan man bl.a. försöka ta reda på om vissa kvalitets- och väsentlighetskrav blivit tillgodosedda. I vad mån har journalisterna haft goda skäl för sina påståenden? I vilken utsträckning har de skrivit om väsentliga ämnen? I vad mån har vissa rättvisekrav varit uppfyllda? På vad sätt har grundläggande värderingar (demokratiska värden, etc) tillgodosetts? I vilken mån har massmedia bidragit till att göra det möjligt för människor att leva ett bättre och rikare liv? Hur bör eventuella konflikter mellan olika regler för journalistisk verksamhet lösas?

Sådana frågor är viktiga. De kräver naturligtvis en hel del precisering för att kunna ligga till grund för meningsfulla undersökningar. Det är klart att de också förutsätter att vissa grundläggande normativa ideal eller mål artikuleras. Lika klart är emellertid enligt min mening att de inte har något med objektivitet i någon rimlig bemärkelse att göra.

2.7 Avslutande synpunkter

Mycket av den kritik som förts fram mot kravet på objektivitet både i massmedia och i läroböcker har varit baserad på felaktiga föreställningar. Bl.a. har man haft för sig att detta krav leder till utslätade och tråkiga framställningar, där man måste väja för allt som är kontroversiellt, försöka gå balansgång mellan olika intressen eller sakuppgifter, och framför allt inte får påverka någons attityder eller värderingar.¹⁵

För att undvika missförstånd vill jag därför betona två omständigheter: de kriterier på objektivitet som här förespråkats är fullt förenliga med (1) en *odogmatisk och kritisk* inställning till vad som är etablerade fakta och förklaringar, och med (2) en *aktiv och offensiv* journalistik, som bidrar till samhällsutvecklingen. Det är alltså helt i linje med de här skisserade villkoren om man t.ex. försöker visa att den borgerliga pressen ger en skev bild av situationen på arbetsmarknaden och att den socialdemokratiska oppositionspressen behövs, för att man skall få en mer nyanserad bild – eller tvärtom.

Det gäller då att visa motparten systematiskt

negligerar vissa fakta, försummar alternativa men lika tänkbara förklaringar, osv – med andra ord, att deras framställningar har någon eller några av de brister som tidigare diskuterats, och att dessa brister gynnar en av parterna på arbetsmarknaden. Om olika parter i en konflikt lämnat skilda uppgifter om vad som hänt, behöver sanningen givetvis inte ligga mitt emellan dessa uppgifter; den ena parten kan ha rätt och den andra fel. Sanningen kan alltså gynna en part i en konflikt, och journalisten och forskaren är hänvisad till att med vanliga vetenskapliga metoder försöka ta reda på hur det förhåller sig.

Detta är emellertid inte alltid lätt. Den evidens som skulle behövas för att avgöra saken kanske är hemlig, förstörd eller av andra skäl oåtkomlig.¹⁶ I sådana fall får man givetvis nöja sig med att redovisa detta. På motsvarande sätt är det inte alls säkert att vi alltid förfogar över den evidens som skulle behövas för att vi skulle kunna avgöra om ett program brustit i objektivitet.

3. Mätningar av objektivitet

3.1 Inledning

En av anledningarna till denna konferens är den diskussion som uppstått kring Jörgen Westerståhls rapport "Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal", granskad på radionämndens uppdrag av Karl Erik Rosengren.¹⁷ Jag skall därför avsluta detta föredrag genom att kortfattat kommentera några punkter i denna diskussion. Där emot skall jag inte upprepa vad jag skrivit tidigare om t.ex. balanskravets mångtydighet – och inte heller de punkter, på vilka jag instämmer med Westerståhl.

3.2 Westerståhls objektivitetsbegrepp

Jag skall börja med att kommentera förhållandet mellan Westerståhls och mitt objektivitetsbegrepp, vilket f.ö. är en av frågorna i det diskussionsmaterial som i förväg delats ut inför denna konferens. Hur våra objektivitetsbegrepp förhåller sig till varandra framgår direkt eller indirekt av diskussionen kring de olika villkoren i avsnitten 2.2–2.6, och jag kan därför fatta mig kort på denna punkt.

Jämför man Westerståhls analyschema (fig. 2) med de kriterier jag här förespråkat, är likheterna vid första ögonkastet slående. Också i mina villkor spelar begreppen saktighet och opartiskhet en nyckelroll. Men det bör betonas att Westerståhl inte använder termerna "saktighet" och "rele-

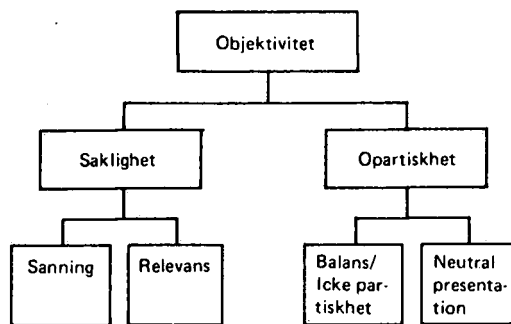
vans" på riktigt samma sätt som jag gör, vilket försvårar en jämförelse mellan våra åsikter. Här och i min tidigare bok är dessutom kravet på opartiskhet kopplat till kravet att den aktuella framställningen inte får vara missvisande. Det räcker alltså inte att bara titta på Westerståhls och mina villkor för objektivitet – man måste också undersöka vad nyckeltermerna i dessa villkor innebär.

Jag utgår från att Westerståhls objektivitetsbegrepp är välkänt. Det består av fyra komponenter, som enligt vad Westerståhl säger på åtminstone ett ställe var för sig är nödvändiga och tillsammans tillräckliga för objektivitet.¹⁸ I det följande skall jag kort kommentera dessa fyra komponenter:

(1) *Sanning*. Sanningskravets flertydighet har tidigare diskuterats, och jag skall här inte upprepa detta. Det är naturligtvis önskvärt att alla saktuppgifter är korrekta, men att varje enskild saktuppgift är korrekt är enligt min mening varken tillräckligt eller nödvändigt för objektivitet.

(2) *Relevans*. Även kravet på relevans är flertydigt, som jag tidigare försökt visa. Tolkas detta som ett krav på vetenskaplig relevans, tror jag alla kan enas om det; det är då också inbakat i ett av de här föreslagna villkoren för objektivitet.

Fig. 2

(3) *Balans*. I en annan uppsats har jag försökt visa att balansvillkoret är mångtydigt, och att balansbegrepp av det slag som kan mätas med Westerståhls metoder varken är tillräckliga eller nödvändiga för objektivitet.¹⁹ På denna punkt finns en klar skillnad mellan våra definitioner. Vissa balansmätningar kan vara viktiga att göra när det gäller företag med monopolställning, men det man då mäter har inte med objektivitet att göra utan snarast om vissa rättvisekrav är uppfyllda.

(4) *Neutral presentation.* Också detta krav är flertydigt. Jag har försökt visa att endast vissa tolkningar av det är rimliga, och då endast i speciella situationer. Ges detta krav en alltför formalistisk innebörd, kan det leda till missförstånd av typen att objektivitet leder till tråkighet, förutsätter brist på engagemang osv. Men kraven på objektivitet (i den form de här föreslagits) kan och bör kombineras med andra krav, t.ex. att den information som ges skall vara väsentlig och dessutom presenterad på ett lättfattligt och medryckande sätt.

3.3 Begreppsmässigt och metodologiskt inriktad kritik

I sin kommentar till kritiken mot Westerståhls undersökningar skiljer Karl Erik Rosengren mellan den terminologiskt eller begreppsmässigt och den metodologiskt inriktade kritiken. Den förra finner han i stor utsträckning antingen "irrelevant eller oberättigad", medan den senare däremot i stor utsträckning är berättigad enligt hans mening.

Den terminologiska och begreppsmässiga kritiken har ingalunda endast gått ut på att "objektivitet" är olämpligt som en sammanfattande beteckning på de fyra komponenterna i Westerståhls modell (fig. 2). Som Rosengren själv skriver har kritikerna också påpekat att de olika komponenterna i Westerståhls objektivitetsbegrepp kan strida mot varandra, t.ex. så att "kraven på sanning och balans i vissa lägen kan vara oförenliga".²⁰ Han tillägger med rätta att detta också varit känt av Westerståhl, som i ett avslutande parti i sin bok 1972 diskuterar de olika kravens relationer till varandra (konkurrens och utbytbart). Varken Rosengren eller Westerståhl tycks emellertid ha sett att detta visar, att Westerståhls modell (fig. 2) är ohållbar.

Viktigare än detta är emellertid enligt min mening f.ö. uppvisandet av att balanskravet är mångtydigt. I själva verket kan man skilja mellan en rad olika balansvillkor, som inte alltid behöver vara uppfyllda samtidigt. Om dessa villkor är uppfyllda eller ej, fastställs för övrigt med olika metoder, vilket visar att den skarpa distinktion Rosengren här vill göra mellan den begreppsmässigt och den metodologiskt inriktade kritiken bryter samman.

Kontroverserna om balanskraven illustrerar f.ö. på ett utmärkt sätt det nära sambandet mellan dessa typer av kritik. Olika definitioner av objektivitet leder till olika ställningstaganden till frågan vilka mätmetoder som skall användas. (Efter-

som resultatet av mätningarna i sin tur kan påverka programpolitiken, finns det åtminstone ett indirekt samband mellan programpolitiken och valet av definitioner.) Inkluderas alltså ett visst balanskrav i definitionen, blir vissa mätmetoder relevanta; stryks detta krav, blir dessa mätmetoder irrelevanta.

Den metodologiska kritiken kan med en ganska stor förenkling sammanfattas i påståendet att Westerståhl "försummat verkligheten". Denna kritik finner Rosengren "i stor utsträckning berättigad". Han fortsätter emellertid: "Men samtidigt kan det med fog invändas att kritikerna knappast själva knappast presenterat någon teknik med vars hjälp man skulle undgå den allvarliga anklagelsen för att 'försumma verkligheten'."²¹ Detta är enligt min mening inte helt rättvist. Rosengren vill att man här skall göra jämförelser mellan vad han kallar intra media data och extra media data. Fast ingen av kritikerna såvitt jag vet använt just dessa termer, är detta sådant de efterlyst och föreslagit. Man måste anstränga sig att med hjälp av andra källor än de undersökta ta reda på vad som verkligen hänt – annars kan man ju inte få något grepp om i vilken utsträckning t.ex. urvalet av fakta varit tendentiöst.

Man kommer alltså inte att kunna avgöra om t.ex. en serie rapporter från Portugal varit missvisande i den tidigare skisserade betydelsen genom att undersöka och jämföra rapporteringen i olika nyhetsmedia med varandra. Anta att samtliga nyhetsmedia under bevakningen av Portugalkrisen citerar lika många uttalanden, och rent av samma uttalanden, från exempelvis socialistpartiets ledare. Då föreligger på denna punkt en likhet i rapporteringen mellan samtliga undersökta media. Men för att undersöka om nyhetsrapporteringen är missvisande, måste man undersöka hur många uttalanden som faktiskt gjorts, och vilka av dessa som rapporterats. Med andra ord, för att undersöka om nyhetsrapporteringen i det här fallet brister i objektivitet, måste man jämföra de uttalanden som rapporterats med de uttalanden som *inte* rapporterats (i varje fall inte i den aktuella serien av rapporter).

Men hur skall detta ske rent praktiskt? Om detta har kritikerna inte sagt särskilt mycket. Det beror, föreställer jag mig, på att problemen måste variera mycket från fall till fall, dvs beroende på vilken typ av program som undersöks och vad för frågor som diskuteras i dessa program. De tidigare gjorda distinktionerna mellan t.ex. sakfrågor, värdefrågor och normativa frågor är då bara ett första steg; det finns ju många olika typer av

sakfrågor, som aktualiserar delvis olika problem – några av de olika typerna sammanfattas i fig. 3, i vilken "texter" står som förkortning för "texter, bilder, telegram och/eller uttalanden".

Det förefaller därför svårt att säga något på en gång generellt och precist om vilka metoder som skall användas, om inte ett konkret fall diskuteras; man får nöja sig med att rekommendera vanliga vetenskapliga (historiska, samhällsvetenskapliga, semantiska) metoder i kombination med de principer för trovärdighetsprövning, som utvecklats inom bl.a. källkritik och vittnespsykologi.

Efter dessa relativt allmänt hållna reflexioner skall jag här kommentera två mer speciella problem, som aktualiserats av diskussionen mellan Westerståhl och Rosengren.

3.4 Konformitet och objektivitet

Karl Erik Rosengren betonar i sitt yttrande över ljudradions bevakning av händelserna i Portugal enligt min mening med rätta, att man bör skilja mellan likhet i rapportering och likhet i förhållningsätt till den kända verkligheten.²² Men sedan tycks han också mena att båda dessa likhetsförhållanden är relevanta i det här sammanhanget, och att de bör kartläggas med olika typer av kvantitativa metoder, om man vill skaffa sig en riktig och nyanserad bild av i vilken utsträckning massmedia eventuellt brustit i objektivitet.²³

På denna senare punkt kan jag emellertid inte följa honom. Då man undersöker en viss artikels eller artikelseries relationer till andra rapporter, exempelvis till det totala antalet rapporter i svensk eller utländsk press, undersöker man *inte* objektiviteten i nyhetsförmedlingen utan graden av konformitet, dvs i vad mån den aktuella artikeln eller serien på något märkbart eller intressant sätt avviker från andra artiklar om samma ämne. Detta är ingalunda ointressant eller oviktigt, men det har (som jag ser saken) ingenting med objektivitetsproblematiken att göra.

Man måste nämligen här hålla isär två i princip helt skilda frågor, nämligen:

- (1) Brister den aktuella artikeln (serien, etc) i objektivitet?
- (2) Finns det några förmildrande eller försvårande omständigheter?

Dessa frågor är logiskt oberoende av varandra i den meningen att den ena mycket väl kan besvaras med *ja* och den andra med *nej*. Jag skall här försöka utveckla detta lite mer i detalj.

Vid ställningstagandet till fråga (2) blir undersökningar av graden av konformitet relevant. Anta nämligen att man med vanliga vetenskapliga metoder visat att en serie program brustit i objektivitet. Anta också att man undersökt graden av konformitet i massmedias rapportering. Visar det sig att det aktuella programmet inte avviker

Fig. 3

	(1) Beskrivningar och förklaringar av empiriska förhållanden	(2) Analyser och tolkningar av texter
(A) i syfte att ta reda på hur det förhåller sig a) i världen b) enligt vissa texter		
(B) i syfte att ta reda på vad olika personer har sagt om hur det förhåller sig a) i världen b) enligt vissa texter		

från andra, kan detta räknas som en *förmildrande omständighet*. Om alla andra journalister gjorde samma misstag, kan detta tyda på att det i det här fallet var ovanligt svårt att genomskåda propaganda, att komma över relevant källmaterial, osv. Men att också andra gjorde fel ändrar givetvis ingenting i sak; de undersökta programmen brister fortfarande i objektivitet.

Visar det sig däremot i detta fall att de aktuella artiklarna eller programmen verkligen avviker från andra (konformitet föreligger inte), är detta ett argument för att reportern förtjänar *extra klander*. Han borde tagit intryck av det källmaterial och de avslöjanden som gjordes i andra rapporter vid samma tid. Att han envist drev sin linje, trots att det fanns mängder av evidens som talade emot den, måste räknas som en *försvårande omständighet*.

På motsvarande sätt förhåller det sig naturligtvis om de aktuella programmen eller artiklarna inte brustit i objektivitet. Visar det sig att de avviker från andra rapporter i relevanta avseenden, är detta ett argument för att journalisterna ifråga förtjänar *extra beröm*. De har inte bara gjort ett informativt och sakligt bra program utan också haft det journalistiska och moraliska modet att gå emot strömmen och skildra händelser, handlingar, och deras bakgrund på ett annat sätt än sina kollegor.²⁴

Föreligger i detta fall slutligen ingen relevant avvikelse mellan de aktuella programmen eller artiklarna och andra rapporter, och anklagelser för bristande objektivitet kan vederläggas genom vetenskapliga undersökningar, så förtjänar journalisten ifråga varken extra beröm eller extra klander. Hans framställning brister inte i objektivitet, och för det skall han naturligtvis ha beröm. Men eftersom också andra journalister lyckats med det-

ta, förtjänar han inte något *extra* beröm som i föregående fall.

För att sammanfatta: kartläggning av likhet i förhållande till verkligheten och i förhållande till andra rapporter är logiskt oberoende av varandra. De mäter olika saker, och bara den första typen av mätning är relevant för objektivitetsproblematiken. De kan naturligtvis kombineras med varandra, och de olika kombinationerna framgår av följande diagram (fig. 4).

3.5 Kvantitativa metoder och fragmentisering

Undersöker man objektiviteten hos programserier eller utbudet av t.ex. nyhetsmeddelanden under en viss bestämd tidsperiod, ligger det nära till hands att man gör upp en lista över inträffade händelser på basis av olika typer av extra media data, eller på basis av data hämtade från andra nyhetsmedia än de undersökta. Man kan naturligtvis också, som Rosengren framhåller, i detta sammanhang utnyttja Keesings *Contemporary Archives* eller Utrikespolitiska institutets *Kalendarium*.

Man ställs då inför ett problem, som jag inte har någon riktig lösning till, men som borde diskuteras långt mer ingående än vad som skett. Och det är för det första att alla händelser eller uttalanden inte rimligtvis kan ha lika stor vikt. Man kan ju mycket väl tänka sig två reportrar som i det aktuella Portugalfallet i och för sig redovisar lika många procent av socialisternas och deras motståndares uttalanden och aktiviteter, men ändå ger mycket olika bilder av vad som hänt – helt enkelt därför att de ur den totala mängden av aktiviteter och uttalanden valt att redovisa olika delmängder. Anta t.ex. att den ene redovisat hälften av socialisternas aktiviteter och uttalan-

Fig. 4

Framställningen	brister i objektivitet	brister ej i objektivitet
avviker från andra rapporter	journalisten förtjänar extra klander	journalisten förtjänar extra beröm
avviker inte från andra rapporter	förmildrande omständigheter kan anses föreliggande	

den, och därvid valt de politiskt mest betydelsefulla, samtidigt som han redovisat hälften av motståndarnas uttalanden och aktiviteter, och därvid valt de politiskt minst betydelsefulla. Anta också att den andre reportern gjort tvärt om . . .

Man kan försöka undvika de här problemen med någon form av viktning. Men bortsett från alla uppenbara problem, som uppstår i samband med denna kvasimatematik (skall ett visst uttalande eller en viss händelse multipliceras med 3 eller med 2.5, och på vilka grunder avgörs detta?), så aktualiserar denna strategi en rad svåra frågor. Kriterierna på vad som är politiskt betydelsefullt och värt att minnas är notoriskt besvärliga och involverar i vissa fall helt klart normativa ställningstaganden. Detta visar att bakom användningen av kvantitativa metoder av det slag som här diskuteras ligger antaganden av icke-kvantitativt slag, som är värda att lyftas fram i dagsljuset och diskuteras öppet.

För det andra, och denna synpunkt är uppenbart besläktad med den föregående, gäller det inte bara för journalisten att "get the facts straight". Han måste också se och förstå sammanhanget mellan fakta, vad som beror på vad, och vilka bakomliggande processer och strukturer som i olika bemärkelser spelat en roll för de aktiviteter och händelser han rapporterar om.²⁵ Verkligheten kan i vissa avseenden liknas vid en mångtydig bild, i vilken man kan urskilja olika mönster. Man bör därför både i vetenskap och journalistik anstränga sig att arbeta med olika (kompletterande och konkurrerande) beskrivningar, analyser, tolkningar och förklaringar.

Jag kan emellertid inte se att man kan handskas på ett tillfredsställande sätt med dessa problem om man enbart utgår från händelselistor. Dessa händelselistor är värdefulla, men det förefaller ju rimligt att komplettera dem med framställningar av experter på det område saken gäller, där i händelselistan omnämnda uttalanden och aktiviteter sätts in i ett eller flera sammanhang. Detta innebär att objektivitetsundersökningarna inte bör bedrivas enbart av experter på kvantitativ innehållsanalys utan att experter av olika slag på de områden saken gäller också bör konsulteras.

Noter

¹ De verklighetsbegrepp som här skisseras är ingalunda oproblematiske. Men en ingående diskussion av dem skulle spränga ramen för denna framställning. Relationerna mellan "das Ding an sich" och sinnesintryck av olika slag har ju varit ett centralt tema i filosofin sedan t.ex. Kant.

² Bo Bjelvenstams Berlin-program "Den döende staden" prickades på sin tid av Radionämnden. Trots detta sändes programmet senare i repris i TV. Ingenting i filmen hade ändrats eller klippts bort, såvitt jag vet. Men den hade försetts med en ny ingress och klassifikation, vilket föranledde en hel del diskussion i pressen efteråt.

³ Göran Hermerén, "Kvantitativ objektivitetsmätning", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1973:3, sid. 156-158.

^{3a} Distinktionen mellan beskrivningar och förklaringar är på olika sätt problematisk, i synnerhet om den pragmatiska dimensionen tas med i analysen. Men detta hindrar naturligtvis inte att det ändå finns många klara exempel på beskrivningar respektive förklaringar.

^{3b} Relevanskrav av det här slaget har bl.a. förpråkats av Gunnar Andrén i ett (såvitt jag vet) opublicerat föredrag. På denna punkt har alltså Andrén och jag olika åsikter. En marxist kan ju t.ex. anse att det är *väsentligt* att undersöka hur förändringar i den ideologiska överbyggnaden är relaterade till ekonomiska och sociala förändringar, samtidigt som han anser att en viss förslagen analys av dessa relationer *brister i objektivitet* genom att den ger en skev bild av dessa relationer, en bild som genom sina brister dessutom gynnar de som har makten över kapitalet. Att försöka bygga in kriterier på vad som är väsentligt (att syssla med) i objektivitetskriterierna leder enligt min mening bara till onödiga oklarheter och skendebatter.

⁴ Göran Hermerén, *Värdering och objektivitet* (Lund: Studentlitteratur), 1972, sid. 148 f.

⁵ Ett villkor av detta slag föreslogs av Lars Bergström under diskussionen på Industrihuset.

⁶ En kortfattad introduktion till några av dessa metoder finns i Torsten Thurén, *Är det verkligen sant?* (Stockholm: Esselte Studium, 1976). Den relevanta semantiska litteraturen är mycket omfattande, även på svenska. Beträffande bevisvärderingsproblemen hänvisas till undersökningar av Per Olof Ekelöf, Sören Halldén och Martin Edman. Se P.O. Ekelöf, *Rättegång*, del 4 (Stockholm: Nordstedts, 1973); Martin Edman, "Adding independent pieces of evidence", *Modality, Morality and other Problems . . .* (Lund: Gleerup, 1973), sid. 180-188; Sören Halldén, "Indiciemekanismer", *Tidskrift för Retsvetenskap*, 1973, sid. 55-64; och den litteratur de hänvisar till.

⁷ Vid en mer systematisk genomgång kan man t.ex. fråga: (a) Är de redovisade premisserna sanna eller sannolika, givet den tillgängliga evidensen? (b) Är de redovisade premisserna fullständiga, eller behöver de kompletteras? (c) Följer de dragna eller antydda slutsatserna ur premisserna? (d) Kan andra slutsatser dras ur premisserna?

⁸ En del av dessa regler har studerats av Erik Ryding, "Biased selection", *Theoria*, 1969, sid 55-63; jfr även densammes *Att luras utan att ljuga* (Lund: Gleerups, 1971), sid. 12ff.

⁹ Radionämndens protokoll och arkiv är en utmärkt källa för den som är intresserad av fler exempel. Jfr även Halloran, J. m.fl., *Demonstrations and Communication: A Case Study* (Harmondsworth, 1970); och Lewis, H.L., "The Cuban Revolt Story: AP, UPI and 3 papers", *Journalism Quarterly*, 1960.

- ¹⁰ Jfr här diskussionen kring den ryska revolutionen 1905, som diskuteras i min bok *Värdering och objektivitet* (Lund: Studentlitteratur, 1972), sid 142 f
- ¹¹ Man kan naturligtvis tänka sig objektivitetsbegrepp, där kraven på opartiskhet och frånvaro av brister (missvisning, etc) inte är hopkopplade på just detta sätt; och i vissa fall kan det kanske vara lämpligt eller fruktbart att inte koppla ihop dem på det här sättet. Men i de fall jag undersökt, där en journalist eller en tidning (radio, TV) anklagats för att brista i objektivitet, har alltid en sådan sammankoppling öppet eller tyst förutsatts.
- ¹² Man kan här tänka sig flera olika fall. Det enklaste är då den aktuella forskaren eller journalisten i och för sig använt lämpliga metoder och tillämpat dem på ett korrekt sätt men ändå systematiskt utelämnat vissa fakta. Här är det lätt att ange vari bristerna består och att komplettera undersökningen med dessa utelämnade fakta. Men det kan ju också vara så att forskaren eller journalisten använt olämpliga metoder och/eller tillämpat dem på ett felaktigt sätt. I detta fall är det inte säkert att det räcker att komplettera (eller stryka felaktigheter i) den aktuella undersökningen; en helt annan uppläggnings är kanske nödvändig. Men detta ändrar ingenting i princip. Man får fortfarande jämföra den första undersökningen med dess brister med den nya, annorlunda undersökningen, där dessa brister eliminerats, på det sätt som skisserats i texten.
- ¹³ Vad detta krav skall innebära har jag försökt utveckla i "Rational arguments", tryckt i Schwarz, S. (ed), *Knowledge and Concepts in Futures Studies* (Colorado, Boulder: Westview Press, 1975), 163–185. – Ett villkor av typ (N 1) föreslogs f.ö. av Lars Bergström under den avslutande diskussionen på Industrihuset.
- ¹⁴ Det kan finnas undantag till detta. I en strikt positivistisk vetenskapstradition skulle antagligen förekomsten av värdeuttryck räknas som en brist. Denna tradition har ju emellertid blivit föremål för ingående kritik, speciellt under det senaste decenniet, och jag tar alltså inte för givet att förekomsten av värdeuttryck är en sådan brist. Gör man det, täcks ju (N 3) av de tidigare villkoren.
- ¹⁵ Givet dessa felaktiga föreställningar, har man ibland föreställt sig att lösningen består i att använda subjektiviteten som journalistiskt instrument. (Så skedde också i åtminstone ett inlägg i diskussionen på Industrihuset). Redovisar man bara hederligt sina värdepremisser, kan man sedan vara hur subjektiv som helst. För en ingående kritik av denna åsikt jfr min bok *Värdering och objektivitet*, sid. 209–220.
- ¹⁶ Sälunda påpekade t.ex. Stig Hadenius i diskussionen på Industrihuset att det ofta är svårt att få fram relevanta extra media data, inte minst när man har bråttom. Det är säkert riktigt i många fall; jfr dock Rosengrens rapport (not 17), sid. 6–7. Men vad följer därav? Skall man fuska genom att använda metoder och data som går att få fram snabbt, men med vars hjälp man inte kan konstatera brister i objektivitet? Eller skall man spela med öppna kort och säga att man inte på den korta tiden kan eller hinner få fram data, med vars hjälp saken kan avgöras? Självfallet det senare.
- ¹⁷ Jörgen Westerståhl, *Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal* (Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg, 1976, stencil); och Karl Erik Rosengren, *En granskning av Jörgen Westerståhls rapport 'Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal'* (Sociologiska institutionen, Lund, augusti 1976, stencil).
- ¹⁸ Jfr Göran Hermerén, "Den svärfångade balansen – replik till Jörgen Westerståhl" *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 1974, sid. 103, där en del av Westerståhl-citat diskuteras.
- ¹⁹ Se not 3 ovan. Jfr även D. Anckar, "Objektivitet, balans, nyhetsförmedling", *Finsk Tidskrift*, 1976.
- ²⁰ Rosengren, *op. cit.* (not 17), sid. 2.
- ²¹ Rosengren, *op. cit.*, sid. 3.
- ²² Rosengren, *op. cit.*, sid. 24.
- ²³ Rosengren, *op. cit.*, sid. 28.
- ²⁴ Man kan här komma att tänka på t.ex. den amerikanske journalisten Safers rapporter från Vietnam 1965. Jfr Sven Öste, "Portugal i radion: Kan man mäta en reporters partiskhet?" *Dagens Nyheter*, 17.3.1976.
- ²⁵ Att sådana tolkningsproblem också är relevanta i diskussionen kring Portugalrapporteringen framgår bl.a. av följande passus i Westerståhls rapport (not 17): "... Mats Sundgrens uttalande om att den (Republica-affären) av socialisterna 'tagits som en motivering för att lämna regeringen just nu', eventuellt för att 'slippa ta ansvar' för de väntade hårda ekonomiska åtstramningsåtgärderna (Kvällsekot 11/7) – en mera närliggande tolkning är väl att socialisternas beslut att sätta hårt mot hårt syftade till att förmå MFA att be dem komma tillbaka och ge dem ett förstärkt inflytande (och därmed ökat ansvar)." sid. 26.

Objektiv nyhetsförmedling

AV JÖRGEN WESTERSTÅHL

I Allmänna utgångspunkter

a) Termen "objektiv" i objektiv nyhetsförmedling är olycklig på så sätt, att den för tanken till stora kunskapsteoretiska grundproblem, som man sedan årtusenden brottats med i det filosofiska tänkandets historia. Så djupa teoretiska problem är det dock knappast fråga om här. Att iaktta objektivitet i nyhetsförmedlingen synes mig bäst kunna beskrivas som ett beteende, varigenom man lever upp till vissa normer eller standards (jfr t ex reglerna för "god publicistisk sed" eller "god affärssed"). Det är alltså ej fråga om att dra slutsatser från någon definition av objektivitetens "väsen".

Den professionella nyhetsförmedlingen innefattar ett stort antal rutiner angående anskaffande och hantering av nyheter. Många av dessa rutiner är ägnade att bidra till att objektivitetsnormerna uppfylls, t ex de som gäller när och hur källor skall kontrolleras eller när en parts framställning bör kompletteras med motpartens. Andra förfaranden, t ex sådana som knyter an till värdet av att komma först med en nyhet, bidrar inte lika påtagligt till och kan ibland motverka att objektivitetskraven tillgodoses.

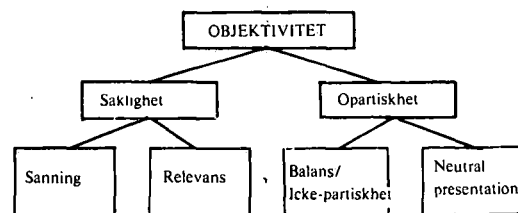
Objektivitetsnormerna har utvecklats som en professionell etik i samspel med det omgivande samhällets önskningskrav. Reglerna har varit oskrivna liksom många andra yrkesmässiga normer. Främst tillkomsten av statliga radiomonopol i de västerländska demokratierna aktualiserade en kodifiering av grundläggande objektivitetsnormer. I Sverige har man också inrättat en särskild instans, radionämnden, med uppgift att bli granska objektivitetskravens efterlevnad i etermedierna.

Teoretiskt vore det möjligt att göra kodifieringen fullständigare och övervakningen ef-

fektivare exempelvis så att alla sända program prövades och någon form av sanktioner kunde tillämpas vid överträdelse av reglerna. Av olika skäl har en sådan ordning inte ansetts önskvärd.

b) Vid arbetet med objektivitetsfrågor har jag uppgjort ett schema över de huvudkomponenter som synes ingå i objektivitetskravet. Schemat är utformat i verbal anknytning till de regler som gäller för Sveriges Radio. I radiolagen och avtalet talas inte om objektivitet; däremot är saktighet och opartiskhet de två nyckelorden. Dessa kan sedan specificeras på det sätt figuren anger. Saktighetskravet uppdelas sålunda i ett krav på sanning och relevans och kravet på opartiskhet i ett krav på balans respektive icke-partiskhet och ett krav på neutral presentation.

Schema över huvudkomponenterna i objektivitetskravet

Begreppet "objektivitet" används alltså här endast som en sammanfattande benämning för de olika delkraven och har ingen självständig innebörd. Schemat åskådliggör dels vilka komponenter som ingår i objektivitetskravet enligt de för Sveriges Radio gällande reglerna, dels vilken relation de inbördes komponenterna har. Schemat har kommit till användning i åtskilliga sammanhang. Dess förtjänster, om det har några, är enligt min mening väsentligen av pedagogisk natur. Schemat skall

inte uppfattas som något slags nyckel till lösningen av objektivitetsproblemen.

Väsentligt är vidare att klargöra, att alla delkrav inte aktualiseras i alla fall eller i lika mån eller på samma sätt vid förmedling av olika slags nyheter. Här tycks ett missförstånd ha uppstått (jfr bl a diskussionen i termer av "tillräckliga" och "nödvändiga" villkor för objektivitet). Det enklaste exemplet är kanske balanskravet: det är ibland det väsentligaste kravet, ibland är det inte alls tillämpligt (jfr nedan).

c) Det är av vikt att observera att kravet på objektivitet ingalunda är det enda krav som ställs på nyhetsförmedlingen. Det förefaller naturligt att uppfatta objektivitetskraven som i första hand negativa till sin innebörd: man kan ofta undvika kritik genom att ingenting rapportera. Detsamma gäller om brott mot god publicistisk sed eller god affärssed (man bryter ju inte mot sistnämnda regler genom att inte göra affärer). I reglerna för Sveriges Radio ingår därför, utöver kravet på saklighet och opartiskhet, också positiva krav t ex att Sveriges Radio i sin programverksamhet skall "i lämplig form upplysa om nuets händelser och orientera om viktigare kultur- och samhällsfrågor samt stimulera till debatt kring sådana frågor".

d) En viss allmän förskjutning i objektivitetsdebatten synes mig ha ägt rum under senare år. När jag för fem år sedan gav ut en skrift om objektiv nyhetsförmedling, hade det på vissa håll blivit på modet att generellt ifrågasätta möjligheten av objektivitet. Objektivitetskraven uppfattades av många debattörer som orealistiska eller falska. Nu synes det mig de kritiska betraktelserna snarast ha fått en annan grundton. Man ifrågasätter inte möjligheten av objektivitet utan istället värdet av objektivitet.

e) "Ich danke meinem Schöpfer, dass ich nich weiss was objektiv ist" – jag tackar min skapare för att jag inte vet vad objektivitet är (Hitlers medarbetare Hermann Göring i ett tal 1933). – Kravet på objektiv nyhetsförmedling är numera intimt förbundet med den västerländska demokratin och med ett av dess grundläggande värden, fri åsiktsbildning. Enligt den demokratiska ideologin ankommer det inte på partiet eller ledaren eller någon annan potentat att fastlägga riktlinjerna för samhällets verksamhet utan att detta åvilar ytterst de enskilda medborgarna. Därför behöver medborgarna informeras om vad som sker i deras omvärld. Nyhetsförmedlingen skall vara saklig och

opartisk just för att ge dem underlag för ett självständigt och rationellt ställningstagande. I t ex kommunistiska stater anser sig däremot partiet, dvs partiledningen, veta vad som är rätt och varje presentation av andra synsätt anses endast förvilliga medborgarna.

II Genomförda undersökningar

De flesta objektivitetsspörsmål brukar aktualiseras i samband med enskilda radio-tv-program eller tidningsartiklar. Bakgrunden till de här redovisade undersökningarna har emellertid varit att kritiken inte gällt enskilda nyhetsinslag utan hela serier av nyhetsmeddelanden och program. Den centrala frågeställningen har därför rört förekomsten inte av enstaka överträdelse av objektivitetsreglerna utan av mer allmänna tendenser i denna riktning.

När man granskar större serier av program blir det naturligt att inrikta granskningen på generella egenskaper hos materialet. Dessa generella egenskaper fastställs i första hand genom att innehållet klassificeras i väldefinierade kategorier, dvs genom systematisk innehållsanalys. Klassificeringen kan vara av skilda slag: t ex efter använda källor, efter presentationsform, med hänsyn till behandlat sakområde, behandlad aktör, perspektiv på aktör etc.

Hur kan då en klassificering efter dessa generella och, om man så vill, enkla kategorier säga något om uppfyllandet av objektivitetsnormerna? Svaret är att den som vill propagera för en viss uppfattning eller stödja viss part i sin nyhetsförmedling, den väljer också källor, sakområden, perspektiv på aktörer etc. för att nå sitt syfte. Även den som är omedveten om sin partiskhet och utan reflexion anammar en viss parts syn förfar på liknande sätt. Undersökningstekniken är alltså anpassad till propaganda- eller påverkanstekniken.

Jag har, tillsammans med olika medarbetare, varit engagerad i följande objektivitetsundersökningar:

	<i>Ämne</i>	<i>Undersökningsperiod</i>	<i>Studerade medier</i>	<i>Uppdragsgivare</i>
I	FN-aktionen i Katanga	13-18 sept 1961 5-18 dec 1961	37 dagstidningar UPI, AP o. TT (Reuter o. AFP)	Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar
II	En månads Vietnamnyheter	11 febr - 9 mars 1968	Radio o. TV, UPI AP o. TT (Reuter o. AFP), 11 storstadstidningar	Radionämnden
III	Valrörelsen 1968	17 aug - 15 sept 1968	Radio o. TV, TT, 28 dagstidningar	Radiochefen
IV	Gruvstrejken	9 dec 1969 - 4 febr 1970	Radio o. TV, 78 dagstidningar, TT	Sveriges Radios styrelse, Arbetarrörelsens Arkiv
V	Norska folkomröstningen om gemensamma marknaden	1 aug - 25 sept 1972	Norsk radio o. TV	Chefen för Norsk Rikskringkasting
VI	Normalmstorgsrånet	23 - 28 aug 1973	Radio o. TV, TT, 24 dagstidningar	Radionämnden
VII	Händelserna i Portugal	19 maj - 26 juli 1975	Radio o. TV, 6 dagstidningar varav 1 engelsk och 1 fransk	Radionämnden
VIII	5 månaders utlandsrapportering	1 febr - 1 juli 1975	TV, en daglig nyhetssändning i radio, TT (3 månader)	1973 års radioutredning

Samtliga undersökningar har alltså haft karaktären av systematiska innehållsanalyser och byggt på ett kvantitativt omfattande material. Som exempel kan nämnas att Vietnam-studien (II) baseras på en undersökning av närmare tjugotusen analysenheter, dvs bärare av de undersökta variablerna, och att i den största undersökningen, gruvstrejken (IV), enbart det studerade pressmaterialet uppgick till ungefär en engelsk mil i spaltcentimeter räknat. Portugal-undersökningen (VII) gällde en mindre materialmängd; där bestod i stället den stora arbetsinsatsen i att särskilja och förteckna cirka 900 nyhetsmeddelanden och att sedan kontrollera i vilken mån dessa meddelanden förekom eller inte förekom i undersökta medier. I undersökningen av TV:s utlandsutbud (VIII) analyserades ca 150 timmars sändningar, direkt från ljudbandet (svarande mot ca 3000 sidor i utskrift).

Första uppgiften i undersökningen har bestått i att precisera frågeställningen, dvs att fastställa vilka objektivitetskrav som främst är aktuella i det föreliggande fallet. Ibland har en direkt an-

visning härom givits av beställaren. Vid studiet av Normalmstorgsdramat (VI) och Portugalhändelserna (VII) stod sålunda relevanskravet i centrum, medan i folkomröstningsundersökningen (V) balansfrågeställningen var den dominerande och undersökningen av valrörelsen (III) aktualiserade alla huvudkomponenterna i objektivitetskraven utom sanningskravet.

Nästa uppgift har gällt att finna de lämpliga operationaliseringarna av de aktuella objektivitetskraven, dvs att omsätta kraven till innehållskategorier med vars hjälp det kan bli möjligt att registrera i vilken mån kraven uppfyllts. Därefter har den systematiska klassifikationen av mediernas innehåll och resultatanalysen genomförts.

Vid några tillfällen har det av praktiska skäl visat sig nödvändigt att undersökningar i anslutning till ett visst krav substituerats genom undersökningar i anslutning till ett annat (jfr nedan). När det gällt bedömning av partiskhet har vanligen flera olika mått kunnat användas, och bedömningen baserats på flera indikatorer. I båda fallen är den teoretiska förutsättningen att par-

tiskheten normalt tar sig flera uttryck.

Generellt gäller att *reliabiliteten* i undersökningarna har kunnat hållas på en tillfredsställande nivå. Det innebär att den använda tekniken eliminerar eller starkt begränsar subjektivitet och godtycke vid klassificeringen av mediernas innehåll eller, annorlunda uttryckt, att olika personer med utgångspunkt från samma instruktioner kunnat klassificera materialet på samma sätt.

Frågan om undersökningarna äger *validitet*, dvs mäter vad de ger sig ut för att mäta, är egentligen en fråga som andra än undersökaren skall svara på. Det är ganska givet att den som åtar sig att utföra en undersökning också anser att den kan utföras på ett sakligt acceptabelt sätt. I första hand har det varit beställarens omdöme som varit av intresse och beställarna tycks ha godtagit undersökningarna.

Den omfattande debatten kring Portugalundersökningen (VII) föranledde radionämnden att tillkalla en särskild sakkunnig, Karl Erik Rosengren, för att ur metodologisk synvinkel yttra sig över undersökningsrapporten. Nämnden konstaterade sedermera att Rosengren i huvudsak givit sitt stöd åt de använda analysmetoderna men att han i vissa enskildheter lämnade förslag på hur metoderna skulle kompletteras och vidareutvecklas. Nämndens ställningstagande grundades på "utredningsmaterialet om ljudradions rapportering" och nämndens egen genomgång av rapporteringen i dess helhet.

Slutligen är det väsentligt att understryka, att mellan operationaliseringar, mätningar och resultat å ena sidan samt slutsatserna i fråga om uppfyllandet av kraven på objektivitet å den andra sidan ligger ett ytterligare steg. Här fordras normalt ett ställningstagande eller en bedömning: skall de framkomna resultaten anses acceptabla eller inte ur objektivitetssynpunkt? Det finns alltså vanligen ingen automatik i själva slutsatsen.

III Objektivitetskraven och undersökningarna jämte några kritiska punkter

Om debatten kring undersökningarna kan generellt sägas, att den påverkats av undersökningsresultatet och partsställningen. Om undersökt medium inte kritiserats, har man i allmänhet varit benägen att acceptera granskningen. Har man däremot blivit kritiserad, har svaret vanligen blivit en motkritik riktad mot de använda metoderna. Den första undersökningen som enbart gällde pressen, framkallade således åtskilliga kritiska kommentarer på tidningarnas ledaravdelningar.

När Sveriges Radio inte kritiserats, har vissa pressorgan varit missnöjda med detta och funnit de använda metoderna alltför trubbiga. I de fall kritik riktats mot Sveriges Radio har företaget ingått i utförliga svaromål, medan många tidningar instämt i kritiken. Vid de senaste undersökningarna har Sveriges Radios svarsskrivelser blivit väsentligt mer omfattande än undersökningsrapporterna.

Vad vi här skall ta upp, i samband med en översiktlig redogörelse för vissa erfarenheter från undersökningarna, är några punkter i en mera principiellt inriktad kritik. För en egentlig resultatredovisning, även av exemplifierande slag, finns ej utrymme.

Sanning. Här har kritiken gått ut på att jag nöjt mig med mediernas framställning och inte sökt klarlägga det faktiska händelseförloppet. Av objektivitetskravets komponenter uppfattas sanningskravet ofta som det mest centrala. I många enkla framställningar på detta område tycks man i själva verket identifiera objektivitet och sanning. Det låter sig givetvis säga, att sanningskravet alltid måste tillgodoses. Men detta är ofta av mera begränsat intresse än vad man tycks tro.

För det första bör observeras att felaktiga uppgifter mycket ofta gäller detaljer – en tidningssida kanske normalt innehåller många 10-tals smärre felaktigheter – och att dessa smärre felaktigheter inte på något mera väsentligt sätt behöver påverka den huvudsakliga bilden av behandlade händelser.

I undersökningar av politiska debatter, t ex en valrörelse eller en folkomröstning (III, V), saknar sanningsfrågan vanligen helt intresse, eftersom det här är fråga om att i första hand spegla en debatt och inte att analysera argumentens sakliga bärkraft. När det gäller debattspeglings, begränsas sanningsfrågan till spörsmålet om vederbörande part är rätt återgiven.

Är det inte fråga om att spegla olika uppfattningar utan om att framställa ett visst faktiskt händelseförlopp, gör sig givetvis sanningskravet på ett annat sätt påmint. Härvid blir särskilt den källkritiska behandlingen av nyhetsmaterialet av intresse. I Katanga-undersökningen (I) gjordes exempelvis en distinktion mellan sådana nyheter om händelseförloppet, där två versioner förelåg vid publiceringstillfället, och sådana där endast den ena sidans uppgifter var tillgängliga. De påtagliga bristerna i källkritiken som härvid framträdde – falska meddelanden om katastrofer för den svenska FN-truppen fick under ett par dagar framträdande placering och stora rubriker trots fö-

religgande dementier – berodde emellertid inte på partiskhet (inställningen till FN-aktionen spelade ingen roll) utan på att man i rådande läge tillämpade sedvanliga nyhetsvärderingsprinciper, enligt vilka katastrofer som drabbar svenskar ägas särskild uppmärksamhet.

Sanningsproblematiken torde framför allt aktualiseras i samband med ett visst, bestämt nyhetsmeddelande. Det ligger i sakens natur att, vid undersökningar av den typ som här företagits och som gäller långa serier av nyhetsmeddelanden, sådana problem inte kommer i förgrunden. Av principiellt intresse blir främst sådana fall, där oriktiga sakuppgifter ingår som ett led i en partisk framställning. Några exempel härpå har jag inte träffat på.

Man kan emellertid också vidga problematiken och säga att det inte så mycket är fråga om sanningshalten hos enskilda meddelanden som om framställningen i stort och dess förhållande till verkligheten. I olika sammanhang har sålunda Karl Erik Rosengren framhållit betydelsen av att pröva mediernas verklighetsbild mot "extra-mediadata", t ex årsböcker, kataloger, arkiv, statistik och officiella dokument.

Rosengrens tankegång har nyligen principiellt kritiserats (Winfried Schulz, *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien*, Verlag Karl Alber Freiburg/München 1976, sid 25 ff) under hänvisning bl a till att även extra-mediadata baseras på urval och tolkning. De kan alltså inte göra anspråk på att direkt representera "verkligheten" utan det blir även här fråga om att jämföra olika typer av källor mot varandra; extra-mediadata karakteriseras som ett speciellt slag av nyheter. Man skulle kunna tillfoga att även mediadata växlar till sin källkaraktär och alltså möjliggör jämförelser av motsvarande slag.

Även om man accepterar detta resonemang, förefaller det uppenbart att extra-mediadata kan ha stor betydelse för förståelsen av hur medias verklighetsbild utformas. I de undersökningar jag varit engagerad i har det tyvärr inte förekommit några längre serier av lämpliga extra-mediadata. Om man vill utnyttja sådana data och de förklaringsmöjligheter de kan ge, är det antagligen bäst att välja mediadata just med hänsyn till förekomsten av korresponderande andra data.

Relevanskravet gör sig gällande på två i huvudsak skilda plan med skilda förutsättningar för kravets förverkligande. På det ena, mera generella planet är det fråga om olika nyheters relevans i förhållande till varandra. Måttstocken är här ytterst det intresse, det nyhetsvärde nyheten har, från för-

medlarens (sändarens) och mottagarens synpunkt. Det går inte att apriori ange hur viktig en nyhet, t ex en militär operation, är i förhållande till en sportnyhet, det är fråga om en intresseavvägning, där olika intressenter har olika bedömning.

I västerlandet tillämpas sedan länge ett antal relativt fasta nyhetsvärderingsprinciper, varigenom urvalet "objektiveras" i den meningen, att det blir mer eller mindre oberoende av den enskilde nyhetsförmedlarens intressen och att även nyheter som är "negativa" för inflytelserika grupper eller personer förmedlas. Självfallet lämnar dessa urvalsprinciper utrymme för individuell bedömning. Alla undersökningar, både andras och våra, tyder dock på att när det gäller de "stora" nyheterna är bedömningen mycket likartad. Urvalsprinciperna ligger inte heller fast utan undergår en successiv förskjutning. Sannolikt har bl a hänsyn till ett allt bredare auditorium påverkat utvecklingen under det senaste halvsekle. Det är naturligt att se nyhetsvärderingsprinciperna som resultat av en pågående process där mängder av intressen vägs in och stäms av mot varandra.

I Norrmalmstorgsundersökningen (VI) har den centrala frågeställningen, om etermediernas och särskilt TV:s starka koncentration på råndramat vid Norrmalmstorg, lett till att andra väsentliga nyheter försumrats. Svaret lämnades genom uppgifter om rånets andel av nyhetsutbudet i olika medier och genom en inspektion, nyhet för nyhet, av vad radio och TV respektive andra medier återgav under den aktuella perioden. För att bedöma nyheternas vikt blev alltså jämförelser med andra media erforderliga, dvs ett studium av nyhetsvärderingsprincipernas tillämpning.

Jag har kritiserats för att som norm acceptera de västerländska nyhetsvärderingsprinciperna. Det står fritt för var och en att kritisera dem och finns det goda sakliga skäl för att avvika från majoritetens bedömning, bör detta enligt min mening inte föranleda kritik (jfr nedan). Systematiska avvikelser i relevansbedömningen brukar emellertid ofta hänga samman med partiskhet. Generellt sett känner jag ej till några bättre nyhetsvärderingsprinciper. Ett drastiskt exempel på en annan nyhetsvärdering kan hämtas från den senaste stora jordbävningen i Kina: att en million kineser dog ansågs inte värt att meddela, men däremot t ex att Maos änka hade varit intresserad av att se vad man kallade pornografisk västerländsk film.

På det andra planet gäller det att undersöka relevansen av olika moment i ett visst händelseförlopp. Här är bedömningsgrunden en annan. Re-

levant är den beskrivning som möjliggör för auditoriet att förstå händelseförloppet, vilket text kan betyda att auditoriet får en chans att kunna bedöma den kommande händelseutvecklingen. I Portugalundersökningen (VII) fann jag att ljudradion ägnat större uppmärksamhet åt de skolkommittéerna än andra medier. Den väsentliga bedömningen gällde här om denna stora uppmärksamhet kunde anses sakligt motiverad. Slutsatsen blev att i rådande läge kunde det anföras sakliga skäl för denna relevansbedömning; att folkkommittéerna sedan visade sig vara en skälig efemär företeelse, var något som man då icke med säkerhet kunde avgöra.

Ibland är relevansfrågeställningen enklare, nämligen när man kan jämföra med den bedömning som olika parter gör. I folkomröstningsundersökningen (V) genomfördes exempelvis en stor argumentanalys, varvid ett försök gjordes att skilja mellan motargument och mera genuina argument till förmån för den ena eller den andra sidan. Tanken var att vederbörande parter helst önskade framföra sina genuina argument, vilket bekräftades vid en kontroll av hur parterna uppträdde i norsk radio och tv, när de fick framträda fritt utan att styras av programledarnas frågor. På liknande sätt har olika incidenter under en valrörelse (III) studerats. Det blir härvid möjligt att avgöra om mediets relevansbedömning anknyter till den ena eller andra partens eller om den, såsom i valrörelseundersökningen, kan sägas bilda ett slags medelproportional mellan de båda huvudkombatanternas bedömningar.

Kraven på relevans och kraven på en balanserad avspiegling kan lätt komma i konflikt med varandra. I valrörelseundersökningen (III), som föranletts av kritik från en av partiledarna mot Sveriges Radio för att ha gynnat ett visst annat parti, blev slutsatsen att det icke fanns någon sådan genomgående tendens. Däremot konstaterades att Sveriges Radio i betydande utsträckning styrde rapporteringen från valfältet till vissa ämnesområden, varvid man sannolikt leddes av vanliga nyhetsvärderingsprinciper. Lämpligheten av en stark styrning, som gjorde speglingen av valrörelsen ofullständig, ifrågasattes i undersökningen.

Balans, icke-partiskhet. Balanskravet blir vanligen aktuellt, när nyhetsförmedlingen gäller parter i konflikt. Alla de nämnda undersökningarna, utom den om Norrmalmstorgsrånet (VI), innehåller därför studier av partsbalans. Balansen har mätts dels som utrymme ägnat åt part (I-V, VII-VIII), dels som förekomst eller icke-förekomst av argument (V) eller budskap (III) från part eller po-

sitiva och negativa perspektiv på part (I-IV, VI-VIII). I vilken mån och med vilken styrka balanskrav skall göras gällande i nyhetsförmedlingen sammanhänger nära med frågan om syftet är att spegla eller självständigt skilda händelserna.

I det enklaste fallet, spegling av en tvåparts-konflikt av den typ som den norska folkomröstningen representerade (V), hade för Norsk Rikskringkasting föreskrivits att balans på "mycket kort" sikt skulle tillämpas. Undersökningen visade också att dessa direktiv tillämpas strikt dag för dag vid nyhetsrapporteringen, vilket självfallet innebär en alldeles onaturlig nyhetsituation (när det kom en nyhet från ena sidan fick man bokstavligen springa ut och hämta en nyhet från den andra). De enda avvikelser som kunde konstateras gällde sådana nyhetsinslag som helt enkelt inte kunde matchas, nämligen statsministerns förklaring om regeringens avgång i händelse av nejmajoritet och ett uttalande av Willy Brandt i Oslo till förmån för ja-sidan.

Förekommer det mer än två parter, som vid svensk valrörelse, blir balanskravets innebörd redan mer komplicerade, även om det är fråga om ren spegling. Teoretiskt kan det också vara svårt att fastställa vilka som är parter och alltså kan göra anspråk på att få sina uppfattningar speglade; i praktiken har jag inte stött på några särskilt påtagliga svårigheter. Vad som däremot flera gånger skapat problem vid undersökningarna, är när parterna uppvisar mycket olika mått av aktivitet (II och IV). Om den ena parten under långa tider tiger, kan det svårigen förhindras att den andra parten får en kvantitativ övervikt vid nyhetsförmedlingen.

Andra typer av problem uppkommer när inslagen av skildring och kommentar blir mera framträdande i nyhetsrapporteringen. Vissa händelser kanske bara berör en part och händelsens karaktär kan vara sådan att parten får en mer eller mindre given positiv eller negativ belysning. När det gäller framställningar av detta slag är det självfallet inte rimligt att kräva någon form av total balans. Vad som däremot fordras är att, om det finns tillgång till uppgifter och synsätt av olika slag, bör ingen väsentlig part helt förbigås eller bli föremål för en alltigenom ensidig belysning.

Begränsningen av balanskravets tillämpning bör understrykas eftersom flera kritiker inte tycks ha observerat detta. En annan slags kritik har gällt att balansmätningarna skulle utgå från att genomsnittsvärden för den svenska pressen skulle bli högsta norm. Så förhåller det sig givetvis inte. Kritiken går tillbaka på Vietnamundersökningen

(II), där rapporten innehåller en otillfredställande formulering.

Situationen var i korthet följande: Sveriges Radios Vietnamrapportering byggde nästan helt på byråmaterial. En jämförelse gjordes mellan inkommande och utgående nyhetsmeddelanden, varvid materialet uppdelades i sådant som innehöll positiva resp. negativa perspektiv på parterna. En viss förskjutning i riktning mot mer negativt material för USA-Saigon kunde konstateras, men den bedömdes av radionämnden som så måttlig att den var acceptabel. Detta var det för objektivitetsfrågan avgörande resultatet. En jämförelse med pressen gav mycket starkare utslag med kraftiga förskjutningar särskilt i negativ riktning för USA-Saigon. En rangkorrelation mellan ledaravdelningarnas och nyhetssidornas perspektiv gav +0.75, dvs en stor del av skillnaderna i nyhetsrapportering syntes bero på redaktionsledningens inställning. Det väsentliga i detta resultat var för objektivitetsundersökningen att det visade sig vara meningsfullt att skilja mellan positiva och negativa perspektiv. Att Sveriges Radio sedan låg nära några av de största tidningarna var en sekundär sak. – Som riksläkare kan pressen endast användas i vissa fall, tex för att fastställa opinionen inom partier (III) eller för relevansbedömning enligt gängse nyhetsvärderingsprinciper (VI).

Strikt balans kan alltså endast krävas i vissa situationer. I många fall blir det därför naturligt att ersätta kravet på balans med det mera begränsade kravet på icke-partiskhet, dvs att alla väsentliga parter om möjligt skall belysas och få komma till tals och där alltså större eller mindre avvikelser från en strikt balans kan accepteras med hänvisning exempelvis till informationsläget eller relevansbedömningar.

Man har ofta ifrågasatt om det är möjligt att göra en enkel uppdelning i positiva, negativa (och neutrala) perspektiv på parter. Perspektiven återfinnes dels i återgivna uttalanden, dels i kommentarer, dels i beskrivningar av själva händelseförloppet. Beträffande de två första kategorierna är svårigheterna måttliga. Större tvekan kan råda, när det gäller att karakterisera en viss händelse som förmånlig eller oförmånlig för en part. Även här tycks dock enhetligheten i bedömningen vara väsentligt större än kritikerna förmodar. Kontroller av nyhetsmaterialets klassificering mot framställningen i starkt partsengagerade medier brukar sålunda regelbundet bekräfta i klassificeringens rimlighet. Överhuvudtaget är de väsentliga perspektiven på en parts agerande i ett visst sammanhang inte flera än att de kan enumereras.

Propagandateknikerna är skäligen enkla. Att det sedan kan finnas enskilda personer eller minoritetsgrupper som inte reagerar på perspektiven på det sätt propagandisten förutsätter, är givetvis riktigt. Perspektivmätningen utgår från propagandistens synsätt. Denne bygger i sin tur på föreställningar om hur majoriteten inom auditoriet reagerar. I själva verket är enligt min mening perspektivmätningarna ofta det mest finkänsliga instrumentet i en objektivitetsundersökning.

Påpekas må, att om man bedriver studier över lång tid är det möjligt att öka kraven på strikt balans. Då bör chansen öka att det kommer olika slag av nyheter som berör en viss part. Det är därför som det finns skäl att förmoda att ett huvudresultat från undersökningen av tv:s utlandsbild under fem månader (VIII), nämligen att de "slutna" staterna fick en väsentligt förmånligare perspektivbalans än de västliga demokratierna, inte berodde på tillfälligheter utan snarast på en bestående egenskap hos nyhetsförmedlingen. En väsentlig förklaring till detta förhållande torde vara tillgången till och möjligheterna att få fram nyheter från olika stater i kombination med de västerländska nyhetsvärderingsprinciperna som generellt gynnar negativa nyheter.

Med *neutral presentation* menas att meddelandet inte utformas på ett sådant sätt att meddelaren identifierar sig med eller tar avstånd från den berörda parten. Kravet gäller alltså inte kommentarer utan enbart strikta nyhetsmeddelanden. Om man exempelvis återger en stark kritik från en part mot en annan part kan det vara behövligt att genom några inskjutna ord markera att det är partens och inte meddelarens uppfattning som återges. Kravet är normalt lätt att uppfylla och lätt att kontrollera.

En praktisk komplikation som jag stött på gäller intervjufrågor till politiker. Ofta kan här kritiskt formulerade frågor ge mer relevant information om vederbörande politikers synsätt, samtidigt som journalisten då kan uppfattas som stående i motståndarpartiets tjänst. Teoretiskt kan i detta fall uppställas som norm, att alla partiets företrädare skall behandlas lika. I praktiken kan en sådan norm bli svår att följa.

I Vietnam-rapporteringen visade det sig att när ordet "fiende" användes, såvåg detta uttryck i drygt 90 procent av fallen FNL eller Nord-Vietnam. Detta ordval, som försvann efter påpekandet, torde helt enkelt förklaras av bristande uppmärksamhet vid översättning av amerikanska texter.

Om den kritik som förekommit mot undersökningarna kan allmänt sägas att den inte innehållit förslag till alternativa undersökningsmetoder. Främsta undantaget är Karl Erik Rosengren, vars synpunkter på extramedia data tidigare berörts. Han har också föreslagit en vidareutveckling av metoderna för att beräkningsmässigt hantera det material som insamlats i förekommande kategorier. Här finns en hel del ytterligare att göra.

Utöver de undersökningar jag har utfört skulle jag gärna vilja studera två egenskaper hos nyhetsrapporteringen, som har nära samband med den demokratiska ideologin. Den ena gäller *representativiteten* i de åsikter som förmedlas. Med en utveckling från "språkrör" till fristående medier och med de växande kraven på professionalism inom journalistkåren blir denna fråga av allt större intresse. Den andra frågan gäller *bredden av det åsiktsspektrum* som presenteras i medierna. Tillräcklig åsiktsbredd tycks vara en förutsättning för att demokrativärdet "fri åsiktsbildning" skall kunna tillgodoses. Min hypotes här är att åsiktsbredden, tänkt som förekomst av skilda grundvärderingar i olika omstridda samhällsspörsmål, sannolikt successivt har minskat under 1900-talet eller, omvänt, att konformismen har blivit större.

Mediernas folk känner sig ofta främmande för den typ av undersökningar som här behandlats och som systematiserar resultatet av tusentals in-

dividuela journalistiska bedömningar i generella kategorier med användande av en i långa stycken kvantifierad teknik. Den typ av objektivitetsdebatt man är hemmastadd med gäller enskilda fall. Här kan man direkt utnyttja sin sakkunskap, argumentera för och emot, mer eller mindre in infinitum. När det däremot genom en systematisk undersökning visas att ett medium eller en journalist, trots riklig tillgång på olika slags perspektiv, i 49 fall av 50 väljer perspektiv med ett och samma förtecken på en viss part, då finns det inte plats för den traditionella typen av debatt.

Med rätta kan sägas om dessa undersökningar att av objektivitetens två huvudkomponenter, saktighet och opartiskhet, har i första rummet opartiskhetskravens tillämpning uppmärksamats. Konstaterandet har emellertid begränsad räckvidd. Man åstadkommer inte en objektiv nyhetsförmedling utan en medveten vilja; objektiviteten är inget naturtillstånd. När den viljan saknas, då kommer stundom sanningskravet men regelbundet relevansbedömningen, balansen mellan parter och presentationen av parterna att påverkas. Undersökningarna koncentreras till områden, där spåren av partiskhet är lättast att upptäcka. Kan en partisk inställning konstateras i ett avseende, har man anledning räkna med att den präglar också andra delar av nyhetsrapporteringen.

Värderade nyheter*

AV KARL ERIK ROSENGREN

I

Den svenska nyhetsförmedlingen har undersökts mer än kanske något annat lands nyhetsförmedling. I undersökning efter undersökning har nyhetsmediernas rapportering av olika in- och utländska händelser och skeenden studerats och värderats. Utfallet av undersökningarna har i regel förefallit betryggande, i synnerhet för etermedierna. Med enstaka undantag (t.ex. den famösa Barsebäckspaniken som inte var någon panik)¹ har Sveriges radios nyhetsförmedling – så långt den kunnat kontrolleras – befunnits vara i stort sett sann, relevant, balanserad och neutral. Den har med andra ord ansetts uppfylla samhällets krav på saklighet och opartiskhet. Den har uppfattats som objektiv.

De allra flesta av de undersökningar som gett dessa resultat har utförts av Jörgen Westerståhl och hans forskargrupp vid Göteborgs universitets statsvetenskapliga institution.² Tillsammans innebär de olika undersökningarna en även internationellt sett betydande forskarinsats. De har dock en genomgående svaghet. Som mått på Sveriges radios saklighet och opartiskhet har man i regel använt jämförelser med andra nyhetsmedier. Om SR legat någorlunda "mitt i fältet" av dagspressens skiftande spektrum, har kraven ansetts tillfredsställda.

* Avsnitt I–III av föreliggande uppsats representerar ett sammandrag och en vidareutveckling av förf:s rapport till Radionämnden, "En granskning av Jörgen Westerståhls rapport 'Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal'". Avsnitt IV framställer några tankegångar som framkommit under förf:s samarbete med Kurt Törnqvist och Peter Arvidson i samband med en forskningsöversikt över trovärdighetsproblematiken, utförd av Arvidson för Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

Under en följd av år har en efterhand allt starkare kritik mot detta förfaringssätt växt fram.³ Man har beskrivit tekniken med slagordet "Från objektivitet till ökad genomsnittlighet".⁴ Man har pekat på möjligheten att åtminstone i vissa enstaka lägen av olika skäl hela den svenska nyhetsförmedlingen mycket väl kan vara snedvriden. DN:s Sven Öste satte vid ett tillfälle⁵ fingret rakt och hårt på den ömma punkten:

"Hur skulle det t.ex. ha gått om man – för att dra en av många möjliga paralleller – använt samma metodik vid en granskning av amerikanska radio- och TV-bolags täckning av Vietnamdramat 1965? ... Safer ... en av de få som såg massmördandet genom propagandadimmorna och inte svek sin roll som journalist ... Safer skulle ha blivit bokstavligen bränd på bål."

Kritiken mot Westerståhls metoder har dock lidit av en fatal brist. Man har inte haft något att sätta i stället för det kritiserade förfaringssättet. Efterhand har det emellertid växt fram ett alternativt synsätt, med tillhörande undersökningsteknik. Studiet av nyhetsförmedlingen, har man menat, ses med fördel som studiet av en relation: relationen mellan å ena sidan verkligheten (så långt den är känd), å den andra mediernas bild av denna verklighet. Man kommer visserligen aldrig ifrån en jämförelse mellan medierna och deras rapportering. Men man kan inte bara jämföra medierna. Man måste också ta hänsyn till verkligheten. Ett sådant synsätt är både nödvändigt och fruktbart, men det innebär samtidigt vissa komplikationer.

Till exempel framstår det som ett krav att de bägge datamängderna – data om verkligheten och data om bilden av verkligheten – ska vara så långt möjligt oberoende av varandra i den meningen att de inte ska härröra från samma källa. Data

om bilden eller rapporterna hämtas definitions-mässigt från mediernas värld; de är inommediala data, eller intra media data, som termen kommit att lyda. Följaktligen bör data om den kända verkligheten så långt möjligt hämtas ur en källa lig-gande utanför de medier som ska studeras; de bör vara utomediala. Sådana data brukar kallas extra media data.⁶

Resonemanget om intra/extra media data skulle kunna föras vidare och nyanseras på en rad punk-ter. T.ex. skulle man kunna föra mer eller mindre subtila resonemang om extra media datas natur i förhållande till den omedelbart givna verklig-heten, "das Ding an sich", "wie es eigentlich ge-wesen" etc. (Man skulle väl då i stort sett komma fram till att olika former av extra media data er-bjuder endast approximationer, fast approxima-tionerna kan vara bättre eller sämre.) Man skulle vidare kunna diskutera extra media datas roll i samband med utvärderande respektive förklarande eller hypotes-testande undersökningar. Man skulle också kunna fortsätta att diskutera möj-ligheten av att göra relevanta utsagor baserade endast på intra media data. Man skulle slutligen kun-na ifrågasätta om inte ansatsen med distinktionen mellan intra-extra media data bidrar till att ytter-ligare förstärka den tendens till händelse - i stället för strukturinriktad nyhetsrapportering som varje dag är så klart iakttagbar i de olika medierna. En del sådana resonemang kommer att beröras i de följande avsnitten. Men tills vidare får det anförda räcka. Vi vänder oss i stället till ett rent praktiskt problem: det kan vara svårt eller omöjligt att skaf-fa fram extra media data. Studerar man littera-turen i ämnet visar det sig dock finnas en hel rad möjligheter.

Så tidigt som 1920 lämnade t.ex. Walter Lipp-mann sin lösning på problemet, då han tillsam-mans med en medhjälpare undersökte den rap-portering som New York Times lämnat från den ryska revolutionen 1918.⁷ Han jämförde på ett antal för skeendet avgörande, historiskt odisputabla punkter NYT:s rapportering med vad som faktiskt hänt. (Resultatet var inte smickrande för den stora tidningen.) En liknande metodik användes 40 år senare av H.L. Lewis i fråga om rapporteringen från den kubanska revolutionen, och senare har även t.ex. tyska massmediaforskare använt en lik-nande ansats.⁸

I en annan forskningstradition söker man helt enkelt upp individer som omtalats i massmedi-erna och kontrollerar på så sätt de där lämnade uppgifterna.⁹ I åter andra fall har man använt sig av i förväg utposterade observatörer,¹⁰ i efterhand

analyserat bildmaterial,¹¹ jämfört pressreferat av riksdagsdebatter med de faktiska protokollen,¹² använt data ur vitböcker och liknande,¹³ jämfört massmediernas rapportering av folkstämningar med för andra ändamål företagna opinionsunder-sökningar¹⁴ eller själva i kontrollerande syfte låtit genomföra en surveyundersökning.¹⁵ I hypotes-prövande syfte har man relaterat intra media data till extra media data i form av internationell sta-tistik etc.¹⁶

Uppfinningsrikedomen har alltså varit stor då det gällt att skaffa fram extra media data att an-vända som *facit* för att kontrollera sanningshalten i mediernas rapporter, som *standard* för att un-dersöka deras relevans och/eller balans, som *obe-roende variabler* i en generaliserande undersökning av mer eller mindre hypotesprövande karaktär. Man skulle kunna peka på ytterligare källor till extra media data.¹⁷ Men i många fall föreligger inga eller nästan inga möjligheter att skaffa fram rena extra media data. Då måste man tillgripa en annan lösning. Man får helt enkelt själv göra upp en förteckning över i sammanhanget relevanta händelser, skeenden eller förhållanden och låta denna förteckning bilda utgångspunkten för un-dersökningen.

Uppgiften är inte så svår som den vid första anblicken kanske kan te sig. En lämplig utgångs-punkt erbjuder ofta de olika kalendrier som finns tillgängliga, i Sverige i första hand kanske Kee-sing's Contemporary Archives och/eller Utrike-spolitiska institutets Kalendarium. Dessa erbjuder självfallet inte rena extra media data. Tvärtom är de baserade bl.a. på en noggrann genomgång av ett antal internationellt ledande tidningar och tidskrifter. Men i synnerhet kompletterade med en för det speciella ändamålet avpassad, fullstän-dig genomgång av två-tre ledande organ som London Times, Le Monde, New York Times, tor-de man kunna uppnå en för de flesta ändamål tillfredsställande täckning.

Härtill kommer en annan betydelsefull omstän-dighet. För många undersökningar är det inte av avgörande betydelse att ha tillgång till ett total-täckande material, baserat på rena extra media data. Det viktiga är i många fall endast att man har tillgång till en förteckning över händelser, ske-enden eller förhållanden som är baserad på in-nehållet i fler medier än det eller de undersökta, och att denna lista tas till utgångspunkt för undersök-ningen. En på detta sätt upplagd undersökning kan kallas *händelseinriktad*, i motsats till de mera traditionella nyhetsstudierna, som i regel är *rap-portinriktade*.¹⁸ I en rapportinriktad undersökning

studeras egenskaper hos nyhetsrapporter bl.a. med hänsyn till vilken typ av händelser, skeenden eller förhållanden som rapporteras. I en händelseinriktad undersökning studeras händelser, skeenden och förhållanden bl.a. med hänsyn till vilken typ av rapporter de får i medierna. Distinktionen är, som vi ska se, inte oviktig.

Kombineras distinktionen rapport/händelseinriktning med distinktionen intra/extra media data, får man följande fyrfältstabell, som kan användas som en enkel typologi för nyhetsförmedlingsstudier.

		Data	
		Enbart intra media data	Även extra media data
Ansatsen	Rapport- inriktad	1	2
	Händelse- inriktad	3	4

Figur 1. Typologi för nyhetsstudier

Cell 4 representerar den mest krävande, men även den mest givande och fruktbara typen av nyhetsstudier. Ofta får man dock nöja sig med den typ som representeras av cell 3. Cell 2 representerar fall då man använder extra media data som en form av standard el. likn. Cell 1 representerar de flesta studier av nyhetsförmedling.¹⁹

Med en viss förenkling kan man säga att typ 3 genom sin händelseinriktning tar hänsyn till den kända verkligheten, vilket inte den rapportinriktade typ 1 gör. I vissa fall kan man genom sekundäranalys förvandla en undersökning av typ 1 till en av typ 3. Det innebär att man får ut mer av tillgängliga data. Det är bl.a. detta jag försökte göra i min granskning av Jörgen Westerståhls studie av ljudradions Portugalrapportering.²⁰

II

Betrakta tabell 1 och 2 här bredvid. Bägge behandlar den uppmärksamhet de av Westerståhl studerade redaktionerna eller medierna ägnat uttalanden från de olika parterna under den studerade perioden av den portugisiska revolutionen (maj-juli 1975). Men i förhållande till tabell 1 inrymmer tabell 2 ett par principiella skillnader. Medan tabell 1 är baserad på s.k. omnämnda uttalanden (dvs. ett och samma uttalande kan ha om-

nämnts mer än en gång i materialet), är tabell 2 baserad på s.k. särskilda uttalanden (dvs. varje rapporterat uttalande räknas endast en gång per medium, även om det omnämnts mer än en gång av mediet). Och medan i tabell 1 procenten har beräknats med *respektive mediums* totala antal omnämnda uttalanden som bas, har i tabell 2 procenten beräknats med antalet särskilda uttalanden *från varje part* som bas. Det är den senare skillnaden som är den i detta sammanhang viktiga. Tabell 1 är rapportinriktad, tabell 2 händelseinriktad. Tabell 2, men inte tabell 1, kontrollerar för snedheten i den kända verkligheten så långt det är möjligt med intra media data. Som vi ska se är detta en betydelsefull skillnad.

Dessförinnan ska kort upplysas att den "kända verkligheten" i detta fall består av de ca 400 uttalanden som Westerståhl och hans medhjälpare vid sin genomgång av svensk och internationell press funnit att de ledande parterna i den portugisiska konflikten i olika sammanhang producerade under den undersökta perioden, maj-juli 1975. I den "faktiska verkligheten" producerades naturligtvis ännu fler uttalanden, men med tanke på utgångsmaterialets sammansättning – det är hämtat bl.a. från så pass olika tidningar som Le Monde, Norrskensflamman och Svenska Dagbladet – är det rimligt att anta att mera betydande uttalanden av mera betydande politiska aktörer endast i liten utsträckning försumrats.

Uttryckt i andra termer kan man säga att tabell 1 redovisar mediernas rapportering, medan tabell 2 redovisar mediernas förhållningssätt till den kända verkligheten. Det framgår t.ex. av tabell 1, att både Ekot och DN ägnade ungefär lika stor andel, 3–4 %, av sina omnämnda uttalanden åt de s.k. vänstergrupperna. Men av tabell 2 framgår att Ekot återgav 46 % av vänstergruppernas registrerade uttalanden, DN endast 25 %. Att likheten i rapportering (tabell 1) blir så stor, trots att likheten i förhållningssättet till den kända verkligheten (tabell 2) är betydligt mindre, beror på att verkligheten är så ojämnt strukturerad.

Som framgår av nedersta raden i tabell 2, har t.ex. socialisterna antecknats för 115 uttalanden, vänstergrupperna för 24 och demokratiska folkpartiet för endast 18. Det är då ganska naturligt att socialisterna får många fler uttalanden återgivna av samtliga undersökta medier än vad vänstergrupperna eller demokratiska folkpartiet får (tabell 1) även om "uttagsprocenten" (tabell 2) varierar starkt mellan de olika medierna, både för socialisterna, vänstergrupperna och demokratiska folkpartiet.

Tabell 1. Procentuell fördelning av omnämnda uttalanden per part i respektive medium.^a

	MFA	-Copcon	Regering	Kommu- nister	Vänster- grupper	Socia- lister	Demokr. folkp.	Övr.	S:a ^b	Antal omn.
Centralredaktionen	24	6	5	13	2	37	9	4	100	141
Ekot	20	10	5	13	4	40	5	2	99	340
Dagens Nyheter	21	7	6	10	3	41	8	4	100	220
Svenska Dagbladet	20	9	7	12	4	36	8	3	99	245
Arbetet	15	5	5	13	1	49	7	4	99	202
Norrskensflamman	35	5	5	28	0	23	0	5	101	40

^a Förenklad efter Westerståhl (1976; tabell 3). Mer än ett omnämnande av samma uttalande kan förekomma i samma medium.

^b På grund av avrundning blir summan inte alltid 100.

Tabell 2. Procentuell andel uttalanden rapporterade av de olika medierna.^a

	MFA	Copcon	Regering	Kommu- nister	Vänster- grupper	Socia- lister	Demokr. folkp.	Övr.	Total andel rapp. uttalanden
Centralredaktionen	29	25	18	20	4	27	44	20	24
Ekot	47	57	24	31	46	48	39	25	41
Dagens Nyheter	43	50	30	27	25	41	61	30	38
Svenska Dagbladet	42	54	36	29	38	44	50	35	40
Arbetet	32	32	21	31	8	47	50	35	35
Norrskensflamman	14	7	6	11	0	6	0	10	68
Totalt antal registrerade uttalanden	79	28	33	75	24	115	18	20	S:a 392

^a Tabellen är omräknad efter Westerståhl (1976; bil. 3:2). Dess värden innebär att t.ex. parten MFA i hela Westerståhls material registrerats för 79 särskilda uttalanden. Av dessa 79 uttalanden har 29 % återgivits minst en gång av Centralredaktionen, som återgett 24 % av de totalt registrerade 392 uttalandena.

Resonemanget kan emellertid föras ett steg längre. I förhållande till tabell 1 innebär tabell 2 visserligen ett klart framsteg. Men liksom tabell 1 kan kritiserats för att inte hålla den kända verkligheten under kontroll, kan tabell 2 kritiserats för att inte hålla under kontroll storleken av det utrymme som de olika medierna ansett sig kunna ägna åt Portugalrapporteringen, vilket tabell 1 på sitt sätt gör genom att den tar hänsyn till antalet omnämnda uttalanden. Man kan därför i tabell 2 inte utan vidare jämföra olika mediers eller redaktioners värden med varandra, vilket man kan i tabell 1. Vidare tar tabell 2 inte hänsyn till om ett särskilt uttalande omnämns mer än en gång av ett medium, vilket tabell 1 gör.

Vill man hålla både verklighet och utrymme (i den här angivna innebörden) under kontroll, samt dessutom ta hänsyn till eventuella fall av mer än ett omnämnande av samma uttalande i samma medium, kan man kombinera data från tabellerna 1 och 2. Av tabell 1 framgår exempelvis att ljudradions Centralredaktion ägnat 24 % av sina omnämnda uttalanden åt uttalanden från MFA, av tabell 2 (nedersta raden) framgår att MFA står för 79, dvs. 20 %, av de 392 uttalanden som totalt registrerats i materialet. I förhållande till fördelningen av de faktiskt registrerade uttalandena har Centralredaktionen alltså något överrepresenterat MFA:s uttalanden (24 % versus 20 %), vilket kan ges det siffermässiga uttrycket $100 \times 24/20 = 120$.

Motsvarande värden för samtliga medier och de åtta parterna återfinns i tabell 3, som alltså (liksom tabell 1) tar hänsyn dels till utrymme (dvs. varje mediums antal omnämnda uttalanden), dels – i förekommande fall – till förekomsten av mer än ett omnämnande per uttalande, och som dessutom (liksom tabell 2) tar hänsyn till även de olika parternas varierande talförhet, dvs. "håller verkligheten under kontroll" och därmed blir ett uttryck för de olika mediernas förhållningssätt till den kända verkligheten. Liksom i tabell 1 är direkta jämförelser mellan medier möjliga, och liksom i tabell 2 även direkta jämförelser mellan parter. Man ser t.ex. direkt att samtliga medier – utom Norrskensflamman – överrepresenterat socialisternas uttalanden, liksom att samtliga medier – utom Norrskensflamman – starkt underrepresenterat kommunisternas uttalanden.

Nu kan man invända att resultatet beror på utgångsmaterialet, som ju är hämtat från nyhetsmedierna själva och alltså inte fullständigt. Men ett utgångsmaterial baserat på en tänkt, fullständig förteckning över samtliga uttalanden hade endast

Tabell 3. Jämförelsetal för mediernas fördelning av omnämnda uttalanden på olika parter: utrymmet för Portugalrapportering samt parternas faktiska andel uttalanden konstant.^a

	MFA	Copcon	Regering	Kommunister	Vänstergrupper	Socialister	Demokr. folkp.	Övriga
Centralredaktionen	120	86	63	68	33	128	180	80
Ekot	100	143	63	68	67	138	100	40
Dagens Nyheter	105	100	75	53	50	141	160	80
Svenska Dagbladet	100	129	88	63	67	124	160	60
Arbetet	75	71	63	68	17	169	140	80
Norrskensflamman	175	71	63	147	–	79	–	100

^a Värden över hundra abger överrepresentation i förhållande till parternas faktiska andel uttalanden; värden under hundra, underrepresentation.

kunnat göra gynlandet av socialisterna ännu tydligare. För i en sådan tänkt förteckning hade med all sannolikhet socialisterna haft en mindre, kommunisterna en större, andel av uttalandena än vad nu är fallet. Sveriges radios och de flesta andra mediernas överrepresentation av socialisternas uttalanden hade därmed blivit ännu större.

Innan vi går vidare i analysen förtjänar det kanske att framhållas att tabell 3, lika litet som tabell 2, får fattas som en indirekt uppmaning till alla redaktioner eller medier att mekaniskt återge lika stor procent av alla parters uttalanden i alla konflikter. Självfallet kan det finnas en rad olika, högst legitima skäl till att vissa eller alla medier under- eller överrepresenterar vissa parters uttalanden. Men det bör vara angeläget att då och då ta reda på huruvida och i vilken utsträckning så sker, och därefter diskutera de faktiska förhållandena mot bakgrund av gängse praxis och mer eller mindre allmänt accepterade värderingar. Tabeller av samma typ som tabell 3 – men inte tabeller av typ tabell 1 – ger en möjlighet att föra en sådan diskussion.

En bedömning som den här aktuella måste ske genom jämförelser mellan olika redaktioner eller medier. Sådana jämförelser, har man ibland menat, kan endast leda till "ökad genomsnittlighet"²¹ eller "ökad likriktning".²² Enligt min mening behöver detta dels inte vara något att beklaga. (I stället för ökad likriktning kan man se det som ökad opartiskhet.) Dels kan sådana jämförelser – utförda på sätt som här föreslagits – komma att leda till en ökad medvetenhet om betydelsen av grundläggande värderingar för journalisternas förhållningssätt till verkligheten, och därmed för deras rapportering.

Men alldeles bortsett från resonemang som dessa menar jag, att man aldrig kan komma ifrån jämförelser mellan medier vid bedömningar som den här aktuella. Man får inte av den i och för sig riktiga invändningen att jämförelser mellan medier inte är tillräckliga, frestas att dra den felaktiga slutsatsen att sådana jämförelser inte skulle vara nödvändiga. Ty vilken annan grund skulle det kunna finnas för en bedömning? Även om man med de analystekniker som föreslagits i detta avsnitt kan visa t.ex., att en viss redaktion gynnar en viss part genom att återge en större andel av partens uttalanden i en viss fråga än av övriga parters uttalanden i samma fråga, så måste jämförbara reportars eller redaktioners prestationer självklart tas med i bedömningen. Det kan ju vara så att alla gynnar en viss part, och då måste naturligtvis detta förhållande tas med vid bedöm-

ningen. (Jämför den tidigare påpekade över- respektive underrepresentationen av socialisternas respektive kommunisternas uttalanden i de icke-kommunistiska medierna samt i Norrskensflamman.) Ett sådant resultat kan sedan eventuellt tas till utgångspunkt för en mera insiktsfull diskussion av dels hela samhällets inställning till parten eller parterna ifråga, dels samhällets nyhetsförmedling i stort. I nästa avsnitt kommer vi att beröra en sådan diskussion. Låt oss nu först fortsätta analysen av tabell 3, jämförd med tabell 1.

Ett mått på likheten eller olikheten i de olika mediernas förhållningssätt till den kända verkligheten får man, om man för tabell 3 beräknar korrelationerna mellan de olika medierna. Medelvärde av dessa korrelationer är 0,49 (Spearman's rho). Motsvarande medelvärde för tabell 1 är 0,88.²³ Skillnaden beror på att tabell 1 försummar att – så långt möjligt – kontrollera för verkligheten, vilket tabell 3 gör. Likheten i mediernas rapportering är alltså mycket större än likheten i mediernas förhållningssätt till den kända verkligheten, och det beror på att verkligheten i detta fall är så sned (många fler uttalanden från socialisterna än från de andra parterna, mycket få från demokratiska folkpartiet).

Man kan naturligtvis fråga sig hur olika medierna kan vara i sitt förhållningssätt och ändå uppnå en likartad rapportering. Det visar sig att det teoretiskt faktiskt är möjligt att uppnå perfekt positiv korrelation (= total likhet) i mediernas rapportering, trots att det föreligger perfekt negativ korrelation (= total olikhet) mellan mediernas förhållningssätt till verkligheten. För ett sådant resultat räcker det faktiskt med en verklighet strukturerad ungefär som de portugisiska parternas uttalanden.²⁴ Med tanke härpå framstår det som än viktigare att så långt möjligt kontrollera för den kända verkligheten, att skilja mellan likhet i rapportering och likhet i förhållningssätt till verkligheten. Om man som de flesta nyhetsundersökare, inklusive Westerståhl, använder typ 1 – intra media data och rapportinriktad ansats – kan man inte göra denna distinktion. Det kan man däremot i typerna 3 och 4 – händelseinriktad ansats och intra eller (helst) extra media data.

Den metodologiska analysen av tabell 1 och 3 skulle kunna föras vidare, men jag går nu över till den innehållsmässiga sidan. Man kan utläsa flera olika saker ur tabell 3, men det väsentligaste resultatet är det redan omnämnda. Den ledande svenska nyhetsförmedlingen – representerad av ljudradion och tre stora tidningar – överrepresen-

terade i förhållande till de faktiskt producerade uttalandena socialisternas uttalanden; underrepresenterade kommunisternas. För Norrskensflamman var det tvärtom.

Eftersom det i regel är en fördel för en part i en konflikt att få komma till tals, kan man alltså säga att den ledande svenska nyhetsförmedlingen i detta avseende var partisk till förmån för socialisterna, till nackdel för kommunisterna. För Norrskensflamman var det tvärtom. Att Norrskensflamman är partisk till förmån för kommunisterna är väl knappast ägnat att väcka någon större förvåning. Men att Sveriges radio skulle vara ungefär lika partisk som Flamman, fast tvärtom så att säga, är antagligen en nyhet för många. Det kan tyckas överraskande och obehagligt, men i själva verket är det ganska naturligt och förståeligt, även om man tidigare inte haft kalla siffror på det, eftersom de av Westerstahl använda tabelltyperna inte medgivit annat än jämförelser mellan medierna, utan hänsyn tagen till verkligheten.

III

Nyhetsförmedlarens arbete består i stor utsträckning i att värdera nyheter, att välja mellan sådant som ska publiceras och sådant som ska sällas bort. Valet måste ske mycket snabbt – självklart utifrån en fond av grundläggande värden och värderingar. Det är vid närmare eftertanke ofrånkomligt att dessa värden och värderingar kommer till synes i nyhetsurvalet, trots att den förhärskande dogmen föreskriver att så inte får vara fallet, trots att många inbillar sig att så inte är fallet.²⁵

En överväldigande majoritet av svenska folket – ca 95 % – delar inte de grundläggande värderingar som omfattas av olika kommunistiska partier. En mycket stor minoritet – i vissa frågor förmodligen en stor majoritet – delar däremot de grundläggande värderingar som omfattas av Mario Soares' socialistiska parti och dess europeiska systerpartier, inklusive de svenska socialdemokraterna. Därför är det ganska naturligt att större delen av den svenska nyhetsförmedlingen i sin nyhetsvärdering var partisk till förmån för socialisterna, till nackdel för kommunisterna. Det är också naturligt att enstaka röster i presskören gjorde en annan bedömning, var partiska på motsatt sätt. Men den officiella dogmen är annars att själva nyhetsförmedlingen ska vara balanserad, opartisk. Som vi just sett är den inte alltid det, kan inte alltid vara det.

Journalisterna kan knappast klandras för detta, bara upplysas om hur det faktiskt förhåller sig: trots att de i regel redligt strävar efter motsatsen måste de i sin nyhetsvärdering nästan med naturnödvändighet bli obalanserade och opartiska på ett sätt som speglar det rådande opinionsklimatet. Portugalrapporteringen är ett gott exempel på detta. Ett annat illustrativt fall är nyhetsförmedlingen från Mellersta östern.

Vi vet att svenska folket är mera positivt inställt till Israel än till araberna,²⁶ och man kan visa att dessa sympatier avspeglar sig i nyhetsförmedlingen. Så kunde det i en undersökning av Mellersta-östern-nyheter i radio, TV, rikspress, regional- och lokalpress konstateras att av de pro-arabiska, anti-israeliska händelserna förekom hösten 1971 endast 21 % i mer än ett medium av de sju undersökta, medan av de anti-arabiska, pro-israeliska händelserna inte mindre än 41 % förekom i mer än ett medium. De undersökta medierna tagna som helhet tycktes alltså vara partiska till förmån för israelerna. Till och med det om sin opartiskhet måna TT kunde påvisas i sitt utgående material ha ökat andelen pro-israeliska, anti-arabiska nyheter (från 16 till 26 %), medan man tvärtom minskade andelen pro-arabiska, anti-israeliska nyheter (från 25 till 19 %).²⁷ Det finns alltså från olika håll siffermässigt stöd för den i och för sig knappast sensationella tanken att ett lands nyhetsförmedling avspeglar publikens sym- och antipatier.

När man nu vet att obalans i nyhetsförmedlingen ofta är något ofrånkomligt, blir det viktigt att då och då ta fram nytt material i stil med tabell 3, som visar hur obalanserad man i ett konkret fall varit, och i förhållande till vem. Det är också viktigt att diskutera ungefär hur obalanserad man får – eller bör – vara, i förhållande till vem. Och framför allt är det viktigt att inte låta kunskapen om den ofrånkomliga obalansen bli ett skalkeskjul, en förevändning för medvetna förvrängningar, frappanta undanhållanden etc. Även om omedveten partiskhet är något ibland ofrånkomligt, bör man självfallet – så långt det är rimligt och möjligt – sträva efter opartiskhet. Strävan måste alltså vara att så långt möjligt begränsa den partiskhet som det är omöjligt att helt undvika.

Börjar man tänka i dessa banor, inser man rätt snart att hela den s.k. objektivitets- och trovärdighetsdebatten i själva verket vilar på ganska lös grund. Det är vanligt att indignerade anklagelser för bristande objektivitet, för partiskhet och obalans slungas ut och lika indignerat tillbakavisas.

Men den bistra sanningen är att vi egentligen vet alldeles för litet för att föra en sådan debatt. Det har visserligen forskats och utretts mycket kring vår nyhetsförmedling. Men större delen av den forskningen har varit rapportinriktad och baserad enbart på intra media data, bestått i jämförelser mellan olika medias rapportering (typ 1 i typologin ovan). Rapporternas förhållande till den kända verkligheten har försumrats. Därför vet vi helt enkelt för litet om när vår nyhetsförmedling är balanserad och när den är obalanserad i förhållande till den kända verkligheten. Men vi skulle relativt lätt kunna ta reda på mer.

Och en sak är ganska säker. Om inte den svenska nyhetsförmedlingen i det långa loppet är obalanserad på unge får samma sätt som svenska folkets sym- och antipatier, så sjunker nyhetsmediernas trovärdighet, och allmänhetens förtroende för medierna undergrävs. Ropen om höger- och vänstervridning börjar skalla. Nästa steg kan vara censur eller andra former av ingripanden. Nyhetsstudierna är verkligen policyrelevanta. I nästa avsnitt ska vi betrakta dem i ett något vidare perspektiv.

IV

Studiet av nyhetsförmedlingen har ägt rum inom flera, från varandra ganska isolerade forsknings-traditioner. En viktig sådan forskningstradition är vad man skulle kunna kalla "objektivitetstraditionen", i Sverige energiskt företrädd av Jörgen Westerståhl.²⁸ En annan tradition är studiet av det internationella nyhetsflödet och den internationella nyhetsstrukturen, representerad av Galtung, Gerbner m.fl.²⁹ En tredje är de s.k. trovärdighetsstudierna, nyligen sammanfattade och vidareutvecklade av dels Nordström, dels Arvidson.³⁰ Medan de två första forskningstraditioner-na är inriktade på de färdiga nyhetsrapporterna och på den process som leder fram till dem, sysslar den senare traditionen med relationen mellan å ena sidan rapporten eller mediet, å den andra publiken. Föreliggande uppsats kan sägas ha inneburit ett sammanflöde av tankegångar som utvecklats inom "objektivitetstraditionen" och "internationella-nyheter-traditionen". Avslutningsvis skulle jag nu vilja hävda att det vore fruktbart att även anknyta till trovärdighetstraditionen.

I sin översikt över denna forskningstradition visar Peter Arvidson bl.a. att den begreppsmässiga och terminologiska förbistringen varit stor inom området. Han gör en begreppsanalys och kommer

via en ganska komplex typologi fram till det enkla begreppsschema som återges i figur 2.

		Perspektivet är	
		Helhets- Långtids- Emotionellt	Detalj- Korttids- Kognitivt
Bedömningen gäller	Mediet	Trovärdighet	Tillförlitlighet
	Publiken	Förtroende	Tillit

Figur 2. Ett begreppsschema för trovärdighetsforskningen (Efter Arvidson 1977)

Ett uppslag för fortsatt forskning kunde nu vara att relatera trovärdighets- och objektivitetstraditioner till varandra, t.ex. genom att försöka relatera begreppsschemat i figur 2 (eller en eventuell utveckling därav) till radiolagens båda nyckelord saklighet och opartiskhet. För att bli fruktbar bör en sådan konfrontation antagligen föregås av ett typologiskt arbete inriktat på begreppen saklighet och opartiskhet, utgående t.ex. från ansatser av Anckar, Bergström, Hemánus, Hermerén, Himmelstrand, Rosing, Westerståhl m.fl.³¹

En utgångspunkt för ett sådant arbete kan vara Westerståhls säkert riktiga iakttagelse att begreppen sanning och relevans aktualiserar frågor som har med kunskap om den kända verkligheten att göra, medan begreppen balans och neutralitet aktualiserar frågor som har med partsintressen, värden och värderingar etc. att göra.³² Men det är också riktigt att sanning och neutralitet hör samman genom att båda begreppen har att göra med innehållet i nyhetsrapporten – rapporteringsdelen av det journalistiska arbetet, alltså – medan relevans och balans har lika mycket att göra med vad som *inte* rapporteras – dvs. urvalsdelens av det journalistiska arbetet. Kombinerar vi dessa bägge dimensioner, får vi figur 3.

		Bedömningsgrund	
		Kognitiv	Värderande
Bedömnings- objekt	Innehåll Presentation	Sanning	Neutralitet
	Urval	Relevans	Balans

Figur 3. Dimensioner för att bedöma nyhetsrapporter

Självfallet måste ytterligare distinktioner med i bilden. Figur 3 är alltså endast en tentativ skiss. Men relationen mellan begreppen i figuren är mindre hierarkisk än i Westerståhls välkända begreppsschema. Det blir därför lättare att se dem som varierande oberoende av varandra, vilket ofta – även av Westerståhl själv – har framhållits som en nödvändighet.³³

Nästa steg borde vara att relatera begreppsscheman av typ figur 2 och 3 till varandra. Man lägger då märke till att en dimension är delvis gemensam för de bägge figurerna: kognitiv – värderande/emotionell. Jag har ovan hävdad att nyhetsförmedlingen i ett land tenderar att vara obalanserad eller partisk på ett sätt som överensstämmer med publikens sym- och antipatier. Om så inte är fallet, hävdade jag, sjunker mediernas trovärdighet och publikens förtroende för dem. Dvs. det antas en orsakskedja /o/partiskhet (i rapporteringen) – trovärdighet (hos medierna) – förtroende (hos publiken). På liknande sätt kunde man hävda att det vore värt att studera kedjan saklighet (i rapporteringen) – tillförlitlighet (hos medierna) – tillit (hos publiken):

En forskningsinsats längs dessa linjer skulle innebära att de innehållsanalytiska teknikerna, sådana de diskuterats i denna uppsats, måste kombineras med intervju- och/eller enkätdata, gärna i någon form av experimentell eller kvasiexperimentell ansats. En sådan kombination av innehållsstudier och publikstudier rekommenderades av flera forskare vid det första svenska symposiet om innehållsanalys i mars 1977.³⁴ Ansatsen ifråga förefaller alltså ligga väl i linje med den inomvetenskapliga utvecklingen. Den ligger även väl i linje med den allmänna debatten i ämnet. Den är med andra ord värderingsrelevant och därmed policyrelevant. I förlängningen skymtar därför kontakten med ytterligare en forskningstradition, "policy research", en alltmer aktuell inriktning som under den allra senaste tiden även börjat diskuteras i samband med studiet av nyhetsförmedling.

Noter

1. K.E. Rosengren, P. Arvidson, D. Sturesson, *Katastrofen i Barsebäck*, Stockholm 1974, Liber (*Psykologiskt försvar*, 65); K.E. Rosengren, P. Arvidson, D. Sturesson, The Barsebäck 'Panic': A Radio Programme as a Negative Summary Event, *Acta Sociologica*, 18, 1975.
2. Se t.ex. J. Westerståhl, *Objektiv nyhetsförmedling*, Stockholm 1972, Scandinavian University Books; J. Westerståhl, Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal (Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, stencil); R. Lindahl & J. Westerståhl, *TV:s utlandsbevakning* (DsU 1976:13).
3. L. Furhoff, Att mäta objektivitet, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 73 (50), 1970; G. Andrén m.fl., Från Objektivitet till Ökad Genomsnittlighet, *Häftien för kritiska studier*, 5, 1972; U. Himmelstrand, *Objektivitet i nyhetsförmedlingen* (Världspolitikens dagsfrågor), Stockholm 1973; G. Hermerén, Kvantitativ objektivitetsmätning, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 75 (53), 1973; G. Hermerén, Den svåråtgade balansen – replik till Jörgen Westerståhl, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 77(54), 1974; P. Hemánus, Det nya objektivitetsbegreppet: förslag för forskning och praktik (Nordisk Mediaforskerkongress II, 1975, stencil); H. Rosing, Tre grundläggande slag av objektivitet, *Finsk tidskrift*, 195–196, 1974; D. Anckar, Objektivitet, balans, nyhetsförmedling, *Finsk tidskrift*, 199–200, 1976; Jfr även J. Westerståhls repliker i *Statsvetenskaplig tidskrift* 73(50), 1970; 77(54), 1974, samt *DN* 10.6.76.
4. Andrén m.fl. a.a.
5. S. Öste, Portugal i radion: Kan man mäta en reporters partiskhet? *Dagens Nyheter* 17.3.76.
6. K.E. Rosengren, International News: Intra and Extra Media Data, *Acta Sociologica*, 13, 1970; R.F. Smith, U.S. News and Sino-Indian Relations: An Extra Media Study, *Journalism Quarterly*, 48, 1971; R.G. Hicks & A. Gordon, Foreign News Content in Israeli and US Newspapers, *Journalism Quarterly*, 51, 1974; Hemánus, a.a., D. Lagerberg, *Kontext och funktion. Bidrag till innehållsanalysens teori och metod*, Uppsala 1975.
7. W. Lippmann & C. Merz, A Test of the News, *The New Republic*, 4.8.20.
8. H.L. Lewis, The Cuban Revolt Story: AP, UPI and 3 Papers, *Journalism Quarterly*, 37, 1960; P. Glotz & W.R. Langenbacher, *Der Missachtete Leser*. Köln & Opladen 1969, Kiepenheyer & Witsch.
9. M.V. Charnley, Preliminary Notes on A Study of Newspaper Accuracy, *Journalism Quarterly*, 13, 1936; C.B. Berry, A Study of Accuracy in Local News Stories of Three Dailies, *Journalism Quarterly*, 44, 1967; T.J. Scanlon, A New Approach to the Study of Newspaper Accuracy, *Journalism Quarterly*, 49, 1972.
10. K. Lang & G.E. Lang, The Unique Perspective of Television and its Effect: A Pilot Study, *American Sociological Review*, 18, 1953; J. Halloran m.fl. *Demonstrations and Communication*, Harmondsworth 1970, Penguin.
11. B. Lindblom (red.), *Fallet Båstad*, Stockholm 1968, Wahlström & Widstrand.
12. K.E. Rosengren, Debatt och referat. En metodstudie, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 74(51), 1971; K.E. Rosengren m.fl., Tidningsstruktur och politisk information, *Statsvetenskaplig tidskrift*, 77(54), 1974.
13. R.F. Smith, On the Structure of Foreign News: A Comparison with the New York Times and the Indian White Papers, *Journal of Peace Research*, 6, 1969; R.F. Smith, 1971, a.a.
14. J. Owen, The Polls and Newspaper Appraisal of the Suez Crisis, *The Public Opinion Quarterly*, 21, 1957.
15. Rosengren m.fl. 1974, 1975, a.a.
16. K.E. Rosengren, International News: Method, Data

- and Theory, *Journal of Peace Research*, 11, 1974.
17. Jfr Rosengren 1970, a.a.
 18. Ett tidigt exempel på en händelseinriktad undersökning utgör D. Lagerberg, Pressen och olycksfallen, *Socialmedicinsk tidskrift*, 47, 1970; jfr Lagerberg, 1975, a.a.
 19. Typologin i figur 1 sammanfaller inte med de fyra typer av tabeller som redovisas i K.E. Rosengren, International News: Four Types of Tables, *Journal of Communication*, 27, 1977.
 20. K.E. Rosengren, En granskning av Jörgen Westerståhls rapport "Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal", Lund 1976, Sociologiska institutionen (stencil).
 21. Andrén m.fl., a.a.
 22. S.A. Nohrstedt, Westerståhls metoder: Effekten blir ökad likriktning, *Dagens Nyheter* 3.6.76.
 23. Jfr Rosengren 1976, a.a., bil. 1 och 2.
 24. Jfr Rosengren 1976, a.a., bil. 3.
 25. Jfr dock t.ex. L. Furhoff, Att mäta objektivitet, *Statsvetenskaplig tidskrift* 73(50) 1970; Bernard Roschco, *NNewsmaking*, Chicago 1975, Chicago U.P.; L. Altheide, *Creating Reality, How TV News Distorts Events*, Beverly Hills 1976, Sage.
 26. K. Törnqvist, Attityder till några internationella problem och massmedier, *Psykologiskt försvar*, 47, 1970; K. Törnqvist, Svenskarna och konflikten i Mellersta östern, *Psykologiskt försvar*, 64, 1974.
 27. K.E. Rosengren & G. Rikardsson, Middle East News in Sweden, *Gazette*, 20, 1974.
 28. Jfr not 2 och 3 ovan.
 29. J. Galtung & M. Holmboe Ruge, The Structure of Foreign News, *Journal of Peace Research*, 2, 1965; Rosengren 1974, 1977, a.a.; G. Gerbner & G. Marvany, International News: The Many Worlds of the World's Press, *Journal of Communication*, 27, 1977.
 30. B. Nordström, Förtroendet för massmedia, Stockholm 1975, SR/PUB; P. Arvidson, Trovärdighet hos massmedier, *Psykologiskt försvar* 81, 1977.
 31. Jfr not 2 och 3 ovan, samt L. Bergström, *Objektivitet*, Stockholm 1972.
 32. Westerståhl 1972, a.a. sid. 12.
 33. Ibidem, sid. 22; 152 ff.
 34. Se *Nordicom-Nytt*, 1977:3 (Statsvetenskapliga institutionen, Göteborg)

Några funderingar kring objektivitet i press, radio och TV

AV JAN MAGNUS FAHLSTRÖM

Den uppgift jag har fått mig förelagd är att jämföra objektivitetsproblem i pressen å ena sidan och radio/TV å den andra. Jag gör det som en "det praktiska livets man", med utgångspunkt i erfarenheter dels av radio-, dels av tidningsjournalistik. Det sker utan vetenskapliga anspråk. Jag anser mig därför kunna tillåta mig att använda ordet "objektivitet" så oprecist att jag inte behöver bekymra mig om de skilda definitioner som förekommer i den vetenskapliga debatten.

Min tes är att skillnaden mellan de objektivitetsproblem som tidnings- respektive radio/TV-journalisten har att försöka bemästra i praktiken är – eller i varje fall upplevs som – obefintlig eller minimal. Det vanliga är ju att betona den principiella skillnad mellan objektivitetskrav som i Sverige kan ställas på etermedierna och på pressen, vilken ligger i att Sveriges Radio är ett offentligt monopol medan tidningarna är många och har skiftande ägarförhållanden. Men jag menar att denna skillnad inte kan eller bör ha den betydelse som den ibland tillmäts.

Det beror bl a men inte enbart på det kända förhållandet, att det inom flertalet av landets tidningsområden bara ges ut en dagstidning och att konkurrensen inom de flesta av de andra är ytterst ojämn. Inte bara radio/TV-journalisterna utan också de allra flesta dagstidningsjournalister arbetar i vad som i sin kategori i praktiken har ett starkt drag av "monopolmedium". Jag tror att företrädare för de båda yrkesgrupperna – av detta eller andra skäl – i allmänhet upplever objektivitetskraven tämligen likartat. Medvetenheten och ambitionerna i det här avseendet varierar mera inom än mellan dessa grupper.

Låt mig ge en antydning om hur problemen kan te sig med exempel ur min egen erfarenhet. På nyåret 1957 skulle jag göra ett program i radio om vad som hänt i svensk ekonomi under det

gångna året och med en blick framåt på det nya. Jag ville belysa läget med hänsyn till exporten, hemmamarknaden, penningmarknaden och arbetsmarknaden. De experter som jag hittade på de tre första aspekterna kunde på ena eller andra sättet närmast sägas företräda det s k näringslivet. Jag var därför för balansens skull särskilt angelägen att få arbetsmarknaden behandlad av en sakkunnig med anknytning till fackföreningsrörelsen och lyckades engagera Rudolf Meidner. Inläggen spelades in helt oberoende av varandra och programmet var inte av debattkaraktär. Men med tanke på att Meidner kunde sägas inta en viss särställning valde jag vid redigeringen att lägga honom sist.

Dagen efter sändningen skrev Morgon-Tidningens recensent att detta program var ett av de värsta exempel på partiskhet han varit med om på länge. Att ställa tre näringslivsmän mot en LO-representant! Man behövde inte tveka om var producenten av det programmet hörde hemma politiskt. Dagens Nyheters recensent var lika upprörd – men från rakt motsatt utgångspunkt. Vilket tjuvknep att lägga LO-mannen sist för att låta hans ord bli kvar i lyssnarnas minne! Ingen tvekan om var den producenten hade sitt politiska hemvist!

Jag tog dessa båda recensioner (och andra liknande fall) som en typ av kriterium på att jag lyckats leva upp till ett rimligt objektivitetskrav. Andra gånger hände det att en eller flera recenser noterade att programledarens egna inlägg inte gav någon ledtråd till var han själv stod. Det tog jag som en annan typ av kriterium på att jag lyckats vara objektiv.

Reaktionerna i pressen spelade vid denna tid över huvud taget en påtaglig roll för den interna bedömningen av radioprogrammen – för om man ansåg sig ha lyckats vara objektiv liksom i andra

avseenden. Tidningarna själva är ju, med undantag för ledarsidornas inbördes bevakning av varandra och för Sveriges Radios massmedieprogram, inte föremål för någon motsvarande granskning "utifrån". Men min erfarenhet från Dagens Nyheter, dit jag övergick från Sveriges Radio för 20 år sedan, stämmer väl med den jag nyss redovisade från radion. Jag syftar då främst på att en och samma artikel, en viss avdelning eller hela tidningen bedöms extremt olika både av andra journalister och av allmänheten beroende av vederbörandes egen utsiktspunkt.

Brev och samtal från läsare kan låta så här: "Jag har haft Dagens Nyheter i 30 år. Men jag står inte ut längre med den vänstervridning som har präglat tidningen särskilt efter 1976 års val, med dessa ständiga knivhugg i ryggen på regeringen." Eller så här: "Efter valet har ni ju blivit rena regeringsorganet. Var har alla medarbetare med vänsteråsikter tagit vägen? Vågar ni aldrig skriva någonting utan att fråga Fälldin om lov?" En del av dessa reaktioner i båda riktningarna tar specifikt sikte på ledarsidan, som omväxlande kallas slaviskt regeringstroget och klart kommunistisk. Men det är i de flesta fall hela tidningen, och i första hand reportaget, som åsyftas.

Om denna varvning av läsarreaktioner skall tas som ett kriterium på att Dagens Nyheter lyckas leva upp till sin självvalda beteckning "oberoende" (som ju dock närmast avser ledarsidan) vill jag lämna därhän. Jag avstår också tacksamt från att försöka mig på en jämförande analys av olika möjliga innebörder i orden "oberoende" och "objektiv". Min poäng är bara att problemen med att försöka ge en korrekt och allsidig information och spegla åsiktsbildningen i samhället i praktiken är tämligen likartade i etermedierna och i pressen. Jag är väl medveten om att den erfarenhet jag här redovisat från Sveriges Radio för 20 år sedan och en enda tidning, Dagens Nyheter, 20 år senare är en bräcklig grund att bygga denna tes på. Men mitt intryck av aktuella diskussioner med radio- och tidningsjournalister bl a inom ramen för Journalistförbundets aktiviteter är att mina erfarenheter är mer representativa än vad jag här kan åta mig att försöka leda i bevis.

Ett annat påstående som jag tillåter mig att göra utan att redovisa något stöd för det är att journalistrollen har blivit mer kontroversiell om man ser den i låt oss säga ett 20-årsperspektiv. Journalisternas vilja och förmåga till opartiskhet, saktighet, objektivitet, rak nyhetsförmedling, ifrågasätts oftare och med större kraft. Jag vill peka på ett par möjliga förklaringar.

En av dem har just med relationerna mellan pressen och etermedierna att skaffa. Närmare bestämt med den enorma upprustning och höjning av ambitionsnivån när det gäller nyhetsbevakningen som har ägt rum inom Sveriges Radio. Ännu för 20 år sedan var TT:s nyhetskommunikéer det dominerande nyhetsinslaget. De enda stående nyhetsprogram som vi producerade själva var en kvarts Dagens eko plus 20 minuter eller en halvtimme Journalen i P2. De improviserade insatserna i samband med Ungernkrisen 1956 blev något av ett startskott till den drastiska förändring som sedan har skett. Och sedan har ju också hela nyhetsutbudet i TV kommit till.

Den utvecklingen på etermediesidan har i sin tur inneburit, att tidningarna har fått se sig hopplöst slagna som första förmedlare av allmänna nyheter, in- och utländska, möjligen med undantag för saker som händer vid mycket udda tider på det svenska dygnet. Vad tidningarna däremot fortfarande har en chans att konkurrera med är dels "egna" nyheter, dels olika former av kommentarer och bakgrundsbelysningar. Och tidningarna har också anpassat sig till situationen genom att satsa mera just på "egna" nyheter och belysningar.

Etermedierna har i sin tur svarat på denna utmaning genom att också satsa på "egna" nyheter och på kommentarer och bakgrundsinformation. Det är gott och väl. Men båda dessa typer av journalistik är till sin natur mera utsatta för kritik från objektivitetssynpunkt än mer traditionell nyhetsförmedling som innebär att man vidarebefordrar nyheter som olika avsändare själva ställer till förfogande eller i övrigt önskar och väntar att se vidarebefordrade.

Dagens Nyheter hade i slutet på 50-talet en enda kommunalreporter som ensam skulle sköta den kommunala bevakningen i varje fall inom Stor-Stockholmsområdet. Det var en mycket duktig medarbetare. Men vad som för honom låg inom det möjligas ram var dels att i stort sett koncentrera sig på Stockholms stad, dels att plocka fram det i hans tycke viktigaste ur olika kommunala instansers utredningar och beslut och att referera debatterna i stadsfullmäktige. Redan en sådan verksamhet är naturligtvis inte självklart okontroversiell. Urvalet av stoff måste bli subjektivt. Men han arbetade med normala ambitioner att fördela utrymmet mellan partierna och jag har inget minne av att hans objektivitet ifrågasattes.

Motsvarande område, som han i princip skulle täcka, bevakas nu i DN av en kommunalredaktion

med 6 medarbetare plus en förortsbilageredaktion med drygt 30-talet medarbetare, plus de som gör vår lördagsbilaga "På stan". En poäng med den drastiska ökningen av resurserna är naturligtvis att tidningen inte bara skall ta emot nyheter som kommer av sig själva utan söka upp nyheter och ge sina egna belysningar.

Det ligger i sakens natur att en sådan journalistik blir kritisk till sin grundton. Det som blir belyst är vad som enligt någras eller mångas mening är missförhållanden: brister i den fysiska och psykiska miljön, i den offentliga servicen, i bostadsstandarden och planeringen. De som är ansvariga – myndigheter, politiska beslutsfattare och hyresvärdar – känner sig inte utan skäl kritiserade. De blir obehagligt berörda av publiciteten och vad är naturligare än att de reagerar med att uppfatta den som partisk, ensidig och vinklad. Och det gäller inte bara de i det konkreta fallet utsatta makthavarna själva utan också andra medlemmar av den grupp de tillhör. Hyresvärdar tycker att det är olustigt att se representanter för sin kår i blåsväder. Centerpartister tar det som en politisk vinkling när någonting som faller inom en centerpolitikens ansvarsområde blir föremål för oförmånlig publicitet, osv.

Och det är samma sak med kommentarerna, de förklarande bakgrundstexterna. Strävan må vara att låta olika tolkningar av ett förlopp eller en situation komma fram. Det som stämmer överens med mottagarens förutfattade mening uppfattas som självklart riktigt. Det som ifrågasätter denna förutfattade menings giltighet blir däremot exempel på vridning och vinkling. Och det är detta senare som mottagaren fäster sig vid, som en akt av "selective perception".

Den här typen av kritik mot Radio och TV-journalister liksom mot tidningsmedarbetare är alltså någonting som vi får vara beredda att leva med, oavsett hur högt vi spänner våra egna ambitioner att vara "objektiva". Den är en konsekvens av det ökade utrymme som delvis nya typer av journalistik har fått.

Detta skall inte tolkas så att jag anser kritiken mot journalisterna för bristande objektivitet och saklighet vara genomgående oberättigad och byggd på missförstånd. Den nya, mer aktiva journalistiken ställer större eller i varje fall andra krav på sina utövare än den passivt nyhetsförmedlande journalistiken. Och på frågan om kåren över lag lever upp till de kraven vågar jag inte svara ja.

För ett par decennier sedan var genomsnittsjournalistens medvetenhet om objektivitetsproble-

men nära nog obefintlig. Det gällde i varje fall på tidningarna. Försökte man ifrågasätta nyhetsvärderingen eller presentationen av nyhetsmaterial möttes man av oförställd förvåning. "De som skriver ledare och kulturartiklar svarar för åsikterna och försöker påverka opinionen. Vi som gör nyhetssidorna talar ju bara om vad som händer, ger läsarna vad de vill ha".

På 60-talet blev det mera debatt om de här frågorna och medvetenheten började växa. Bl a växte insikten om objektivitetens gränser, tvivlet på att en objektiv journalistik i någon strikt, vetenskapligt hållbar mening i praktiken är möjlig. Därav drog en del slutsatsen att det inte heller är meningsfullt eller önskvärt att sträva efter objektivitet. Det blev med det synsättet legitimt att använda inte bara debatt – utan också nyhetsplats som forum för avsiktlig åsiktpåverkan, både genom öppet tyckande formuleringar och genom styrning i urval och presentation av fakta.

Den tendensen finns fortfarande. Men mitt intryck är att den nu är på tillbakagång till förmån för en ambition att förena medvetandet om objektivitetens omöjlighet med strävan efter objektivitet i den enkla och handfasta meningen att låta skilda uppfattningar komma till tals i kontroversiella frågor och hålla de egna åsikterna tillbaka i formuleringar och urval och presentation av fakta. Omvänt skall man klart ange den subjektiva infallsvinkel som anläggs i en artikel eller ett program, när det är fråga om den typen av material.

Men ambitionerna är en sak och förmågan att leva upp till dem en annan. Vi i journalistikåren bör erkänna att vi måste skärpa oss för att motsvara de nya och högre krav som den aktiva journalistiken ställer på oss. Jag tror att det i hög grad är en utbildningsfråga. Allför många journalister är för dåligt utbildade i sådant som källkritik, kunskapsteori och argumentationsanalys för att kunna hålla koll på sig själva och undgå att drabbas även av berättigad kritik för osaklighet, partiskhet och vinkling, – för "bristande objektivitet".

Till sist, än en gång: Jag är väl medveten om att jag här har använt ord som objektivitet etc på ett minst sagt osofistikerat sätt och varit en aning lättsinnig med slutledningarna. Jag kan som en efterrationalisering försvara det med att jag därmed möjligen bidragit till att ge denna tidskrifts läsare en uppfattning om hur problemen ter sig "ute på fältet". Det är en del av verkligheten som jag antar att massmedieforskarna har anledning

216 Jan Magnus Fahlström

att hålla i minnet – lika väl som det är viktigt att den forskning och det kritiska tänkande som finns på området och som det förhoppningsvis

kommer att finnas mera av förs ut i journalistutbildningen och till de yrkesverksamma journalisterna.

Den avslutande debatten

Ett referat sammanställt av Lennart Weibull

Debattordföranden *Herbert Söderström* inledde diskussionen med att konstatera, att objektivitetsdiskussionen har två sidor: det finns dels en metodologiskt orienterad debatt, där man frågar sig hur objektivitet skall mätas, dels en principiell debatt om innebörden i objektivitetsbegreppet. Syftet med den aktuella diskussionen skulle vara att få båda dessa sidor belysta från olika utgångspunkter.

Lars Grahn framhöll att objektivitetsbegreppet som det traditionellt används sällan har blivit mer än en fråga om trafikregler. Det har fungerat passivt. Grahn efterlyste ett offensivt objektivitetsbegrepp. Han menade vidare, att bakgrunden till det passiva objektivitetsbegreppet som det framträder idag kan sökas i ett svenskt kulturellt beteende: Man är rädd att bli kritiserad för sina åsikter och undviker detta genom att ta på sig "objektivitetskragen". Samtidigt betonade Grahn att debatten om objektivitet har förändrats. Diskussionerna är idag mera öppna och debattörerna mera beredda att ompröva och utveckla sina ståndpunkter. Grahn ansåg att debatten mera borde föras om vad medierna egentligen sysslar med.

Göran Hermerén menade, att hans definition av objektivitet var helt förenlig med *Lars Grahn*s idéer om en offensiv journalistik.

Jörgen Westerståhl ansåg att det var förvirrande att tala om ett offensivt objektivitetsbegrepp, eftersom ett begrepp knappast kan karakteriseras som offensivt. Samtidigt menade han att de krav på objektivitet han ställt upp inte hindrade en offensiv journalistik.

Herbert Söderström frågade om innebörden i skillnaderna mellan *Hermerén*s och *Westerståhl*s ob-

ektivitetsbegrepp. Skulle det vara möjligt att ett program friades av *Hermerén* och fälldes av *Westerståhl*?

Göran Hermerén menade att sådana konsekvenser skulle kunna bli följden av olika definitioner. Detta borde enligt hans uppfattning innebära, att man alltid diskuterar olika definitioner ingående och tar upp dem med skilda intressenter i programverksamheten.

Jörgen Westerståhl ansåg, att det inte var rimligt att göra en sådan typ av jämförelse mellan *Hermerén*s och hans definitioner. Det är istället viktigare att se på de regler som definitionerna utgår från och bedöma dem med hänsyn till dessa.

Herbert Söderström ville få ytterligare belysning av de krav som *Westerståhl*s objektivitetsdefinition ställer. Han menade, att balansbegreppet är relativt okomplicerat då det gäller debatt mellan företrädare mellan de politiska partierna. Men i en situation där det i stort finns enbart en part och denna tar upp åsikter som inte tidigare fått uppmärksamhet skulle samma balansbegrepp kunna leda till att medierna utelämnar sådant material. *Söderström* ansåg, att Vietnamrörelsens första år utgjorde ett utmärkt exempel på en sådan situation.

Jörgen Westerståhl framhöll som svar på exemplet, att det balansbegreppet inte är det enda begreppet i hans objektivitetsdefinition. Det måste ställas mot en viss händelses eller debatts relevans. Det räcker inte med att fråga om vilken part som har något att säga utan man måste ta hänsyn till betydelsen av det som sägs. Objektivitetsschemat verkar inte med någon automatik. Det är ett un-

derlag för att systematisera bedömningen av programmaterial.

Lars Grahn tog upp ytterligare ett exempel. Påståendet "Regeringen Fälldin är skadlig för löntagarna" i ett program skulle enligt hans bedömning kunna passera Hermeréns definition men få underkänt av Westerståhl.

Jörgen Westerståhl menade, att detta var en missuppfattning. Hans metod kunde inte utnyttjas för bedömning av enskilda yttranden eller enskilda program utan att ett sätt att systematisera större materialmängder. Det är sedan radionämndens eller andra bedömares uppgift att värdera resultatet.

Dan Lundberg ansåg, att man kunde tolka Westerståhls definition på två sätt: Antingen innebär objektivitet att alla fyra krav skall vara uppfyllda eller att dessa krav anpassas till situationen och att enskilda krav kan väga olika tungt med hänsyn till sammanhanget. Lundberg anslöt sig till den senare tolkningen och menade då, att definitionen var klart förenlig med en offensiv journalistik.

Jörgen Westerståhl instämde i Dan Lundbergs resonemang. Avsikten med definitionen var inte att ställa upp några övergripande krav på objektivitet i Sveriges Radio. Istället var syftet att sammanfatta det regelkomplex som finns i radiolagen, radioavtalet och i Sveriges Radios programregler. I vissa sammanhang är det mera rimligt att betona saklighetsfrågan, i andra balansfrågan.

Göran Hermerén menade, att han i stort sett kunde hålla med om ett sådant synsätt. Han framhöll vidare, att han i stor utsträckning var överens med Westerståhl, t.ex. när det gäller den diskussion som Westerståhl för i sista kapitlet av sin bok "Objektiv nyhetsförmedling" (Stockholm 1972). Samtidigt framförde Hermerén åsikten, att man måste utveckla undersökningsteknikerna. Framför allt gäller detta frågan om intra- och extramediatadata av skilda slag. Intramediatadata – jämförelser mellan medier – måste kompletteras med extramediatadata – jämförelser mellan medieutbudet och det som verkligen hänt. Så länge man inte har med extramediatadata blir undersökningarna "konservativa" eftersom de "missgynnar" journalister som för fram något nytt – t.ex. Sven Östes rapportering från Vietnam. Hermerén menade att det här också finns en moralisk dimension som är svår att få grepp om och som bör skiljas från den egentliga objektivitetsproblematik-

ken. Att en journalist följt med strömmen kan i vissa fall räknas som en förmildrande omständighet, om det på sikt visar sig, att hans rapportering brustit i objektivitet. På analogt sätt förtjänar en journalist extra beröm, om han i sin rapportering haft det moraliska modet att våga avvika från sina kollegor och på sikt får rätt.

Bengt Nerman framhöll, att mycket av objektivitetsdebatten är knutet till vissa bestämda begrepp. Man har stannat vid dessa begrepp och sökt ge dem ett innehåll. Han ansåg att detta inneburit att detta låst diskussionerna. I stället borde man nu pröva nya begrepp, t.ex. kunde saklighetskravet ersättas av ett sakbelysningskrav. På detta sätt skulle debatten kunna göras mer fruktbar.

Göran Hermerén invände, att frågan då gäller vad detta nya krav på sakbelysning innebär, och på exakt vilka punkter det skiljer sig från de krav han själv och andra ställt upp. En sak kan ju belysas på många (hederliga och ohederliga, missvisande och icke missvisande, etc) sätt, och det är när man skall försöka göra sådana distinktioner, som objektivitetsproblematiken aktualiseras. Det räcker alltså inte att utan preciseringar kräva att saken skall belysas; det frågan gäller är *hur* den skall belysas.

Lars Bergström vände sig mot en del av de existerande objektivitetsdefinitionerna. För det första har sanningskravet överbetonats. Detta är i många sammanhang av begränsat intresse. För det andra har man använt samma objektivitetsbegrepp för större programutbud och enstaka program. Bergström menade att man måste skilja på (1) programverksamheten i stort och (2) enstaka program. I det förra fallet skall framför allt balanskravet betonas och i det senare saklighetskravet. Med saklighet menas här att man skall ha goda skäl för ett visst sakinnehåll i ett program och man skall känna till skälen; vidare skall de sakuppgifter som lämnas inte vara missvisande; slutligen skall programmet vara fritt från explicita ställningstaganden.

Dagmar Lagerberg ansåg, att relevansbegreppet varit alltför lite utvecklat i den tidigare objektivitetsdiskussionen. I en 1974 färdigställd trebetysuppsats vid Sociologiska institutionen i Uppsala hade man skilt mellan tre delaspekter av relevans: (1) ämnesrelevans – vad är det som tas upp? (2) formatrelevans – hur presenteras det? och (3) beskrivningsrelevans – hur beskrivs de hän-

delser/skeenden som rapporteras? Medierna kan i det senare fallet lägga olika perspektiv på ett visst händelseförlopp. Exempelvis har Ulf Himmelstrand visat på olika typer av förklaringar, som kan användas då det gäller att beskriva ett krig. Lagerberg hade prövat förklaringstyperna vid en undersökning av Expressen och då funnit, att Israels och Arabstaternas agerande i Mellanöstern beskrivits ur helt olika perspektiv.

Ida Dahlgren drog upp ett exempel på en bevakningssituation, som hon undersökt inom ramen för ett elevarbete vid Journalisthögskolan i Stockholm. Det gällde det s.k. Mariafallet, en barnmisshandel med dödlig utgång 1971, där en amerikansk desertör var skyldig. Stockholmstidningarnas bevakning skilde sig åt. Expressen och Svenska Dagbladet lade ut bevakningen på polisredaktionen, Dagens Nyheter lät olika experter skriva, och Aftonbladet lade först ut arbetet på polisredaktionen men satte efter några dagar även in en allmänreporter. Dahlgren menade, att denna bakgrund är central i varje objektivitetsdiskussion, eftersom den visar hur ett mediums bevakning är beroende av mediets arbetsrutiner och de avväganden som görs med hänsyn till dessa.

Göran Hermerén ansåg, att detta fall lätt kunde kopplas till hans objektivitetsdefinition. Han framhöll vidare att det illustrerade en situation där extramediadata – uppgifter om vad som verkligen hände – är viktiga för en bedömning.

Jörgen Westerstål instämde i behovet av undersökningar som tar hänsyn till extramediadata. Han menade vidare – i en kommentar till Dagmar Lagerbergs inlägg – att konflikter givetvis kan ges olika förklaring men att det knappast fanns skäl att använda uttrycket relevansbedömning i alla de angivna fallen.

Erik Nordahl Svendsen menade, att extramediadata är av intresse då det gäller undersökningsverksamhet men av begränsat värde för det praktiskt journalistiska arbetet. Här är istället av större intresse att utgå från de interna arbetsrutinerna. Nordahl Svendsen ansåg vidare, att man bör göra en skillnad mellan avspeglande och uppsökande journalistik. I den förra är det rimligt att ställa olika typer av balanskrav, medan det i den senare skall ställas i första hand saklighetskrav.

Bengt Nerman menade, att de objektivitetsdefinitioner som dominerat främst varit tillämpliga på

en allmän samhällsbevakning och på politisk rapportering. De säger däremot inget om hur man skall på ett rimligt sätt beskriva enskilda människor. Det gäller t.ex. hur mänskligt beteende förklaras. I vissa tidningar dominerar psykologiska faktorer, i andra sociala faktorer. Vilka förklaringar som används är beroende på bl.a. människosyn.

Stig Hadenius menade, att extramediadata ofta kan synas vara ett enkelt sätt att undersöka mediernas sätt att spegla ett skeende. I de flesta fall är det dock svårt att få fram uppgifter om vad som egentligen hänt. Vid mer avgränsade händelser kan det finnas ett lättillgängligt material t.ex. riksdagsprotokollen, men då det handlar om utlandshändelser är situationen betydligt svårare. Mycket av de kalendarier som finns bygger t.ex. på tidningsmaterial. Hadenius ansåg vidare, att den objektivitetsdebatt som förs är präglad av svenska förutsättningar och att det är svårt att knyta an till situationer i andra länder.

Torbjörn Vallinder kritiserade Bengt Nerman och Kjeld Veirup för en oklar filosofisk bakgrund. Han menade, att det finns en anknytning till Hegel och att denna inte har sagts ut. Vidare ansåg Vallinder, att en objektivitetsdefinition inte kan inkludera mottagarna – något som förespråkats av bl.a. Kjeld Veirup. En sådan definition förutsätter antaganden om publikeffekter. Med tanke på att effektforskningen har hamnat i en återvändsgränd bedömde Vallinder ett sådant synsätt som orealistiskt. Vidare menade han, att Bengt Nermans diskussion av objektivitet leder fram till att det enda program som Nerman kan betrakta som objektivt är ett som överensstämmer med dennes värderingar.

Bengt Nerman invände att hans resonemang varken handlat om effektstudier eller om objektivitet. Hans utgångspunkt var istället litteraturvetarens. Det gäller språkets betydelse för att skapa grupp-gemenskaper.

Kjeld Veirup tog upp Hadenius och Vallinders inlägg. Han menade, att den svenska objektivitetsdiskussionen knappast är, så specifikt svensk som Hadenius utgått ifrån eftersom radio-tv-företagens konstruktion i de flesta europeiska länder är relativt likartad. Vad som däremot är specifikt svenskt är det Westerståhlska objektivitetsbegreppet. Det bygger på en bestämd paragraf i avtalet mellan SR och staten. Och dessa avtal och dessa

formuleringar är specifikt svenska. Veirup fann det vidare egendomligt, att Westerståhl inte i sitt objektivitetsbegrepp drog in den paragraf i avtalet som talar om att SR skall "stimulera till debatt" osv. Därigenom skulle begreppet ha blivit mera intressant, eftersom det då hade inkluderat kommunikativitetskriterier. Det känns mindre fruktbart att tala om hur en objektivitet som inte inkluderar hur informationen når fram till mottagarna.

Lars Grahn framhöll, att den rapport han och Bengt Nerman utarbetat på uppdrag av radioutredningen utgått från vissa allmänna föreställningar om publiken. Detta ansågs rimligt som utgångspunkt för bedömningar av programmets möjlighet till social identifikation.

Monica Boethius tog på nytt upp det s.k. Mariafallet. Hon ansåg, att detta fall illustrerade en situation, där det fanns många verkligheter. Journalisternas syn på verkligheten var en följd av deras egna värderingar. Hon tog även upp frågan om en diskussion om objektivitet också skall innefatta mottagarna. Hon ansåg det vara föga meningsfullt att tala om objektivitet om program inte når ut till allmänheten.

Ida Dahlgren framhöll, att Mariafallet hade en bestämd verklighet och att denna kunde utläsas bl.a. av de psykiatriska redovisningar som lämnats under rättegången men att journalisterna hade utlämnat sådant som inte passat in i den egna indignationen. Rapporteringen var dock enligt definitionerna objektiv.

Göran Hermerén menade, att rapporteringen om Mariafallet kan analyseras med hjälp av de krav han försökt formulera men att detta givetvis inte innebär, att rapporteringen därmed uppfyller dessa krav. Han ansåg att vad *Ida Dahlgren* försökte göra var just att visa, att rapporteringen inte uppfyllde åtminstone ett av hans krav. Vidare menade *Hermerén*, att även om rapporteringen skulle ha varit objektiv enligt de krav han föreslagit, så hade detta inte med nödvändighet inneburit, att den var bra. Det finns många andra krav som måste ställas utöver objektivitetskravet.

Paul Frisch menade, att Mariafallet enligt den definition som tidigare föreslagits av *Lars Bergström* fick en objektiv rapportering. Denna var saklig, icke missvisande och innehöll inte explicita värderingar. *Frisch* ansåg att *Bergströms* definition inte klarar denna typ av rapportering.

Dan Lundberg menade, att *Vallinder* dödförklarade effektforskningen alltför snabbt. Samtidigt ansåg han, att mottagarproblematiken borde lämnas utanför den egentliga objektivitetsdiskussionen. Denna måste begränsas till utbudet om den inte skall bli helt ohanterlig. Han betraktade detta som två olika steg: först en diskussion kring utbudets karaktär och sedan frågan om hur detta utbud når ut till allmänheten. Först om man finner, att något av objektivitetskraven skulle visa sig stå i direkt motsatsställning till människors möjlighet att tillgodogöra sig ett program, bör detta perspektiv tas upp.

Kjeld Veirup menade, att diskussionen mer måste knyta an till en praktisk verklighet. Objektiviteten ur utbudssynpunkt är inte tillräckligt. Det begrepp som måste ställas fram är kommunikativitet. Han menade att det alltid måste vara praktikerns mål att få ut budskapet till mottagarna på ett så rättvisande sätt som möjligt.

Jan Magnus Fahlström återknöt till Mariafallet. Han menade, att mot bakgrund av de praktiska förutsättningarna kanske bevakningen trots allt inte var så dålig. Man visste inte så mycket om den sociala bakgrunden då man skrev. *Fahlström* ansåg, att man ändå måste känna olust inför bevakningen men att detta då inte har att göra med objektivitetskraven utan andra typer av krav t.ex. hänsynen till enskilda människor.

Ida Dahlgren framhöll, att det fanns ett bakgrundsmaterial i Mariafallet och att detta var tillgängligt.

Lars Bergström vände sig mot *Paul Frischs* kritik. Han menade, att Mariafallet enligt hans definition brast i saklighet. Samtidigt betonade han att den indignation som fanns i bevakningen i och för sig inte behöver vara någon svaghet. Han hänvisade vidare till *Watergate* och menade, att just indignation varit en av anledningarna till att denna bevakning varit så framgångsrik.

Pelle Bergendahl menade, att det var nödvändigt att lägga in ett mottagarperspektiv i objektivitetsdiskussionen. Det finns inte något annat att utgå ifrån än en intersubjektivitet. Det är därför viktigt att engagera mottagaren. Han menade, att det därför är produktivt att vara indignerad och att man gärna kunde vara subjektiv i ett program om man i programmets början anger sina utgångspunkter.

Lars Alfvegren framhöll, att objektivitetskraven inte omfattar alla områden i medierna. Det finns bestämda "reservat", där man får vara partisk. Detta gäller bl.a. sporten och de religiösa programmen.

Dan Lundberg anknöt till Pelle Bergendahls inlägg och menade, att detta snarast visat på problemet att ta med mottagaren i en objektivitetsdefinition. Olika människor uppfattar olika program på olika sätt. Det är därför nödvändigt att först få till stånd en bra information i utbudet, med beaktande av bl.a. objektivitetskraven. Därefter gäller det att på bästa sätt göra denna information tillgänglig för de mottagare man vänder sig till. Tillgodoseendet av objektivitetskraven kan skapa problem i detta senare led men behöver ingalunda göra det.

Göran Hermerén menade, att Pelle Bergendahls lösning på objektivitetsproblemet inte är någon verklig lösning. En deklaration av utgångspunkter i början av ett program kan inte befria programmet från objektivitetskraven.

Gary Engman förde in lokalradion i diskussionen. Detta medium skall fungera under samma regler som gäller för Sveriges Radio. Samtidigt skall lokalradion gå in på en ny marknad och har som

sitt syfte att stimulera den lokala debatten och låta enskilda och grupper komma fram. Man vill få till stånd en stor yttrandefrihet. Engman menade, att denna kan komma att stå i motsättning till kraven på opartiskhet och saklighet. Han menade att det därför måste bli en annan bedömning av lokalradion.

Kurt Törnqvist ansåg, att en viktig aspekt på objektivitetsproblematiken är urvalet av information. Ett sätt att få en uppfattning om människors syn på medierna är s.k. trovärdighetsundersökningar, där människor tillfrågas om sin syn på mediernas tillförlitlighet.

Perti Hemånus tog upp frågan om förhållandet mellan faktaredovisning och kommentarer. Han ansåg att denna tudelning var mindre meningsfull. Kommentarer och analyser är också en fråga om faktaredovisning och måste bedömas på samma sätt.

Anders Wilhelmson vände sig mot Pelle Bergendahls förslag. Han menade att en sådan programform vore mindre lämplig. I anknytning till Mariafallet menade han att detta var mindre intressant ur objektivitetssynpunkt och mer hade en etisk relevans.

1. The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions and activities related to the business.

2. It is essential to ensure that all financial statements are prepared and reviewed regularly to identify any discrepancies or errors.

3. The second part of the document outlines the various methods and techniques used to collect and analyze data for decision-making purposes.

4. These methods include both qualitative and quantitative approaches, each with its own strengths and limitations.

5. The third part of the document provides a detailed overview of the different types of data and how they are used in various business contexts.

6. It also discusses the challenges associated with data collection and analysis, such as data quality and privacy concerns.

7. The fourth part of the document focuses on the application of data analysis techniques to solve real-world business problems.

8. This section includes case studies and examples of how data analysis has been used to improve business performance.

9. The fifth part of the document discusses the future of data analysis and the role of emerging technologies in this field.

10. It also provides some recommendations for how businesses can best utilize data analysis to gain a competitive edge.

11. The sixth part of the document concludes with a summary of the key points discussed throughout the document.

12. It also includes a list of references and a glossary of key terms used throughout the document.

13. Finally, the document provides a list of resources for further reading and research on the topics discussed.

14. This document is intended to provide a comprehensive overview of data analysis and its applications in business.

15. It is hoped that this document will be a valuable resource for anyone interested in learning more about data analysis and its role in business.

Översikter och meddelanden

Massmedieforskning i Norden I

Masskommunikationsforskningen i de skandinaviska länderna har nu nått en sådan mognad att den är färdig att presenteras för en bredare internationell publik. Den första samlingsvolymen inom detta gebit har utgivits sommaren 1977 med titeln "Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research". Redaktionen har bestått av Mie Berg, Oslo; Pertti Hemanus, Tampere; Jan Ekecrantz, Stockholm; samt Frands Mortensen och Preben Sepstrup, båda Århus.

Inte mindre än 20 författare medverkar: sex från vardera Danmark och Norge, fem från Finland och tre från Sverige. Från svensk sida medverkar Olof Hultén, Kjell Nowak och Lennart Weibull. Cirka hälften av författarna är verksamma vid olika slags forskningsinstitut eller specialhögskolor, såsom pressforskningsinstitut, journalist- och handelshögskolor samt marknadsinstitut. Endast en handfull av de medverkande representerar de traditionella akademiska disciplinerna. Universitetet i Tampere och ämnet masskommunikation där företräds av inte mindre än tre forskare. Därmed anges var tyngdpunkten i den skandinaviska masskommunikationsforskningen är belägen. Förteckningen över författarna ger intrycket att det rör sig om en mönstring på elitnivå.

Det är naturligtvis en enkel sak att finna luckor och skevheter i urvalet. En reflektion är att det inte finns ett enda bidrag i denna volym som särskilt behandlar den omfattande och i många stycken viktiga forskningen om etermedierna. (Jag räknar då inte Hans Fredrik Dahls artikel "The Scandinavian Broadcasting Monopoly" till denna genre i egentlig mening.)

Utgivarna framhåller i sitt förord att den skandinaviska masskommunikationsforskningen är påtagligt öppen och mottaglig för impulser utifrån. Därför är det, menar de också, svårt att peka ut några gemensamma drag – det skulle i så fall vara den stora variationen i ämnesval och det vida teoretiska omfånget. De 15 artiklarna, som samtliga är originalbidrag, speglar resultat och/eller metoder som inte är unika, internationellt be-

traktat, men som haft en särskild grogrund i Skandinavien.

Det finns en del påtagligt "svåra" artiklar i volymen. Yrjö Ahmavaaras exercis i den cybernetiska genren kan tjänstgöra som exempel tillsammans med Kauko Pietiläs metodologiska diskussion av begreppet social medvetenhet och Otto Ottensens teoribyggnad på effektforskningens område.

Den humanistiskt inriktade forskningen, som spelar en central roll i den skandinaviska massmedieforskningen, får sitt med Peter Madsens och Frands Mortensens bidrag. Madsen ger en översikt av den ideologikritiska forskningen om massmedier i Danmark, och Mortensen utvecklar teorin om "the public sphere", som strävar efter att placera masskommunikationsforskningen i ett totalt socialt sammanhang.

Den som är särskilt intresserad av de politiska aspekterna av masskommunikation letar inte förgäves. Exempel: Erik Nordahl Svendsen och Lennart Weibull skriver om press och politik i lokalsamhället; Svennik Høyer och Paal Lorentzen behandlar den skandinaviska journalistkårens professionalisering. Även Kjell Nowaks artikel om utvecklingen av forskningen om informationsklyftor är av intresse från denna utgångspunkt.

Bokens 50 sista sidor (av de totalt 400) ägnas åt länderöversikter av massmedierna och massmedieforskningen. Olof Hultén, en av sekreterarna i radioutredningen och numera planerare på Sveriges radio, och Lennart Weibull har skrivit den svenska biten.

Att ge en uttömmande beskrivning av innehållet i denna mångfasetterade produkt är inte möjligt. Jag nöjer mig därför med några korta notiser om ett par av de nämnda artiklarna som behandlar massmedier och politik.

Bidraget från Svendsen och Weibull har titeln "*Mass communication and politics in local society*". Syftet med studien är att belysa pressens roll i det politiska systemet på basis av ett antal specialstudier av lokalsamhällen i Skandinavien. Resultat från undersökningar, utförda vid ungefär samma tidpunkt, i Danmark, Finland, Norge och Sverige fogas samman till en totalbild.

Det är den i Sverige välkända modellen från Weibulls

stora undersökning för PU 1972, Pressens funktioner, som i allt väsentligt fått bestämma ramen för analysen. Lokalpressens sätt att i praktiken sköta informationsförmedlingen, att tjänstgöra som debattforum och att granska/kommentera jämförs med ett "klassiskt" liberalt demokratiideal. En imponerande räckvidd empiriska data exponeras, men ärligt talat är det inte så mycket nytt, som kommer ut av redovisningen, jämfört med vad Weibull visade upp för två år sedan i Pressens funktioner. Det nya och viktiga är förstas att slutsatserna har ökat i generalitet till följd av den breddade empiriska basen.

Hur ser lokalpressen i Skandinavien ut i politiskt hänseende? Den ger en bild av ett "depolitiserat" system, och tendensen att göra så är större ju mindre konkurrensen mellan tidningarna är. Politiska eliter och personer som är nära knutna till tidningarna från partipolitisk synpunkt dominerar både i debatter och nyhetsartiklar. Det kritiska stoffet är föga omfattande, och kommentarerna handlar bara till en liten del om lokala frågor.

Samma lokalpress här som där, med andra ord. Høyer och Lorentzen, båda verksamma vid Institut for presseforskning i Oslo, skriver om "*The politics of professionalization in Scandinavian journalism*". Begreppet professionalisering är något ganska subtilt; jag skall inte gå in på den invecklade budgivningen vad gäller professionaliseringskriterierna.

Journalisternas professionella strävanden har naturligtvis också sina politiska dimensioner. En är det inflytande – i förhållande till ägare, redaktionsledning etc. – de kan kräva genom sin expertis. Dessa strävanden har ju lett till att man på sina håll praktiserar vad som brukar kallas "redaktionell demokrati" i mer eller mindre avancerade former. Med denna utveckling blir det således svårare för ägarna eller den av ägarna tillsatta ledningen att kontrollera tidningens innehåll, t.ex. i politiskt hänseende.

En annan dimension avser den roll journalisternas politiska inflytande kan spela för deras strävanden efter att nå en professionell status – och vice versa. Som Høyer och Lorentzen på ett intressant sätt visar har det inom den skandinaviska journalistiken sedan länge rått ett dialektiskt förhållande mellan pressens politiska engagemang och journalistkårens fackliga strävanden. Den praktiska innebörden härav är att yrkeskårens splittring i en socialistisk och en borgerlig fraktion har varit ett av de främsta hindren att nå det professionella-fackliga målet.

I den skandinaviska journalistiken går enligt H/L en skiljelinje mellan objektiv rapportering och politiskt engagerad journalistik. Den förstnämnda betecknar den mer professionella attityden. Det finns ett betydande antal anhängare av vad som brukar kallas "investigative

journalism" bland journalisterna i Skandinavien, vilket framgår av t.ex. Fjæstad och Holmlövs undersökning om journalisternas syn på pressens roll i samhället (i SOU 1975:78). Enligt författarnas egen undersökning i Norge är det få journalister som nämner politiska aktiviteter bland de erfarenheter som anses viktiga för yrkesrollen.

Kai Kronvall

Referenser

Current Theories in Scandinavian Mass Communication Research. Grenå, Danmark: GMT 1977.

Nordisk massmedieforskning II

The State of Communication Research, tillståndet inom kommunikationsforskningen, var ämnet för en artikel av Bernard Berelson för en del år sedan. Hans pessimistiska genomgång började så här: "My theme is that, as for communication research, the state is withering away." Omdömet var kvickt men inte särskilt väl underbyggt. I det fortsatta meningsutbytet fick Berelson också rejält mothugg från andra forskare, t. ex. Wilbur Schramm; inläggen finns samlade i Dexter-Whites bekanta antologi.

Vad den nordiska massmedieforskningen beträffar skulle det knappast falla någon in att hävda, att den håller på att dö bort. Tvärtom – den lever och frodas så till den grad, att det har ansetts nödvändigt att utreda det framtida samarbetet inom den.

Ämbetsmannakommittén för nordiskt kulturellt samarbete beslöt i maj 1976 att tillkalla en utredning om organisationen och finansieringen av det nordiska samarbetet inom massmedieforskningen. Till utredningsman utsåg kommittén docent Stig Hadenius, Göteborg. Som ett led i utredningsarbetet sammanträffade Hadenius vid besök i de olika länderna med representanter för forskare, tidningsutgivare, radioföretag, journalister, myndigheter, politiker och organisationer. Resultatet av hans arbete framlades i januari i år i ett betänkande i den nordiska utredningsserien.

I organisatoriskt avseende finns det stora skillnader mellan massmedieforskningen i de nordiska länderna, vilket kan beläsas genom några exempel. Finland är det enda nordiska land, där masskommunikation utgör ett självständigt universitetsämne: undervisning i masskommunikationslära förekommer både i Helsingfors och Tammerfors. I Danmark har man under några år haft ett särskilt sekretariat för masskommunikationsforskning; MEDIA-FORSK i Århus. I Norge finns ett institut för pressforskning i Oslo och ett sekretariat för

medieforskning i Bergen. I alla de nordiska länderna bedrivs naturligtvis en omfattande massmedieforskning vid universitetsinstitutioner inom olika fakulteter, främst de samhällsvetenskapliga och humanistiska.

De nordiska massmedieforskarna har på det individuella planet en ganska livlig kontakt med varandra. Under 1970-talet har de vidare vid tre tillfällen varit samlade till konferenser. Det enda egentliga exemplet på organiserat samarbete är NORDICOM. Nordiska dokumentationscentral för masskommunikationsforskning.

Med anslag från Nordiska ministerrådet som grundval inleddes NORDICOM sommaren 1973 sitt arbete som försöksverksamhet. Arbetet utförs väsentligen inom nationella dokumentationscentraler i Århus, Tammerfors, Bergen och Göteborg; samordningen sker i Århus. Man håller också kontakt med UNESCO:s internationella nät av dokumentationscentraler.

De nationella dokumentationscentralerna har till uppgift att bevaka och samla in produktionen från det egna landets masskommunikationsforskare och att därefter registrera det insamlade materialet enligt bestämda regler. Vid samordningscentralen i Århus överför man det registrerade materialet till dataform och publicerar med hjälp härav en bibliografi över nordisk masskommunikationsforskning. Hittills har tre sådana bibliografier getts ut.

Hadenius anser sig kunna konstatera, att NORDICOM:s verksamhet har gett till resultat ett tekniskt tillfredsställande dokumentationssystem: bibliografin har i sin senaste version en tilltalande och lättillgänglig utformning. Han anser dock, att kritik kan riktas mot bristen på arbetsledning och samordning av det löpande dokumentationsarbetet och på gemensamma riktlinjer för arbetet i stort.

Mot denna bakgrund lägger Hadenius fram sitt förslag till reformer. Han föreslår att man skall inrätta en särskild samsamarbetskommitté för den nordiska massmedieforskningen. Vidare vill han, att man skapar en särskild nordisk sekreterartjänst. Sekreteraren skall vara föredragande i kommittén och verkställa dess beslut. Tjänsten bör utlysas på tre år i taget och cirkulera mellan de nordiska länderna.

Den nya organisationen skall ha två huvuduppgifter: – att dokumentera nordisk masskommunikationsforskning och informera om den; – att underlätta och förmedla kontakter mellan nordiska massmediaforskare inbördes mellan forskare och intressenter/avnämare.

Kostnaderna för ett förverkligande av förslaget beräknar Hadenius till 675 000 dkr per år; härtill kommer utläggningen för den nationella verksamheten.

Om, när och i vad mån det framlagda förslaget kommer att förverkligas är ännu när detta skrivs (augusti

1977) oklart. Besked i saken bör kunna väntas vid det nordiska ministermötet i november.

Pressforskning är temat för årets volym av Pressens årböcker, en samnordisk publikation med Lars Furhoff, Svennik Høyér, Erik Lund och Niels Thomsen i redaktionen. Som vanligt rymmer årsboken bidrag såväl av forskare som av praktiker; en eller annan skribent kan sägas ha en fot i vardera läget.

Jan Ringdahl, expert i den senaste svenska pressutredningen, inleder med en intresseväckande översikt på temat Vad kan politikerna önska av massmedieforskningen? Han lägger fram en önskelista, som forskarna idag av många orsaker inte kan tillgodose – vilket han självfallet är medveten om. Förstärker exempelvis en professionalisering av journalistkåren yttrandefriheten? frågar Ringdahl:

Lars Furhoff tror det i »Makten över medierna». Det vore intressant med belägg. Hur långt begränsar sig medierna konventionellt till kontroll av myndigheter? Hur påverkas kontrollen av att anställda vid ett medie företag engagerar sig politiskt, tar förtroendeposter och får dubbla lojaliteter? Vad betyder inom den av forskningen allmänt försummade fack- och populärpressen hänsynen till annonsörerna? Hur påverkar etermediernas opartiskhetskrav och särskilt i Danmark och i Finland det partipolitiska beroendet möjligheterna att bedriva kritisk granskning? Vad är det som gör att ganska små och ekonomiskt resurssvaga tidningar och tidskrifter kan bedriva »investigative journalism» med framgång medan stora och resursstarka påfallande ofta inte alls gör det? Kan en systematisk och fortlöpande genomförd kritisk granskning som en oavsedd bieffekt få att medborgaren givet tror sig leva i ett korruperat pampsamhälle? Den lilla människan kan komma att känna sig som ett ständigt offer för »makterna».

Medieforskning - om hvad og hvordan? är rubriken på en översiktlig genomgång, författad av Marit Bakke och Karen Siune, båda verksamma vid den statsvetenskapliga institutionen i Århus. Ett klassiskt problem inom massmedieforskningen tas upp av Ragnar Waldahl vid pressforskningsinstitutet i Oslo. Kommunikation och politisk påverkan heter hans bidrag. Ett beslätat, inte mindre viktigt ämne behandlas av Kenneth Abrahamsson, numera anställd vid universitets- och högskoleämbetet: informationsklyftor i kommunikationssamhället. Efter en väl avvägd problemgenomgång kommer Abrahamsson fram till följande slutsats:

Erfarenheterna från de senaste årens kompensatoriska satsningar inom vuxenutbildningen visar tydligt att isolerade kunskapsförmedlande insatser i första hand tillgodogörs av utbildningsmässigt sett relativt privilegierade grupper. Det ligger nära till hands att anta att motsvarande effekter kan uppstå på massmediområdet. Mot den bakgrunden och sett i ett tvärvetenskapligt sammanhang tror jag att det på sikt kan vara fruktbart

att finna tydligare beröringspunkter mellan massmedieforskning och utbildningsforskning. I en tid då det formella utbildningsväsendet strävar mot en avinstitutionalisering och då massmedierna försöker lämna sina traditionella förmedlarroller upphör också gränsmarkeringarna mellan dessa områden. Under sådana förutsättningar är det hög tid att låta olika forskningsansatser befrukta varandra i syfte att öka vår kunskap om vilket roll massmedierna spelar för samhällets utveckling och förändring.

Olika aspekter på massmediekonsumtionen i Danmark, Norge och Sverige tas upp i artiklar av Sigurd Bennike (Dansk Medida Komité), Sigurd Høst (sociologiska institutionen i Oslo) respektive Lennart Weibull (statsvetenskapliga institutionen i Göteborg).

Till praktikerna bland årsbokens skibenter kan man räkna Bennike, föreståndaren för Norsk Arbeiderpresse A/S och Arbeiderpressens Samvirke Einar Olsen och Knud Søndergaard, som har varit lektor vid journalisthögskolan i Århus men numera är distriktsleder vid Danmarks Radio, distrikt Århus. Alla ger de från sina utgångspunkter intressanta, delvis kritiska synpunkter på massmedieforskningen i Norden.

Bennike har ett gott öga till den "filosofiska" skolan bland massmedieforskarna. Siffrorna på tidningskonsumtionen säger bara hur många som har "läst eller sett" de enskilda tidningarna har alltså inte ett spår om *effekten*, som naturligtvis måste betraktas som det intressantaste:

Af denne grund er mediaanalytikere af den type, som forfatteren af nærværende artikel tilhører, foragteligt kaldt »head counters», men jeg vil da have lov at fremhæve, at vi i alle tilfælde har fremskaffet nogen eksakt viden i modsætning til mange såkaldte kommunikationsforskere, der nøjes med at filosofere.

Olsen har ett ord på vägen till de kvantitativt orienterade forskarna. Han framhäver, att åtskilliga forskningsprodukter är så fjärran från den redaktionella vardagen, att många journalister helt enkelt inte känner igen sig:

Ett exempel på hva journalister flest skremmes av, er de kvantitative målinger som lenge preget presseforskningen. Når forskeren her trekker konklusjoner, er de ofte slik at de bare kaller på gapskratten hos journalisten. Han vet nemlig den enkle årsak til den konklusjon den andre har forsket seg frem til gjennom diverse metoder. En felles gjennomgang på forhånd hadde ryddet bort misforståelsene, men kanskje i den grad at det ikke lenger var noe å forske i.

Søndergaard tänker särskilt på vissa av Jürgen Habermas inspirerande danska forskare:

For den hermeneutiske forskning, som jeg vil udlægge som den forskning, der fortolker, forklarer, analyser budskabet i teksten (i stedet for blot at måle, hvor mange der læser det eller hvor mange fremmedord, der er i

den), har altid haft en tendens til at ville være *ideologi-afdækkende* – til at ville afsløre Stiftstidene som borgelig, radioavisen som højreorienteret og lignende foreteelser, og forskningen belægger sine postulater med en række eksempler fra den faktiske produkt, altså avisen eller radioudsendelsen, men springer ofte, eller næsten altid, udenom den journalistiske arbejdsmetode, der tit rummer størsteparten af forklaringen på mange af de fænomener, som forskerne finder fordrejede eller manipulerede.

Årsboken innehåller också de sedvanliga rapporterna om dansk, finländsk, norsk och svensk press föregående liksom litteraturoversikter. Bland de sistnämnda märks en genomgång av nyare svenska skrifter om objektivitet i massmedier av Erik Lund och Karen Siune.

Torbjörn Vallinder

Referenser

L.A. Dexter - D.M. White, Eds, People, Society, and Mass Communications. New York and London: The Free Press/Collier-Macmillan 1964

Nordiskt samarbete inom massmediaforskningen. Nordisk utredningsserie 1976 33

Pressens årbog 1977. Köpenhamn: C.A. Reitzels Boghandel 1977

Massmedieforskning i Sverige

Svensk massekommunikationsforskning har alltid været kendt for sine mange empiriske rapporter. Noget af forklaringen på denne høje produktivitet har været den svenske afart af det amerikanske slogan "publish or perish!", som måske kunne kaldes "hit et projekt eller forsvind". Manglen på faste stillinger får forskerne til at ruppe neglene. Kan man (samfundet, staten, aftagerne) nu være tilfredse med den forskning, der er kommet ud af disse tilstande (og kan forskerne?). Hvis der er problemer med det, hvad kan der så gøres ved dem? Disse spørgsmål har endnu et projekt søgt svarene på. Og i Sverige hedder sådant et projekt en utredning. Stig Hadenius har været enmandsutredere, dog assisteret af en sekretær (Lars Nord) og suppleret af en projektfører, Kai Kronvall.

Beskrivelsen

Utredningens beskrivelse af mk-forskningen baserer sig på to undersøgelser. For det første en *institutionsenquete*, som dækker över 100 institutter (excl. PUB). Derved kom 200–300 forskare frem i lyset med ialt 160 projekter indenfor de sidste 10 år. Pengene til projekterne –12,5 mio. kr. – havde de fået fra forskningsrådene, myndig-

heder, fonde m.v. Altså en forskerflora med tilsyneladende mange forskellige retninger, projekter og interesser. Men som på så mange andre samfundsområder viser der sig hurtigt at være tale om *en koncentration på få, centrale enheder bag den ydre mangfoldighed*. 10 institutioner har brugt 95 pct. af pengene. Under 10 af de 160 projekter har tilsammen kostet over halvdelen af pengene. Alle indicier peger på, måske ikke så overraskende, at svensk mk-forskning er samfundsvidenskabeligt domineret og foregår ved EFI (Handelshögskolan i Stockholm), *Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg*, *Sociologiska Institutionen* i Lund og delvis Uppsala. Humanisterne tæller ganske vist mange forskere, men få penge og dog det kostbareste projekt af dem alle: *Svenskt pressregister* ved Litteraturvetenskap i Lund. Endelig er *PUB* (SR's forskningsafdeling) vanskelig at sammenligne med de øvrige institutioner. Men dens resourcer er relativt meget store.

På baggrund af denne koncentration er det rimeligt, at utredningens anden undersøgelse består i en *fordybningsstudie* af de fem nævnte institutioner. Fordybningen består i en detaljerig beskrivelse, og i ræsonnementer fra institutionerne omkring deres målopfyldelse og oplevelse af fremtidige problemer.

De to undersøgelser afspejler vel ganske godt de institutionspolitiske forhold omkring mk-forskningen: at der *officielt* hidtil ikke har været nogen politik på dette område, og at enhver forsker med emne-relevans derfor har været velkommen (floraen i institutionsenketen), men at der af indbyrdes forskellige grunde *faktisk* er vokset en håndfuld institutioner frem, som i realiteten udgør forskningen. På et jordnært plan kan udredningens problem siges at være, hvordan disse institutioner i fremtiden skal udvikles, koordineres og styres.

Hvorfor mk-forskning?

Betænkningen fastslår mk-forskningens *raison d'être* på to måder. For det første konstaterer man, at forandringerne i medierne selv i de seneste årtier har givet anledning til en voksende mk-forskning, som man må *antage* har været relevant og nødvendig for beslutningstagerne:

"Hur väl man lyckats är omöjligt att besvara. Å ena sidan kan sägas at man med hjälp av förfinad intervju- och enkätteknik idag har en bättre kunskap om konsumenterna än någon gång tidigare. Å andra sidan har många förväntningar kommit på skam. Flera av de viktigaste frågorna – de som gäller massmediernas roll i samhället – har inte kunnat besvaras." (s. 32).

Den optimistiske vurdering af modtagerforskningen i dette citat er vel rimelig nok, men kommer ikke ind på hvorfor denne modtagerforskning er blevet så nødvendig. En mulig hypotese kunne være, at medierne

tidligere havde et ret præcist billede af deres brugere, fordi forbindelsen i høj grad var politisk og samfundsmæssigt bestemt, hvor der nu i højere grad er tale om, at medierne forbruges som midler til behovstillfredsstillelse på linje med andet privat konsum. Hvis dette er rigtigt, er det umiddelbart indlysende, at medievirksomhederne må vide langt mere om efterspørgselsmekanismerne end det før var nødvendigt. Og samtidig forklarer det, hvorfor "de vigtigste spørgsmålene – de som gælder massmediernas roll i samhället – inte har kunnat besvaras". Svarene på disse spørgsmål ligger nemlig ikke i en snæver medie-forskning eller medie-forbrugsforskning, men i bredere forklaringer på de samfundsendringer, der har givet medierne nye, måske mindre partipolitiske funktioner. Med et berømt citat af tyskeren Oscar Negt: "Medieforskningens centrum ligger udenfor medierne selv". Overvejelser af denne type har ikke spillet nogen stor rolle for, hvad betænkningen har forstået ved mk-forskning. Den defineres tværtimod som "ett sökande efter kunskap och idéer på vetenskaplig nivå med massmedier som studieobjekt." (s. 21, jfr. Kronvall, s. 11).

Disse grundvidenskabelige problemer er vanskelige at diskutere for en ny, tværfaglig disciplin som medieforskningen, netop fordi disciplinens identitet grundes i den fælles interesse for medierne, og synspunkter som Negts har en tendens til at opløse disciplinen, og sende forskerne tilbage til deres fag så snart diskussionen starter.

Den anden måde, betænkningen begrunder vigtigheden af mk-forskningen på, er gennem *hearings* med en række (formodede) aftagerorganisationer. Der er tale om myndigheder med ansvar indenfor medieområdet, folkrørelser, uddannelser og medierne selv. Alle artikulere behov for medieforskning, der kan lette deres arbejde. F.eks. ønsker arbejderbevægelsen undersøgt, om mediernes underholdningsudbud passiviserer medlemmerne, så det er vanskeligt at drive "folkrørelse" i Sverige (s. 62), og samtidigt ønsker man forskning, som kan støtte organisationstidningarna og aktivisere medlemmerne (s. 66). Massekommunikation anses således for meget vigtig, og der findes både "gode" og "onde" virkninger af den. Fra medieforskningens side bør en advarsel dog nok være på sin plads: mange problemer opfattes som kommunikationsproblemer, men er faktisk magt- og strukturproblemer.

En særlig type krav på forskningen er bedre kontakt til omverdenen. Dybden af dette krav kunne måske være undersøgt ved case-studies af hvilke vidensbehov aftagerne artikulere sammenlignet med hvad forskningen faktisk ved om emnet. Mk-forskningens eget udadrettede kommunikationsproblem er utvivlsomt stort, og Nordicoms hidtidige virksomhed har ikke været tilstrækkelig til at løse det.

De *organisatoriske* løsninger skal således tilfredsstille

mange parters interesse i forskningen (s. 75):

- samfundets og borgernes almene behov for viden om medierne,
- mediernes behov for viden om sig selv,
- organisationers behov for "medie-strategisk" viden;
- myndigheders behov for viden som grundlag for styring,
- forskernes behov for støtte fra samfundet (som gengæld for at tilfredsstille alle disse behov for viden).

Mulighederne

Hvilken organisationsform kan bedst tilfredsstille disse aftagerbehov? Dette spørgsmål besvares ikke direkte, idet utredningen sætter nogle internt videnskabelige mål op som betingelser: forskningen skal være *mangfoldig* (foregå fra mange synsvinkler), dens *integritet* skal sikres, dens *kvalitet* holdes højt (grundforskning og uddannelse må ikke overses, netop når der er stor interesse for anvendbar forskning), *kommunikationen* med aftagerne skal forbedres, og ressourcerne skal udnyttes *effektivt*.

Det var f.eks. muligt, at den private, kommercielt baserede forskning tilfredsstiller kravene om kvalitet og effektivitet, men ikke om mangfoldighed og integritet. Dette kommenteres ikke i betænkningen.

Først diskuteres – og afvises – to forslag. Et centralt *forskningsinstitut* har indlysende effektivitetsfordele, men vurderes som for ressourcemæssigt centralistisk. Vurderingen er antagelig rigtig, men henvisningen til Danmark er ikke synderligt oplysende, idet Institut for Presseforskning (hvor denne anmelder er ansat) kun delvist er et forskningsinstitut, idet det er placeret ved journalisthøjskolen og ikke ved et universitet.

En mere nærliggende mulighed ville være et særligt *universitetsemne* i massekommunikation. Denne model anbefales direkte fra EFI og delvist fra Statskunskalet i Göteborg foruden flere mindre institutioner (Kronvall, s. 76). Betænkningen ser også fordele i denne model, særligt ved sammenknytningen af forskning og undervisning, men anser alligevel, at det er for tidligt i Sverige, fordi medieforskningen endnu ikke kan eller bør frigøres fra moderemnerne. Det er værd at nævne, at utredningen i den nordiske oversigt har peget på, at den finske model (emnet kommunikationslära) særligt i Tammerfors "har nået international opmærksomhed" (s. 57). Men der tages ikke stilling til, hvorfor denne model ikke kan overføres til Sverige.

Forslaget

Ovenfor skrev jeg, at det realistiske mål for utredningen var at afgøre, hvordan en håndfuld vigtige, spredte institutioner skulle udvikles, koordineres og styres. Det er da også dette mere beskedne mål, det valgte forslag handler om.

Der foreslås oprettet *fire lokale tværvidenskabelige seminarier*, hver bemandet fast med en professor og en assistent foruden projektgrupper. Styringen skal lokalt ske gennem et nævn med repræsentanter fra de relevante emner.

På *nationalt* niveau styrkes *servicefunktionerne* (dokumentation, kontakter og et massemediearkiv med løbende indholdsanalyseopgaver) og en særlig forskningsfond *massmedieforskningsdelegationen* med mange aftagerrepræsentanter, skal tage sig af den anvendbare forskningsudvikling. – Et omstridt problem i forbindelse med utredningen var PUB's fremtid. Forslaget er her at lade PUB i fred, men intensivere dens kontakter til universitetsforskningen.

De fire lokale seminarier skal have fastlagt hver sit *hovedemne*. Med skelen til disse emner er det denne anmelders opfattelse, at der skal sættes følgende geografiske betegnelser på dem:

1. Kulturkommunikation (Lund).
2. Politisk kommunikation (Göteborg).
3. Informationsspredning (Stockholm).
4. Mediernes økonomi (Uppsala).

Forslagets *omkostninger* bliver 1,7 mio. kr. pr. seminarium, ca. 0,5 mio. kr. til servicefunktioner og 3 mio. kr. til forskningsfonden. Med lidt administration bliver det ialt 5,5 mio. kr.

Diskussion

Utrednings-svenska er som bekendt et løjerligt sprog. F.eks. meddeler Statsvetenskapliga Institutionen i Göteborg, at manglende faste forskertjänster gør, at man gennem projekterne søger at "kunna utnyttja stordriftsfördelar som kan kompensera bristen på basorganisation" (Kronvall, Bilag. s. 78). Kronvalls kommentar till dette:

"Betänker man den stora forskningsvolym som institutionen presterat kan man eventuellt tolka deklARATIONERNA så att organisationsmålet, främst avseende forskningsanslagen, uppnåts delvis på bekostnad av forskningsmålet." (Kronvall, s. 129).

Og oversat til jævnt dansk: svenske medieforskere (eller dog 4 x 2 = otte af dem) kan endelig se frem til tryggere forhold, hvor de ikke skal skrive projektrapporter i et tempo, der truer forskningens kvalitet. Denne konsekvens af utredningen er meget gunstig, og set fra nabolandet synes Hadenius at have truffet mange fornuftige kompromis-afgørelser i sit forslag, som tager vidtgående hensyn til de eksisterende centre og alligevel skaber en vis fasthed.

En vurdering, som mere understreger de negative sider kommer fra *Lars Furhoff*, rektor for Journalisthögskolan i Stockholm:

"Massmedieforskningsdelegationen kommer i praktiken att befria övriga organ från att stödja massmedieforskningen. Därmed har vi fått ett centraliserat beslutsfattande, risk för likriktning och hot mot forskningens utveckling – genom att endast 2 av delegationens 13 ledamöter är forskare är risken att kortsiktiga projekt snarast av beställningskaraktär gynnas.

De fyra professurerna innebär en risk att vi får fyra *olika* ämnen masskommunikation . . ." (Nordicom-nytt 1977 nr. 2).

Meget vil givetvis afhænge af, hvorledes de fire lokale seminarier udvikler sig. Deres opgave bliver vanskelig, fordi de hver for sig skal udvikle et tværfagligt forskningsmiljø indenfor relativt *snævre* emnekredse. Hvad bliver f.eks. litteraturvidenskabens bidrag i den by, hvor politisk kommunikation eller mediernes økonomi er hovedemnet? En trøst er det dog, at svensk medieforskning så vidt mig bekendt overvejende har samme videnskabelige grundsyn (positivistisk), således at der "kun" bliver tale om at overvinde emne- og disciplinproblemer. Tilsvarende lokale seminarier i Danmark ville dertil få problemer med dybtgående teoretiske uenigheder, især fordi den danske humanistiske medieforskning har en marxistisk baggrund, som er sjælden i Sverige.

Disse bemærkninger om forskellene til Danmark kan også lægge op til en bredere vurdering som afslutning.

Ved læsningen af betænkningen og dens bilagsmateriale har det slået mig, at imens præcisionsgraden og detaljeringsgraden i de to beskrivende undersøgelser iblandt når det overdrevne, næsten absurde, bliver de analyserende afsnit til gengæld lige så upræcise og alment formulerede. Det beror antageligt på et alment utredningsforhold. Nemlig at en utredning som oftest med den ene hånd skal fremhæve områdets væsentlighed for samfundet nu og i fremtiden, og med den anden hånd skal påpege hvor usselt det står til med området, som straks må tilføres hjælp. Den detaljerede beskrivelse kommer i sig selv til at tjene som argument for væsentligheden, mens den alment holdne analyse sikrer, at den af utredningen skabte interesse ikke bliver for kritisk overfor området eller dele af det.

Hvad er da grundlaget for Hadenius' analyse? Hvorfor skal man have forskning? Og hvorfor massekommunikationsforskning? Et relativt tilfældigt, men typisk citat fra betænkningen svarer:

"I den fortgående diskussionen om radio- og tv-frågorna kan forskarna ge ett underlag för diskussion och beslut. Det är speciellt viktigt att man just har goda forskningsresurser eftersom det rör sig om ett företags organisation och regler skall bestämmas av regering och riksdag. Besluten bör föregås av en på ett tillförlitligt faktamaterial grundad debatt" (s. 28).

Til grund for citatet ligger i det mindste implicit en række forudsætninger om forskningens rolle og muligheder. F.eks.:

- at problemer opstår (ofte af tekniske eller økonomiske årsager) forholdsvis isoleret,
- at forskningen kan levere neutrale præmisser til problemernes løsning eller styring,
- at løsningerne fastlægges gennem politiske beslutninger efter en offentlig debat, som styres af almenvellet, i hvert fald når det drejer sig om de offentlige ætremedier,
- at det er ganske naturligt, at det samme ikke er tilfældet, når der er tale om privatejede trykte medier.

Sagt i færre ord er dette samfundsbillede *den borgerlige offentlighed tilsat et socialdemokratisk ønske om styring af visse, men ikke alle samfundsförhold*.

Indenfor dette samfundsbillede har vi set den aktive svenske *mediepolitik* udvikle sig. Forskningen har præget denne politik – og er selv blevet præget af de mange empiriske utredningsprojekter.

Et sådant grundsynspunkt er måske helt naturligt i en SOU, men som grundlag for en videnskabelig drøftelse af medieforskningens hovedemner og perspektiver er det utilstrækkeligt. Hverken ideologikritiske eller frigørende forskningsmål vil have let ved at blive respekterede i Hadenius' forskningsmodel, hvis den realiseres konsekvent.

Erik Nordahl Svendsen

Litteratur

SOU 1977:11 *Forskning om massemedier*.

Ds U 1976:15 *Massmedieforskning i Sverige* (Rapport från massmedieforskningsutredningen plus Särskild bilaga). Af Kai Kronvall.

Nordicom Nytt nr. 2/1977 April (Göteborg). Indeholder resumé af utredningen plus en række kommentarer.

Litteraturgranskningar

EVA BLOCK: *Amerikabilden i svensk dagspress 1948-1968*. Lund: CWK Gleerup 1976.

There is an undercurrent of high drama, perhaps even of tragedy, which runs through the foreign relations of the United States during the twenty-year period covered by this study. The United States in 1948 had just abandoned its traditional isolationism as well as its historical aversion to large peacetime standing armies and had begun to move – haltingly but irrevocably – to fill a large part of the power vacuum created by the devastation of World War II. Almost overnight, a policy of international conflict avoidance deeply embedded in American political folklore had been exchanged for one which – impelled by a real or imagined need to defend the free world against Communist encroachment – soon found American power thoroughly committed in every corner of the globe. And even if there were occasional *sotto voce* reservations among Europeans concerning the wisdom with which the immense powers of the *Pax Americana* were deployed, the American presence was nevertheless generally welcomed with some enthusiasm by the opinion leaders of Western Europe.

By 1968, after two decades of European recovery, a receding Soviet threat, a tragically misguided Asian war, several international crises that had almost but not quite reached the brink, and with the growing internal turmoil within the United States itself, it is hardly an exaggeration to say that the picture had changed. Somehow the Reluctant Isolationist of the 1940's was increasingly perceived as the Renegade Interventionist of the 1960's.

Although the deterioration in the image of America was readily apparent in most of Europe, nowhere was it more pronounced than in Sweden. Subject to occasional exceptions, the Swedish press image of America in 1948 was generally positive, ranging from uncritical admiration to doubts tempered by understanding and good will. How different it all was by the late 1960's, a time characterized by widespread condemnation of American foreign policy, and even more extensive criticism of America's troubled domestic affairs.

The transformation in attitudes was complex and uneven. During this same period, for example, cultural and economic contacts between America and Sweden grew with undiminished vigor; simultaneously a profound disillusionment was overtaking government officials, intellectuals, young people, and the press. It is the last of these – the press – on which Eva Block's study is focused.

As such, it is an effort to be welcomed. In the first place, for all the mass of opinion about America published in Sweden – and the Swedish press is understandably interested in America – very few academically respectable attempts have been made to analyze these reactions. In addition, this dissertation is also welcome for the good use that it makes of quantitative techniques, mainly content analysis. Even if the quantitative approach has its limitations in the generation of significant new theory, it can provide powerful assistance in confirming or disproving popular suppositions that have been generated more or less intuitively. One such supposition, widely shared on both sides of the Atlantic, is to the effect that, sometime in the 1960's, the Swedish press turned sour on the United States. Is this true? If so, when, how, and why did it *happen*? It was in the hope of finding reliable answers to such questions as these that I turned to this study.

The work itself falls into two parts. The first involves a longterm perspective, covering the entire period 1948-68, employing a content analysis of some 80 themes abstracted from 554 editorials of 12 (12 for the entire period, 16 for part of the period) major Swedish newspapers during twenty days at each quadrennial American Presidential election. The themes are expressed in the form of polar opposites, i.e., an older, more positive image of America (e.g., "America is the saviour of the free world.") and a more recent, more negative image (e.g., "America is a threat to world peace.").

The object was to obtain a crude measure of any change that may have taken place, and the results were that the American image had become more negative, both in terms of foreign policy and domestic politics. A couple of extremely interesting points emerge from

this part of the analysis. The change in the domestic politics image actually preceded the change in the image of American foreign policy. And it was not just the waning of the Cold War, as has been popularly supposed, that led Swedish editorial writers to train the heavy guns of criticism in the direction of the United States. Some of the changes can be detected as early as the 1952 and 1956 elections, followed by a resurgent editorial optimism upon the election of John F. Kennedy and then an erratic but generally negative trend during the 1960's.

The second part represents an attempt to obtain a finer measurement within a shorter time-frame by examining three newspapers (*Dagens Nyheter*, *Stockholms Tidningen*, and *Svenska Dagbladet*) for the period 1960-65. This part of the study was not restricted to the content of editorials, but with the exception of news bureau releases, included *all* opinion-making material (e.g., cultural articles, reportage, foreign correspondents, political cartoons, etc.) for every day during the period. A complete Code Scheme for this part, with each citation registered as to time, newspaper, category, type of image, etc., is included in a supplementary volume which is, to say the least, most useful to the reader who wishes to follow the changes in detail.

For each text, the author has noted the appearance of the older (positive) or newer (negative) themes. The themes are further divided into five categories: the USA in relation to the USSR and China; the USA in relation to Latin America and Cuba; the Vietnam war; American domestic politics; American racial discrimination. (Note here that although the first four categories are reasonably "objective," the fifth - "racial discrimination" - is a loaded term, already negative in its implications.) The objectives of this whole second part were to determine what happened and when, whether the image tended to change in a consistent way, and what newspapers, if any, started the trend. The examination confirms, in this respect, several reasonably obvious conclusions. For example, there was a correlation between periods of crisis and periods of change in the image, by the pivotal summer of 1965 the image had changed in a negative direction, and the change could not be blamed exclusively on Vietnam but reflected a trend of longer duration. Finally, it seems clear that *Stockholms Tidningen* and *Dagens Nyheter* changed well in advance of *Svenska Dagbladet*.

While changes in the image can be traced without difficulty, explanations for the changes are more difficult to propound. The author suggests, somewhat diffidently, some possible reasons, e.g. the intrusion of Swedish domestic politics into the American image, Palme's Gävle speech in the summer of 1965, and changes in journalistic practice which emphasized the role of newspapers in creating as well as reporting opinion.

It is not inordinately difficult to find weaknesses in all works that break new ground. One is led to wonder, for example, why the author selected only periods corresponding to presidential elections, or why opinions were coded only in starkly positive-negative polar themes rather than in a multi-term scale that would have provided more precise measurement of change.

The concept of "image" central to the entire work, is loaded with complications. Essentially following Boulding's approach as modified by Deutsch and Merritt, she uses the term to include such diverse phenomena as facts, emotional attitudes, and recommendations. Even if one can be brought to overlook a failure to distinguish clearly between factual and recommendatory components, there is yet another set of problems inherent in the subject-matter, namely the variety and complexity of the United States itself. American society and American politics are not by any means coterminous even if they sometimes appear that way to outsiders, and unfortunately some of the themes attributed to Swedish press opinion simply maintain this confusion of the public and the private.

The use of equilibrium theory to explain attitudinal changes is perhaps the least secure of the theoretical underpinnings. The theory as adapted here posits an interdependence of the components that make up an editorial view; if one component is changed, so must the others be adjusted. Not only does the inclusion of this theory not seem to lead to any very useful conclusion, but one may easily wonder whether it is in any way necessary to the central points of the thesis.

But it would be unfair to end on such a negative note. The topic is significant, the subject is one that is extremely difficult to study in a rigorous way, and there is not much earlier work on which to build. Even if beginning efforts are particularly vulnerable to attack, they *can* be immensely provocative, and in some cases, open the way for systematic academic exploration of an area that is far too important to be left to the vicissitudes of rumor, hunch, polemic, and popular mythology.

Joseph Board

HANS FREDRIK DAHL: *Hallo - Hallo! Kringkastingen i Norge 1920-1940*. Oslo: Cappelens Forlag 1975.

Hans Fredrik Dahl har i sin fremstilling som den overordnede synsvinkel valgt at betragte kringkastingen som *en institution*. Han definerer institutionsbegrebet således:

"Institusjonen er det plan hvor samfunnets innkapsling av mediet foregår. Institusjonen er / . . . / vesentlig for utformningen av kringkastingen som system. Den er bærer av erfaringene, instrumentet for gjentakelser, det sentrum hvor individuelle menneskers daglige dont får en mening ut over seg selv, som kringkasting" (side 11 - 12).

Man kan tilføje: Institutionen *kringkasting* er da det over-individuelle regelsystem, der styrer menneskenes aktiviteter i forbindelse med at skabe, opleve, analysere, vurdere og kritisere radio. Massekommunikationsforskning bliver således selv en del af institutionen kringkasting!

Hans Frederik Dahls bog er derfor historien om, hvorledes det norske samfund i mellemkrigstiden omfunktionerede og omdannede den tekniske opfindelse radio til den sociale institution kringkasting. De tekniske, programmæssige, administrative, firmamæssige, økonomiske, politiske og kulturelle forhold inddrages derfor kun i undersøgelsen i det omfang de bidrager til at klarlægge denne institutionalisering.

Er denne fremgangsmåde så vellykket? Giver dette grundsyn mulighed for at fastholde de store udviklingslinjer og disses årsager, og giver det plads for en indplacering af omhyggelige detaljeanalyser? Forstår det at binde de forskellige niveauer sammen?

Efter min opfattelse kan man kun svare *ja* til disse spørgsmål. Denne afhandling er et pionerværk i nordisk massemedieforskning. Det er virkelig en bog man kan lære noget af. Den er metodebevidst, den har en klar opbygning af fremstillingen, og den har et solidt greb om det stofflige grundlag. Forfatteren har blik for uløste problemer og forstår at problematisere sine egne og kildernes tolkninger af begivenhedsforløb. Dertil kommer, at bogen simpelthen er vrimlende fuld af detaljer, der dog fremføres i en - efter min opfattelse - noget for kortformuleret stil. Der er ikke mange overflødige sætninger, man kan hvile ud ved: informationsniveauet og informationstætheden er høj, og forfatterens ironiske undertoner kræver yderligere opmærksomhed hos læseren.

Af bogens mange positive sider skal jeg ved denne lejlighed kun trække to frem. For det første dens betragtninger om radioens samfundsmæssige effekter, og for det andet dens behandling af det tekniske.

Bogens afsluttende bemærkninger på siderne 360 - 64 - der er en art videreførelse af siderne 135 - 36 - er virkelig originale og frugtbare. Hans Fredrik Dahl går her imod en ofte fremsat tese om, at kringkastingen "samler" befolkningen. Tværtimod, siger han. Den skærper de latente konflikter, men på en ganske særlig måde. De brud den fremtvinger er brud *indenfor* de stridende grupper, ikke brud *imellem* dem. Kringkastingen søger at nærme grupperne imod hinanden, "ved å slipe

motsetningene før de bæres ut" (s. 364). Men det betyder blot, at de stridende grupper indbyrdes deles op: man får de kompromissøgende, og de radikale afskalninger på begge sider af det tilstræbte kompromis. Disse radikale - de såkaldt "umådeholdne" - kan så på længere sigt udelukkes fra den borgelige offentlighed og det gode selskab. Hans Fredrik Dahl giver selv eksempler fra den norske sprogstrid.

Han nævner videre, at studier af programstoffet om kirkestriden sandsynligtvis vil kunne ses frugtbar i dette lys. Og jeg vil for min del tilføje, at kringkastingens indflydelse på de politiske modsætninger f.eks. forholdene *indenfor* arbejderbevægelsen og forholdene *indenfor* borgerskabet sandsynligvis med stort resultat vil kunne analyseres efter denne tankegang. Det er desværre ikke sket i denne bog. Men ideen ligger der altså.

Dernæst over til bogens behandling af det tekniske:

Hans Fredrik Dahl skriver selv i indledningen, at radioteknikken har sin egen historie, der imidlertid ikke er med i denne afhandling. Det, der er med, er "sammenhængen mellem teknik og kultur", som han formulerer det side 9.

At teknikken har en vis indflydelse på massekommunikationens udvikling er imidlertid ikke noget nyt i medieforskningen. Det gode ved Hans Fredrik Dahls behandling er hans fine blik for, at teknikken ikke er samfundsmæssig neutral. Tekniske forhold har haft stor betydning for den måde kringkastingen er blevet organiseret på i Norge, og har ofte været udslagsgivende for valget mellem alternative løsninger. Teknikken har derfor fungeret til fordel for bestemte interesser. Det er det ene. Det andet er Hans Frederik Dahls fremhævelse af, at teknikens afgørende indflydelse ikke er "naturgiven". Når det tekniske har fungeret som det har, så skyldes det oftest, at der ikke var formuleret nogen politik *imod den*. Teknikken sejrede fordi der ikke blev planlagt og tænkt andre løsninger i tide. Nogle eksempler:

- For det første kan man nævne selve oprettelsen af kringkastingen i Norge. På grund af at Telegrafverket (dvs den norske stat) udelukkende var rettet imod skibsradiotelegrafi (s. 41), stod man i den situation, at der ikke fandtes nogen sendestation og heller ingen erfaring i studiearbejde. Dertil kom, at de geografiske forhold i Norge var og er vanskelige for kringkasting.

Iværksættelse af kringkasting måtte under disse forhold blive kostbar, det måtte kræve store kapitalmængder, der skulle investeres i nye sendestationer, i studier og optræning af mandskab. *I sig selv* peger dette forhold imidlertid hverken på privat eller på statslig organisering. Men når staten af politiske grunde beslutter at føre en tilbageholdende økonomisk politik, så gennemtvinger det tekniske forhold *at der skulle bygges nye stationer* - en privatordning.

Den samme problemstilling blev igen synlig, da man i 1928 diskuterede alternativet: storstation i Oslo eller landsudbygning. Det private selskab havde ikke sørget for nogen kontinuerlig udbygning af sendestationen i Oslo, og resultatet var i 1928, at sendestationen var på vej til rent teknisk at blive agterudsejlet (s. 174). Hovedmassen af licensbetalere boede omkring Oslosenderen, og for det private selskab var *muligheden* for at vælge mellem landsudbygning eller storstation ved Oslo *ikke reel*: på grund af den manglede planlægning og den ringe tekniske standard ved Oslo måtte det blive storstation.

Og storstationens gennemførelse medførte videre, en forlængelse af det private selskabs konsession: den privatinvesterede kapital skulle have et rimeligt tidsrum til at slå om i.

På lignende måde kan man betragte forholdene omkring centralisering overfor decentralisering af programvirksomheden. Også her blev der ikke i nævneværdig grad foretaget nogen planlægning, eller ført nogen aktiv politik for at afgøre spørgsmålet. Og af samme grund blev det i stor udstrækning tekniske forhold, der bestemte, at man i Norge havde en vis lokal (decentral) programvirksomhed, så længe linjelejen af telefonlinjerne er meget kostbar (dvs indtil statens overtagelse i 1933), og så længe den tekniske kvalitet af overførslerne fra Oslo var dårlig. Når teknikken forbedres, forsvinder den *tekniske* begrundelse for lokalprogrammerne, og de kan derfor muligvis forsvinde rent faktisk, - hvis der ikke gøres noget aktivt imod det. En sådan aktiv linje blev ikke ført; ved overgang til radiooverførsel af Oslo-programmet til Hamar, Frederiksstad og Porsgrunn forsvandt disse lokalprogrammer. Det skete før 1931 (s. 180). Og ved den senere landsovergang til højfrekvenskanalen i 1935-37 blev lokalprogrammerne yderligere reduceret (s. 241). Teknikken hjalp til, men den blev heller ikke modarbejdet.

Et sidste punkt som jeg vil drage frem hvor man klart kan se forholdet mellem det tekniske og det sociale, er udviklingen af *højtaleren*. Hans Frederik Dahl gør ikke meget ud af dette, men nævner dog på siderne 82 og 110, at højtaleren kom til Norge i 1925, og at den først fortrængte høretelefonerne mod slutningen af 1920-årene (s. 82). Først herefter blev der i en større skala åbnet mulighed for radiolytning som social aktivitet.

Det er klart, at det ikke i sig selv var noget *teknisk* forhold, der betød at det skulle være så længe inden højtaleren blev almindelig udbredt i Norge. Teknisk set ville det have været muligt at satse hårdt på udviklingen af gode og billige højtalere langt tidligere. Og det skete faktisk i andre lande.

Når det ikke skete i Norge, hænger det naturligvis sammen med, at kringkastingen var under privat ledelse, og at denne ledelse havde tæt kontakt til de kapitalgrupper, der fremstillede radiomateriel. Der var derfor

en ren økonomisk interesse i at få så mange modtagere som muligt: helst skulle hver lytter betale licens og købe sin egen modtager. Den modsatte udvikling, hvor radiolytning foregik i større samlede sociale grupper, var økonomisk set mindre heldig. Dertil kom naturligvis, at der er knyttet en række ideologiske og politiske problemer til forholdet. I et borgerligt kapitalistisk samfund er det "naturligt" at udvikle massekommunikationen således, at modtagerne er isolerede fra hinanden. En sådan social isolation findes i *hjemmet*, og kringkastingsmodtagelse er da også i alle borgerlige samfund knyttet til hjemmelivet. Dette er én teknisk løsning, men en løsning med store sociale konsekvenser, såvel for organiseringen af lytterne og for deres mulighed for at reagere på det de modtager, som for indholdet i det der sendes. Programmerne præges naturligvis af, at de skal konsumeres i borgernes private stuer. Politik - der jo i borgerskabets selvforståelse ikke har plads i hjemmets intimitet - holdets bl a af denne grund borte fra kringkastingen i de første år.

Herefter skal jeg gå over til de kritiske bemærkninger.

Afhandlingens faseopdeling af mellemkrigstiden er jeg ikke tilfreds med. Det ser for mig ud som om Hans Frederik Dahl arbejder med en stiv opdeling i 20'erne overfor 30'erne. Det vil sige med en opdeling, der ikke hviler på kriterier hentet fra materialet selv, men som tilskrives historien af historikeren.

Opdelingen er falsk. Næsten uanset hvilket enkelt-kriterium man vælger fra kringkastingens egen historie, så bliver 1934 - 35 det afgørende svingningspunkt for kringkastingen i Norge.

Men inden jeg argumenterer for dette, vil jeg rose Hans Fredrik Dahl for det han *ikke* har gjort. Han har *ikke* valgt året 1933 som skæringsår, dvs. det år hvor kringkastingen blev statslig. Og det er godt. Så vidt jeg kan se, er det jo en af bogens forsigtige pointer, at der faktisk ikke skete nogen dybtgående ændring med kringkastingen ved dens overgang fra privat- til statsdrift. På en måde var der blot tale om formaliteter, og Hans Fredrik Dahl har klogeligt undladt at lade sig styre af disse formelle forhold.

For en faseinddeling omkring 1934 - 35 taler følgende: I 1934 ændrer arbejderbevægelsen holding til NRK. Fra en vis aktiv modstand går den over til et mere aktivt forsvar for NRK. Den sociale betydning af dette er betydelig. I 1934 får vi også oprettelse af lyttergrupper, dvs. studiecirkler, og i 1934 kommer ligeledes de første foredrag i serien "Vårt daglige yrke" - noget Hans Fredrik Dahl selv kalder "en virkelig åbning" (s. 262). (Her vil jeg i-vrigt indskyde, at folk fra arbejdspladserne næppe var nogen hjemmelig norsk programform, som det siges s. 262. I Danmark havde den eksisteret fra 1928, gennemtvunget af Arbejdernes Radioforbund, der jo havde kontakter til Norge). I 1933 - 35 sker den afgø-

rende afklaring af NRK's forhold til NTB. I 1935 påbegyndes udbygningen af højfrekvenskanalen, i 1935 får vi de organiserede lytterbevægelser, og det er også i 1934 - 35 at lyttertallet for alvor begynder at stige.

Dette sidste hænger naturligvis sammen med den generelle konjunkturændring i årene 1934 - 35. Og dette - at kringkastingens historie på denne måde kan siges at passe ind i Norges øvrige historie - er jo nok så vigtigt, når man skal vælge kriterier, der kan bestemme faseinddelingen. Hertil kommer som endnu et argument for at vælge 1934 - 35, at 1935 var året, hvor arbejderbevægelsen overtog regeringsmagten, for at holde den mellemkrigstiden ud.

At 1934 - 35 faktisk er svingningspunktet kan det imidlertid være vanskeligt at se i bogen, og her tror jeg at struktureringen omkring institutionaliseringen kan have spillet forfatteren et puds. Den betyder nemlig, at han - på trods af sin intetion om et helhedssyn - behandler de forskellige faktoreres indflydelse på institutionaliseringen hver for sig: den tekniske udvikling, programpolitikken, lytterbevægelserne, osv. Jeg vil her ønske, at Hans Fredrik Dahl ved afslutningen at hele værket ville foretage en samtlende opsummering af hele udviklingen i Norge, således at han dér i et stor vue trækker de store linjer op.

Min væsentligste kritik går imidlertid på bogens sparsomme behandling af programstyringen.

Programvirksomheden kan formelt set kontrolleres på to forskellige måder. For det første via direkte påbud, programforeskrifter og censur. Det er den direkte og åbne politiske kontrol. Og for det andet via en økonomisk-administrativ styring, der tilsyneladende er upolitisk, idet den fremtræder som ren og skær økonomisk nødvendighed.

I sin behandling af programvirksomheden har Hans Frederik Dahl hovedsageligt interesseret sig for den første form for programkontrol: han gennemgår forskellige forsøg på censur, redegør for de direkte programpåbud og beskæftiger sig en smule med programforeskrifterne. Om det sidste: programforeskrifterne vil jeg iøvrigt mene, at det må være muligt at trække betydeligt mere ud til belysning af programvirksomheden, end det er sket i dette bind. Her må vi håbe på de næste bind i rækken.

Den anden mulighed for programkontrol - dvs. en økonomisk-administrativ styring - har Hans Fredrik Dahl desværre ikke beskæftiget sig meget med. Det vil jeg stærkt beklage. Jeg vil mene, at der her findes en væsentlig udviklings- og konfliktakse for mellemkrigstidens kringkasting i Norge, og jeg vil yderligere påpege, at denne akse sandsynligvis bliver mere og mere central, jo længere vi kommer frem imod dagens kringkasting. Den direkte åbne politiske kontrol er historisk set i aftagende, men til gengæld er det min påstand, at kon-

trollen - den politiske kontrol - lever videre, nu blot maskeret som administrative beslutninger. Når man skal skildre den historiske udvikling i programproduktionen er det derfor vigtigt at være opmærksom på forholdet mellem disse to former for kontrol.

Med hensyn til denne afhandling, der jo kun beskæftiger sig med mellemkrigstiden, vil jeg tro, at en gennemgang af dette forhold vil kunne kaste lys over et af bogens største analytiske paradokser, nemlig dens centrale konstatering af, at NRK er stærkt styret rent administrativt, medens institutionen har stor programmæssig frihed. Eller som Dahl selv udtrykker det:

"NKR sto gjennom sin riksprogramsjef "suverén" i programsaker, og kringkastingen var i denne henseende mer fri under staten enn den hadde vært i privatselskapenes tid. På andre områder, derimot, var det omvendte tilfelle. I økonomi og administrasjon ble kringkastingen utsatt for sterkere og mer nærgående kontroll enn før." (s. 354)

Dette er jo virkelig paradoksalt.

Jeg skal i det følgende forsøge at løse lidt op for paradokset.

Først vil jeg imidlertid fremhæve, at det jo ikke er således, at Hans Fredrik Dahl ikke beskæftiger sig med de forskellige administrative forhold i Kringkastingsselskabet og i NRK. Tværtimod. Bogen redegør omhyggeligt for de forskellige administrationsordninger og den fremhæver selv side 76 - 77, at forholdet mellem administration og programledelse har været et konstant problem for kringkastingen. Det jeg vil kritisere den for, det er, at der aldrig foretages nogen analyse af *de konsekvenser de administrative ændringer måtte have for programudviklingen*.

Og lad os nu se lidt nærmere på disse administrative ændringer. Som udgangspunkt vælger jeg et citat fra Hans Fredrik Dahls opsummerede afsnit om dannelsen af det første kringkastingsselskab:

"ved sin funksjon, og ved de menn som drev den, var derfor kringkastingen først og fremst knyttet til det næringsdrivende borgerskap i mellomkrigstidens Oslo, til dets livsstil og verdier. Man kan tilføje: og mer enn andre mulige løsninger ville ha gitt anledning til." (s. 60 - 61).

Hvilke konsekvenser har så dette udsagn for forholdet mellem programvirksomheden og administrativ kontrol?

At det var det næringsdrivende borgerskab i Oslo, der kontrollerede kringkastingen betød en række åbne, politisk motiverede forbund i forhold til programvirksomheden. Programmerne måtte indskrænke sig til at behandle den borgerlige, kulturelle offentlighed (for nu at bruge en terminologi fra Habermas), suppleret med et erhvervsbetonet tilskud, der netop viste hvem det

var, der ledede kringkastingen: derfor finder vi foruden kulturstoffet *reklame, vejrmeldinger, børskurser, landbrugspriser* samt *nyheder*. Det sidste skyldtes at NTB var en af hovedaktionærerne. Denne skævhed, og så godt som alle disse påbud og forbud, blev afviklet over den lange periode, hvor samfundet "indkapslede" kringkastingen og gjorde den til en af sine centrale institutioner. "Institutionaliseringen" betød nemlig også en "demokratisering", forstået på den måde, at programmerne efterhånden kunne beskæftige sig med hele den borgerlige offentlighed, såvel den kulturelle som den politiske. Og i forhold til dette, er det rimeligt at sige, at NRK havde større frihed, end det private selskab.

Men det, at kringkastingen var så tæt knyttet til det næringsdrivende borgerskab i Oslo betød også, at der blev udviklet en meget omhyggelig administrativ kontrol med virksomheden. Dels af kommercielle grunde, dels af politiske årsager. Og denne administrative kontrol strakte sig ind over programvirksomheden, der således var begrænset også ad denne vej. Og på dette sidste punkt skete der ingen lempelse ved overgang til statsvirksomhed: den stærke administrative kontrol med programvirksomheden fortsatte dér. Jeg skal belyse hele udviklingen med nogle detaljer:

Da Kringkastingselskapet tiltrådte sin virksomhed startede styret med at ansætte den *administrative* leder: disponent Jespersen. Han fik 15 000 i gage. Dernæst - en måned senere - ansattes *programchefen* til noget mindre løn: 10 000 kr. Officielt forlød det, at styret tilstræbte en sidestilling mellem administrationen og programledelsen, men alene lønforskellen antydede jo hvorledes en konflikt ville falde ud. Efter 6 måneder kom konflikten, og styret besluttede at støtte den administrative leder. Programchefen - der krævede at programafdelingen skulle have fuld frihed - sagde sin stilling op, og styret ansatte ingen ny programchef. Det blev i stedet en *programsekretær*, der skulle lede programafdelingen, og som udtrykkeligt var underkastet den administrative leders myndighed. Til dette kommer så videre, at styret hurtigt udviklede sig til en art "overadministration". Herom skriver Hans Fredrik Dahl, side 72:

"Overfor selskapet og dets administrasjon hadde styret en helt dominerende stilling. Kontrollen strakte seg inn i den daglige drift, og gjaldt i perioder til og med selskapets minste utbetalinger. Kringkastingselskapet fikk aldri en selvstendig administrasjon. Også initiativet lå normalt på styrets hender, fordelt i ad hoc underutvalg til løsning av oppgaver etter hvert som de meldte seg. Spesielt i ekspedisjonssjef Hougens tid som styreformann (1928 - 33) gikk styrets kontroll langt - pensjonisten Hougén hadde god tid".

Det ser altså ud til at den administrative kontrol har været omfattende, ja så omfattende at den syntes at

have ødelagt den nødvendige udvikling i programvirksomheden; dermed truede den faktisk selskabets egne økonomiske interesser. En lempelse måtte tilsyneladende til.

I hvert fald sker der i oktober 1927 det, at styret indleder et helt års drøftelser af administrationsordningen. Dahl omtaler ikke den drøftelse særligt grundigt (se afhandlingen s. 96). Hougén er i sin bog om "Oslo Kringkastingselskaps Historie bd II" lige så kryptisk. Han siger:

"I anledning av fremkommet kritikk - ikke minst innen styret - over visse sider ved programvirksomheden, optok styret i slutten av oktober 1927 til drøftelse spørsmålet, om der brude foretas endringer i ledelsen av selskapets virksomhet, som fra 1. januar 1926 hadde vært forestått av disponenten og programsekretæren, idet man bl a hadde inntrykk av, at disponentens tid var for meget optatt av programmerne, så der blev for liten tid igjen for hans administrative plikter, mens samtidig programsekretærens initiativ blev hemmet under den bestående ordning. Man drøftet innen styret mulighetene for å få gjenoprettet programchefstillingen, idet innehaveren av denne da forutsattes å skulle overta det fulle ansvar overfor styret med hensyn til programmene, mens han overfor disponenten kun skulde være ansvarlig i rent økonomisk henseende, altså med hensyn til programutgiftene. Der blev underhånden anstillet en del undersøkelser om muligheten for en slik ordning, likesom også andre utveier til reformer belv overveiet, uten at de dog dengang førte til noget resultat. Neste vår blev spørsmålet om reformer i administrasjonsordningen atter optatt; et hertil siktende forslag blev utarbeidet av disponenten og drøftet i en rekke styremøter. Og i et møte den 5. mai 1928 besluttet man så under de foran nevnte forutsetninger å avetere stillingen som programsjef. På flere møter i slutten av måneden blev de innkomne ansøkninger gjennomgått og drøftet.

Den 26. juni blev readktør Vilhelm Tvedt ansatt i den på ny oprettede programsjefstilling; forholdet mellem programsjef og disponent søktes ordnet på en sådan måte, at også den førstnevnte kunde få den størst mulige handlefrihet og dermed følgende ansvar, idet det samtidig forutsattes etablert et stadig og forståelsefullt samarbeide mellem disponent og programsjef. Tvedt tiltrådte programsjefstillingen 1. oktober 1928." (s. 11 - 12).

Her kunne jeg da ønske en nærmere analyse af de konsekvenser denne nyudnævnelse af en programchef har haft for programvirksomheden. Betød det en svækkelse af den administrative kontrol?

Det konfliktfyldte forhold mellem administration og program fortsatte imidlertid. Fra oktober 1928 til marts 1929 kørte man med formel sideordning mellem dem, så trådte imidlertid disponenten, dvs. den administrative leder, tilbage. Heller ikke dette forhold er særlig godt belyst i afhandlingen. Hvad var det for en konflikt, der førte til hans fratræden, og havde den nogen forbindelse med programproduktionen?

Efter april 1929 fortsatte Vilhelm Tvedt som total-chef

for både administration og programvirksomhed. Spørgsmålet er imidlertid hvor langt hans administrative ledelse strakte sig – og dermed også programafdelingens faktiske frihed. Jeg erindrer om, at det er i denne tid (1929 - 1933), Hougen bliver styreformand, jfr. det tidligere citat, hvor Dahl sagde: "Specielt i ekspeditionschef Hougens tid som styreformann gikk styrets kontroll langt - pensjonisten Hougen hadde god tid".

Hvis man følger kronologien videre, vil man kunne se, at kærnen i konflikten mellem Telegrafstyret (dvs. Handelsdepartementet) og Kirke- og Undervisningsdepartementet i høj grad var spørgsmålet om, hvor den egentlige styring af NRK skulle ligge: hos den økonomisk-administrative ledelse, eller hos programledelsen, Alene af denne grund – fordi det ikke tog stilling til dette centrale spørgsmål – måtte handelsdepartementets forslag fra maj 1932, der sidestillede administration og programvirksomhed, blive omstødt, når det skulle realiseres.

Og det skete da også med Knut Liestøls lovforslag. Om dette skriver Hans Fredrik Dahl side 211:

"I stedet for å legge fram et "Nærmere forslag om programinstitusjonens organisasjon" til innpassning i Handelsdepartementets opplegg for en telegrafstyret kringkasting, utarbeidet Kirkedepartementet noe ganske annet: en ny lov om kringkasting (. . .) Det var en dristig manøvre. (. . .) Men det gikk. Norsk rikskringkasting ble, mot Stortingets uttrykkelige forutsetninger, skapt på Kirkedepartementets premisser fullt og helt."

Og hvad var så disse præmisser? Det var bl a dette departementets indflydelse modsat handelsdepartementets. Samt det, at der blev indsat *et styre* og udformet *en særlig lov*. Dermed var det tanken at gøre NRK til en selvstændig statsinstitution. Den skulle rykke løs fra regeringskontorerne. Administrativt og økonomisk måtte dette betyde, at NRK selv satte op sit budget, og at stortinget godkendte det *som helhed*.

Hvis dette var lykkedes kan man sige, at der var skabt muligheden for, at NRK internt kunne have ændret vægtfordelingen mellem den administrative ledelse og programledelsen. Programstyringen kunne faktisk være kommet til at udgå fra programafdelingen.

Men dette ville Stortinget naturligvis ikke tillade. NRK var for stor en fugl til at man turde lade den flyve frit omkring. Jeg citerer Hans Fredrik Dahl:

"Den mest alvorlige beskæring kom våren 1934. Da NRKs første budsjett passerte stortingskomiteén, fant denne ut at kringkastingsbudsjette, som etter loven skulle "godkjennes" av Stortinget, egentlig burde bevilges og ikke bare godkjennes. Forskjellen betydde rett for Stortinget til å gjennomgå budsjettet post for post, i stedet for å godkjenne eller forkaste de rammer NRKs styre stilte forslag om. NRK kom med andre ord direkte inn i statsbudsjettet. Dette var stikk imot lovens hensikt. Uttrykket "godkjennes" var valgt med omhu av Liestøl, som under

hele nyordningsdebatten hadde vært opptatt av å forhindre en budsjettkontroll. Det var for å sikre NRK en selvstendig stilling også på dette punkt at institusjonen ble skapt gjennom en egen lov. (s. 354).

Med denne beskæring var programfriheden effektivt bragt ind under den administrative kontrol.

Det er naturligvis muligt at jeg overfortolker det. Men jeg tror det ikke, og som støtte vil jeg fremføre udsagn fra to mænd, der havde stor indsigt i forholdene omkring programvirksomheden: nemlig Knut Liestøl og Olav Midttun. Hans Fredrik Dahl refererer deres udtalelser således: (s. 214)

"Statsråd Liestøl hadde selv, dengang Telegrafstyret (hadde foreslået at budjetet skulle godkjennes av Stortinget) uttalt seg mot å la de folkevalgte avgjøre takten i kringkastingens utbygging eller fastsette programavdelingsens økonomiske rammer: det ville redusere kringkastingens uavhengighet til "talemåter utan større realitet".

Og om Olav Midtunns reaktioner skriver Dahl:

"Dette bud (om at overholde de enkelte poster på budjetet) ble mange ganger tungt å etterkomme for NRK. Kringkastingen var inne i en voldsom ekspansjon: programstrukturen ble omlagt og nye idealer trengte seg igjemmen på det ene programområdet etter det andre. Nyansettelser, omdisponeringer og ekstra utlegg var hele tiden nødvendig, men programbudsjettet måtte som alle andre av statsbudsjettets poster fastlegges ni måneder før budsjetårets begynnelse og nesten to år før dets avslutning. Midttun var en tålmodig mann, men dette var en tvangstrøye han ofte følte opprørende." (s. 355).

Med denne gennemgang har jeg forsøgt at påvise, via de analyser og oplysninger, som Hans Fredrik Dahl selv er fremkommet med, at der faktisk hele tiden, ved siden af den aftagende direkte programcensur, har været ført en omhyggelig administrativ kontrol med programvirksomheden, og at denne spænding mellem administration og program har fremkaldt en række af de væsentligste konflikter i kringkastingens udvikling i mellemkrigstiden.

Det jeg *ikke* har klarlagt er naturligvis *konsekvenserne* af denne administrative kontrol. Det er ikke muligt for mig, med det materiale der i øjeblikket står til min rådighed. Klarlæggelsen af disse konsekvenser vil kræve en analyse af arbejdsforholdene i NRK, dvs. en analyse af de journalistiske produktionsprocesser, de strukturelle og administrative styringsmekanismer, resourceforholdene: en analyse af NRK som arbejdsplads. Kun via en sådan analyse vil det være muligt at udsige noget præcist om den *virkelige* programfrihed.

Med dette har jeg således blot forsøgt at påvise, at en sådan undersøgelse er nødvendig og påtrængende, og at den bør høre med, når man skal skrive kringkastingens historie.

Frands Mortensen

KARL ERIK GUSTAFSSON - STIG HADENIUS: *Svensk presspolitik*. Stockholm: Aldus 1976.

Den svenska pressens förhållanden är vid det här laget tämligen väl dokumenterade. En väsentlig förklaring härtill är att de statliga pressutredningarna initierat och finansierat en omfattande undersöknings- och forskningsverksamhet. De tre pressutredningarna intar enligt Massmedieforskningsutredningen en framskjuten position som forskarfinansierare.

Ett av de största massmedieforskningsprojekten någonsin i Sverige, Pressens funktioner i samhället (SOU 1975:78), försiggick inom ramen av 1972 års pressutredning (PU 1972). Så var även fallet med den specialundersökning, Presstödet och tidningskonkurrensen (SOU 1974:102), som göteborgsekonomen K. E. Gustafsson utförde och som kom att spela en så central roll för presstödet nuvarande utformning.

Gustafsson och Stig Hadenius, huvudsekreterare i PU 1972 bland mycket annat, har tillsammans författat en behändig handbok med titeln *Svensk presspolitik*. Till grund för boken ligger det material som tidigare utförligt redovisats i pressutredningens sammanlagt fyra volymer.

Det skall genast framhållas att de på det hela taget lyckats väl i sina strävanden "att ge en komprimerad bild av utredningens resultat och de beslut som fattats av regering och riksdag". Boken fyller bl a den viktiga uppgiften att överföra kunskap om den svenska pressen till den breda allmänheten i koncentrerad och lättläst form. Statlig presspolitik i svensk tappning har en så pass speciell karaktär att den kan antas intressera även en internationell publik. Förlaget har därför även utgivit en engelsk- och en tyskspråkig version av boken.

I förordet heter det att en bok om aktuell svensk presspolitik "måste mindre handla om tryckfrihetslagstiftning och mera om marknads- och strukturfrågor; stödssystem och ideologisk debatt". Den ideologiska dimensionen är förvisso väsentlig. I beskrivningen av den politiska striden mellan anhängarna av generellt respektive selektivt stöd tycker jag att Hadenius är litet väl återhållsam. Med viss belåtenhet konstaterar han att "en bred politisk majoritet" idag står bakom den förda presspolitiken. Det är förvisso korrekt. Men en viktig detalj, om man skall ge en rättvisande bild av den tidvis mycket hårda debatten, är att omorienteringen hos motståndarna till selektivitetens linje gick så sensationellt snabbt.

Författarna har broderligt delat på skrivjobbet och bidrar med tre kapitel vardera. Hadenius har fört pennan i inledningen. Här tecknas flyhant pressens utveckling med avseende på struktur, upplaga, ekonomi, ägande, innehåll och konsumtion. I ett historiskt inriktat kapitel behandlas bl a partierna och pressen. Pressideologier

samt pressens uppgifter och funktioner i en demokrati tas upp i det tredje kapitlet.

Gustafsson har skrivit de tre kapitel som huvudsakligen behandlar marknadssituationer, ekonomi samt utformningen och effekterna av presstödet. Det stoff som Gustafsson behandlar är enligt min mening mycket väl tillrättalat för dem som snabbt vill sätta sig in i pressens ekonomiska villkor och dess speciella problematik. Särskilt intressant är det avslutande kapitlet om presstödet effekter.

Här konstateras bl a att presstödet "radikalt förändrat utgivningsvillkoren för tidningsföretag som på grund av sitt konkurrensläge haft en svag ekonomisk ställning". De medel som kommit till användning i konkurrensen om läsarna har dock inte alltid stått i överensstämmelse med statsmakernas intentioner om att pressen bör sträva efter mångsidighet både i nyhets- och det opinionsbildande stoffet. Det är underhållningsstoffet som i stor utsträckning kommit i förgrunden.

Avslutningsvis ställer Gustafsson frågan om var gränsen går för statsmakernas vilja att satsa pengar på pressens överlevnad. Att produktionsbidragen i stort sett tredubblats perioden 1971-75 är tankeväckande, inte minst mot bakgrunden av de med jämna mellanrum återkommande larmrapporterna om lågtäckningstidningarnas ekonomiska kris.

Ser man till pressens ekonomiska situation efter sex års erfarenheter av 1971 års politik, förefaller det vara så att villkoren även för högtäckningstidningarna förändrats: en del av dessa går nu med förlust och är i behov av statligt stöd. Kan det bevisas att annonsskattens omfördelningseffekt varit en aning för stark, är det rimligt att man ser över dess roll som finansieringsinstrument för stödet till lågtäckningstidningarna.

Till avigsidorna med kortfattade, lättsmälta framställningar av det slag det här är fråga om hör en mer eller mindre uttalad ytlighet. Viktiga enskildheter blir otillräckligt diskuterade; sambanden mellan olika fenomen kommer lätt bort etc. Jag skall avslutningsvis ta fram ett enda exempel på företeelsen.

Under 1970-talet har nästan var femte dagstidning utanför storstäderna bytt ägare. I de allra flesta fallen har köparna varit politiska partier, med partierna lierade företag eller organisationer eller partipolitiskt förankrade stiftelser. (Se t ex *Pressens Tidning* nr 5 1976). Detta generellt intressanta utvecklingsperspektiv kommer inte särskilt tydligt fram i Hadenius' framställning. Den främsta anledningen till partiernas ökande, direkta eller indirekta, engagemang på ägarsidan torde vara att man vill förhindra drastiska förändringar i pressens politiska struktur i ett läge då hotet om nya tidningsnedläggningar är permanent.

Om denna strategi skulle vara praktiskt verkningfull, krävs det att ägandet i någon utsträckning är förbundet med ett inflytande över tidningens innehåll. Att ett sådant samband skall bestå för all framtid är långt ifrån självklart. Det traditionella ägarinflytandet är uppenbart hotat av journalisternas strävanden efter ökat inflytande med referens till den expertis de representerar. Detta är ju kärnan i professionaliserings-offensiven, som beskrivits av bl a Lars Furhoff i *Makten över medierna* (1974).

Det är rimligt att antaga att journalistkåren kommer att flytta fram sina positioner på bl a ägarnas bekostnad. De politiska partiernas andel av ägarna är i tilltagande, som visats ovan. Hur kommer denna ägarkategori att möta journalisternas krav? Hadenius ägnar några få rader (sid 54) åt frågan om pressens professionalisering. Frågan är litet för stor och litet för viktig för att få en så kortfattad behandling.

Kai Kronvall

HÅKAN HVITFELDT: *Verklighetsförträngning. En studie i massmediefunktioner*. Lund: Gleerups 1977

Avhandlingens syfte presenteras i tre punkter:

"1. Att med utgångspunkter i användningstraditionen utveckla en teoretisk ram för studiet av massmediefunktioner genom tillförandet av frågeställningar som traditionellt inte förknippas med användningstraditionen.

2. Att applicera i den teoretiska ramen centrala frågeställningar på en speciell grupp av massmediefunktioner, nämligen de som ger individen möjligheter att för en kortare eller längre tid, helt eller delvis, mentalt komma bort från sin verklighet. Dessa massmediefunktioner sammanför jag under begreppet verklighetsförträngning.

3. Att anknyta till relevant forskning och därigenom ytterligare belysa och precisera vissa frågeställningar och peka på fruktbara och väsentliga forskningsområden för masskommunikationsforskningen".

Avhandlingen betecknas som en explorativ studie.

Undersökningen är upplagd som en surveyundersökning. Data insamlades vid tre undersökningar bland slumpmässiga urval av befolkningen i Malmö 1972 och i Landskrona 1972 och 1973.

Förenklat kan man alltså säga, att avhandlingens syfte är ett försök dels att kombinera användningsmodellen med effektmodellen, dels att undersöka massmediernas verklighetsfunktioner. I båda fallen finns en del tidigare forskningsansatser, men de båda syftena har mig veriteligen inte tidigare kopplats ihop i någon undersökning.

En kombination av användningsmodellen och effektmodellen är en mycket aktuell tanke i dagens masskommunikationsforskning. Flera forskare har behandlat de teoretiska förutsättningarna, men relativt få har hittills utfört empiriska undersökningar med detta perspektiv. Också massmediernas verklighetsförträngningsfunktioner har tidigare – med användande av beteckningar som verklighetsflykt eller eskapism – tilldragit sig forskarnas intresse. Resultaten har emellertid varit motstridande, och forskningen kan knappast sägas ha bringat klarhet på detta område. Håkan Hvitfelt har alltså som ämne för sin avhandling valt två mycket centrala och viktiga problem inom masskommunikationsforskningen.

Inom sociologien i allmänhet och masskommunikationsforskningen i synnerhet är det vanligt att beklaga bristen på enhetlighet, bristen på begreppsklarhet, på teoretisk stringens osv. Också Hvitfelt påpekar angående användningsmodellen, att den inte uppvisar någon enhetlig begreppsapparat, och att den uppvisar stora inbördes skillnader enligt olika dimensioner.

För att få fram en fruktbar utveckling av masskommunikationsforskningen är det viktigt att vi arbetar med explicit uttryckta modeller som kan dicsiplinera tanken, som kan göra vårt teoretiska arbete kumulativt och som kan standardisera terminologien.

Här representerar Hvitfelts avhandling ett exempel på ett arbete som kan betraktas som en del som kan suppleras tidigare forskning och som kan integreras i en större helhet. Teoretiskt ansluter den sig till Rosengrens paradigm och v. Feilitzens och Linnés modell för användningsmodellen. Hvitfelt utvecklar emellertid sin egen teoretiska ram för studiet av massmediefunktioner. Skillnaderna mellan Hvitfelts modell och de två nämnda modeller är relativt små.

Hvitfelts teoretiska ram säger i korthet följande:

"Samhället är strukturerat på ett visst sätt. Denna struktur påverkar individens sekundära situation, dvs. framför allt hans sekundärgrupper. Denna i sin tur inverkar tillsammans med individuella karakteristika på individens primära situation, dvs framför allt hans primärgrupper.

Individuella karakteristika, primärer och sekundär situation, tillsammans med grundläggande mänskliga behov konstituerar individens massmedierelaterade behov. Dessa påverkar, tillsammans med av samhällsstrukturen avhängiga alternativ för behovstillfredsställelse, individens, motiv för massmedieanvändning, under inverkan av hans tidigare erfarenheter av massmedier och eventuellt massmediepåverkade behov. Motiven för massmedieanvändning påverkar massmedieattityderna och massmediebetendet innanför de ramor de av samhällsstrukturen reglerade massmediefaktorerna, dvs. massmediesystemet och dess prioriteringar av olika massmedier med olika typer av innehåll, tillhandahåller.

Från sitt massmedie beteende erhåller individen en viss grad av behovstillfredsställelse (motsvarar det som på engelska brukar benämnas "gratification"), som delvis bestämmer hans framtida massmedieattityder och massmedie beteende. Den varierande graden av behovstillfredsställelse antas återverka på individens massmedierelaterade behov och hans motiv för framtida massmedieanvändning. Detta har slutligen konsekvenser för individen och för samhället".

Därefter presenteras olika aspekter på massmediefunktioner. Behov, motiv och behovstillfredsställelse diskuteras och definieras. Olika typer av massmediefaktorer genomgås. Två kapitel ägnas massmedieattityder och -beteende. I kapitlet om konsekvenser behandlas dels möjliga konsekvenser av verklighetsförvrängning, dels de empiriskt undersökta politiska konsekvenserna av verklighetsförvrängning via massmedier. Frågan om verklighetsförvrängningens funktion och dysfunktion diskuteras. Avhandlingens avslutas med att författaren presenterar olika förslag till vidare forskning.

På grundval av de viktigaste empiriska resultaten utvecklas i det sista kapitlet en sammanfattande figur över verklighetsförvrängningsfunktionen (vf-funktionen). (Figur 10:1)

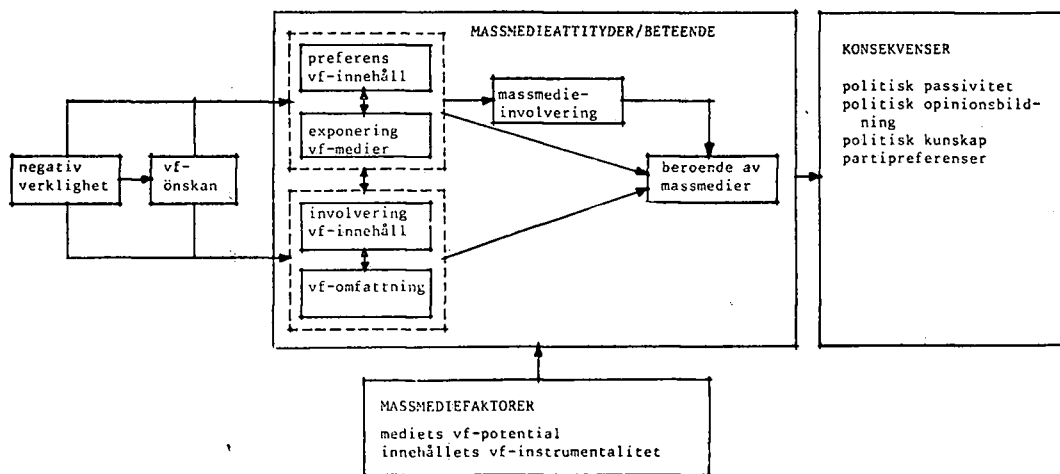
Enligt denna sammanfattning ökar individens önskan efter verklighetsförvrängning med ökande grad av negativa inslag i individens verklighet. I kombination påverkar dessa variabler och faktorer hos massmedierna främst tillgängliga mediernas verklighetsförvrängningspotential och tillgängligt in-

nehålls vf-instrumentalitet, individens massmedieattityder och massmedie beteende i olika dimensioner med avseende på verklighetsförvrängning. Detta har politiska konsekvenser.

Det centrala begreppet negativ verklighet används som indikator på behov av verklighetsförvrängning. Variabeln negativ verklighet utgörs av ett index som är byggt på 6 faktorer. Dessa 6 faktorer är olika faktorer som individen upplever som negativa i sin verklighet. En av dessa sex faktorer är social status, det vill säga ett objektivi kriterium, medan de övriga är byggda på individens subjektiva uppfattning av olika förhållanden i hans verklighet.

Här kommer den första huvudinvändningen mot avhandlingen. Enligt min åsikt kunde en sociologiskt central dimension ha tillförts detta arbete om man i stället för att kombinera den strukturella faktorn social status med de individuella faktorerna i en variabel, hade analyserat materialet så att man kunde jämföra det relativa förklaringsvärdet för faktorn social status med förklaringsvärdet för de subjektivt upplevda faktorerna i variabeln negativ verklighet. Begreppet sekundär situation nämns i det teoretiska sammanhanget, men ingår i ringa utsträckning i den empiriska analysen. Detta trots att man vet att individens attityder och beteende på de flesta områden, i avgörande grad betingas av hans placering i samhällshierarkien. En variabel för social stratifiering hade gett arbetet ett mer sociologiskt perspektiv på bekostnad av det socialpsykologiska. Mot bakgrund

Figur 10:1. SAMMANFATTNING AV VERKLIGHETSFÖRVRÄNGNINGSFUNKTIONEN

av tidigare forskning är det betänkligt att behandla massmediernas publik under ett, utan att skilja mellan olika samhällsgrupper och de intressen de representerar.

En mycket stor del av avhandlingen ägnas naturligt nog *massmediattityder och massmediebeteende*. Det teoretiska resonemanget här är omfattande och tar i beaktande många olika aspekter. Författaren påpekar svagheter vid de undersökningar som bara koncentrerar sig på exponeringstiden och eventuellt valet av innehåll och utvecklar de åtminstone delvis nya begrepp angående individens relationer till massmedierna: graden av involvering i massmedier, respektive i vf-innehåll, massmedieberoende och omfattningen av användningen av massmedier som underlag för vf.

Trots allt kan man inte komma ifrån att exponeringstiden är en helt central variabel. Måttet på exponeringstid erhöles genom att ställa frågor om vad iip vanligtvis brukar göra. Reliabiliteten vid data ev denna typ är emellertid osäker. Resultatet av mätmetoder för exponering för tv av typen "aided recall" eller dagbokstypen visar regelbundet kortare exponeringstid än de generella frågorna. Dessutom syns skillnaden mellan de olika mätmetoderna variera systematiskt mellan olika statusgrupper. Personer med högre status uppger gärna kortare tid på frågorna om hur ofta eller hur länge de brukar se på tv än personer med lägre status, medan skillnaderna är mindre när det gäller att konkret kryssa av för de program man sett en eller två dagar tidigare. Här är det troligen uppfattningen av mediets sociala status som kan antas variera i olika samhällsgrupper. Detta är emellertid ett stort metodologiskt problem för denna typ av undersökningar.

Ett annat stort problem är kategorisering av innehåll i olika massmedier. Författaren behandlar detta problem utförligt och nämner bland annat önskvärdheten av att försöka förena subjektiva och objektiva element i ett gemensamt klassifikationssystem. Detta avsnitt präglas av ingående kunnskap och erfarenhet.

I kapitlet om *konsekvenser* av att massmedier används som underlag för verklighetsförträngning behandlar författaren dels teoretiskt några möjliga konsekvenser, dels empiriskt en del politiska konsekvenser.

I det teoretiska resonemanget tas de typer av konsekvenser upp som massmedieforskare under de senaste åren alltmer börja rikta sin uppmärksamhet mot, t.ex. *långsiktiga konsekvenser på makronivå*, konsekvenserna av att individernas erfarenheter från omvärlden alltmer tenderar att bli *förmedlade* och därigenom *filtrerade*, konsekvenserna av *kvardröjande upplevelser* av massmedieexponering, samt *differentiell kunskapsstillväxt*. Den viktiga frågan ställs också om vilken betydelse den *världsbild* som förmedlas via olika massmedier kan tänkas ha på människors kunskaper, attityder och värderingar. I detta sammanhang saknar jag en hänvisning

till Gerbners omfattande projekt "Kulturella indikatorer". Han och hans medarbetare har genom innehållsanalyser påvisat ett antal dimensioner, längs vilka tv-program ger en felaktig bild av samhället, därefter har de påvisat hur storkonsumenter av tv tenderar att få sin egen världsbild färgad i den riktning tv-innehållet är förskjutet. En hänvisning till detta arbete hade gjort resonemanget något mindre spekulativt.

Avsnittet om betydelsen av verklighetsförträngning via massmedier för politisk opinionsbildning har jag av många orsaker uppfattat som särskilt intressant. Men samtidigt uppfattar jag denna del av avhandlingen som problematisk.

Min invändning gäller dels begreppsutvecklingen, dels analysen och presentationen av resultaten.

Den första invändningen gäller innehållet i begreppen 'negativ verklighet' å ena sidan och 'politisk passivitet' och 'politisk kunskap' å andra sidan. Tidigare forskning har påvisat starka samband mellan olika slag av resurser hos individen och hans politiska aktivitet och politiska kunskap. (Politisk aktivitet och politisk kunskap har fö starkt samband med varandra). De olika faktorerna i begreppet negativ verklighet kan alltså uppfattas som uttryck för resurser eller brist på resurser. Social status och hälsa är de tydligaste, men också när det gäller t.ex. önskan att komma hemifrån, önskan om arbetsbyte och områdestrivsel kan man föreställa sig underliggande resurser eller brist på resurser.

Vidare förefaller det att vara vissa begreppsmässiga likheter mellan faktorerna otrivsel i arbetet och områdestrivsel i variabeln negativ verklighet och en känsla av främlingskap och vanmakt som igen inte ligger långt från politisk alienation och politisk passivitet, det sista en del av begreppet politiska konsekvenser. Med andra ord är det orsak att förmoda, att det föreligger ett teoretiskt och empiriskt samband mellan variabelerna negativ verklighet och politisk passivitet, respektive politisk kunskap.

Undersökningen har påvisat samband mellan negativ verklighet och massmediattityder och beteende med avseende på verklighetsförträngning. Vissa samband har också påvisats mellan massmediattityder och beteende och politisk passivitet och politisk kunskap. Frågan är nu: Hur mycket av variansen i de politiska konsekvensvariablerna förklaras av variabeln negativ verklighet och hur mycket av vf-användningsvariablerna?

För att undgå en misstanke om att det kan vara de samma underliggande faktorerna som påverkar både variablerna för tv-användning av massmedier och de politiska konsekvensvariablerna hade det varit på sin plats att presentera sambanden mellan konsekvensvariablerna och massmedievariablerna med konstanthållning av variabeln negativ verklighet. Här hade tabeller med både procentfördelning och korrelationskoefficient varit nödvändiga. Om procentgrundvalen hade blivit för låg kunde

en annan analysform, t.ex. multipel regressionsanalys eller AID-analys ha använts.

I tabellerna i detta avsnitt har utbildning hållits konstant. Detta är mycket välmotiverat. Det sägs också att även andra variabler som bedömts relevanta har konstant hållits i analysen. Variabelns kön måste anses viktig, på grund av kvinnors vanligen betydligt lägre grad av politiskt intresse och anörlunda beteende än män när det gäller massmedier. I detta avsnitt hade överhuvudtaget en mer uttömmande redogörelse för resultaten varit nödvändig, men det viktigaste hade alltså varit att man hade fått veta den *relativa* förklaringskapaciteten i variablerna negativa verklighet och variablerna för massmedieattityder och -beteende när det gäller de politiska konsekvensvariablerna. Detta hade på ett fruktbart sätt knutit an till tidigare forskning om politisk opinionsbildning och masskommunikation. (Jfr. Mårinussen: Fjernerdemokratiet – sosoal ulikhet, politiske resurser og politisk medvirkning i Norge.)

Det är emellertid förtjänstfullt att Håkan Hvitfelt har gett sig i kast med dessa viktiga frågeställningar. Det teoretiska resonemanget i avhandlingen som helhet, och tankarna om framtida forskning är präglade av utförlighet och insikt. Centråla delar av den empiriska analysen uppfattar jag däremot som mindre övertygande.

Anita Werner

JAN-ERIK NORDLUND: *Mediaumgänge – en explorativ studie*. Lund: Studentlitteratur 1976.

Massmediekonsumtionen i Sverige är en av de mest omfattande i världen. Aktuella undersökningar har visat att genomsnittssvensken varje dag läser minst en dagstidning, ofta två. Tidningsläsningen ägnas omkring en halvtimme. I genomsnittshushållet står radion på mellan en och två timmar och TV-tittandet får ca en och en halv timma. Regelbundet läses dessutom tre veckotidningar, vanligen två populärtidningar och en tidskrift av annan typ.

Inom masskommunikationsforskningen har sedan många decennier ställts frågan vilka effekter massmedierna har på individer och samhälle. Med hänsyn till dagens höga konsumtionsnivå torde det inte vara orimligt att påstå, att de svar forskningen hittills kunnat ge är både osäkra och begränsade. Till stor del beror detta på att den äldre forskningen utgick från ett alltför snävt synsätt: man såg mediernas påverkan på individen som ett enkelt stimulus – respons förhållande. Denna forskningsansats har ofta benämnts "injektionsmodellen".

Injektionsmodellen kom efterhand att visa sig mindre

fruktbar. Den kunde inte integrera insamlat empiriskt material på ett meningsfullt sätt. Slutsatserna blev motsägelsefulla och pekade mot en återvändsgränd. Ett sätt att komma ur detta dilemma blev att fokusera individens användning av medierna. Frågeställningen blev hur den enskilde utnyttjar medierna och vilka funktioner dessa kunde tänkas fylla för människor i skilda situationer.

Den s.k. användningsmodellen finns i Sverige, behandlad bl.a. av Dan Lundberg och Olof Hultén (*Individen och massmedia*. EFI. Handelshögskolan i Stockholm. Stockholm 1968) och i *Radio-tv möter publiken* (Sveriges Radios förlag. Stockholm 1972). Karl-Erik Rosengren, Lund, har behandlat användningsmodellen bl.a. i en artikel i Blumler, Jay G och Katz, Elihu (ed) *The Uses of Mass Communications* (Sage Annual Reviews of Communication Research. Vol. III. Beverly Hills-London 1973).

Det är mot en sådan forskningsbakgrund man skall betrakta Jan-Erik Nordlunds avhandling *Mediaumgänge* (Sociologiska institutionen, Lunds universitet). Den centrala frågeställningen är här i vilken utsträckning massmediekonsumtion fungerar som ersättning för direkta sociala relationer. Annorlunda uttryckt handlar avhandlingen om massmediernas betydelse för vad som ibland kallas privatiseringen av det sociala livet. Vidare vill författaren belysa konsekvenser av olika sätt "att umgås med medierna".

Den teoretiska ramen för Nordlunds arbete är vad han kallar en socialiseringsmodell. Modellen avser att åskådliggöra "de allmänna socialiseringsprocesser som under hela livstiden inverkar på en individs utveckling". Författaren skisserar socialiseringen som en process där individen lär sig hur vissa primärbehov kan tillfredsställas. Samtidigt uppkommer vissa sekundära behov som kan tillfredsställas på olika sätt. Huvuddelen av individens behovstillfredsställelse sker genom interaktion mellan människor. Utgångspunkten för Nordlunds analys är denna behovstillfredsställelse också kan ske genom massmediekonsumtion: man "interagerar" med människor i radio- och tv-program samt i dags- och veckotidningars spalter. Mediekonsumtionen blir här ett "funktionellt" – men inte reellt – alternativ till umgänge med andra människor.

På grundval av detta resonemang utvecklar Nordlund en "användningsmodell" som blir den konkreta ramen för avhandlingens empiriska analyser. I ett första steg gäller analysen hur graden socialisering samvarierar med den enskildes grad av medieexponering (omfattning och inriktning av massmediekonsumtionen) och av typen av medierelationer (typ av interaktion och grad av identifikation med personer som framträder i medierna). Det andra steget behandlar frågan om vilka konsekvenser konsumtion och exponering har för människors sociala situation (attityder, kunskaper och beteenden).

Underlaget för den empiriska delen av avhandlingen är två intervjuundersökningar (i Malmö och Landskrona). Dessa bygger på ett urval om drygt 500 personer respektive knappt 400 personer. Bortfallet är i båda något över 25 procent. Operationaliseringen av den centrala variabeln "medierelationer" har i första hand skett med frågor av typen "jag läser tidningen därför att . . .", där de tillfrågade fått ta ställning till olika alternativ. Det ingår vidare några öppna frågor.

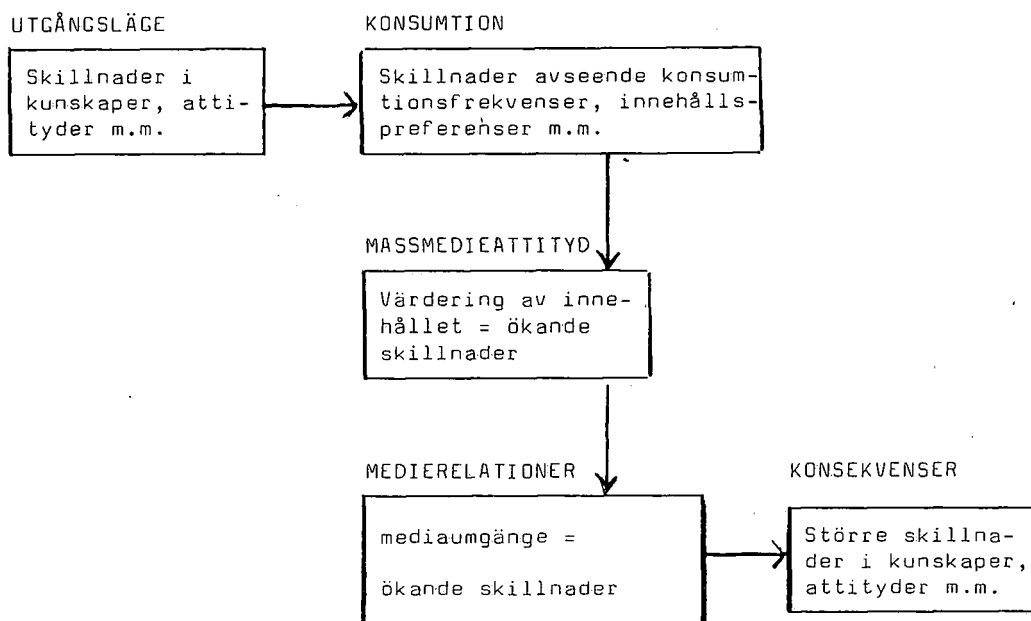
Den första delen av resultatredovisningen visar att människor i stor utsträckning faktiskt tycks använda medier som en form av social interaktion. På frågan om vad man gör då man känner sig ensam svarar mer än 60 procent att de tittar på tv. Andelen som uppger sig ringa någon bekant stannar på knappt 40 procent, medan t.ex. radio får knappt 50 procent.

Huvuddelen av Nordlunds analys ägnas åt hur människor som skiljer sig i avseende på typ av socialisering, t.ex. olika grad av interaktion med människor på fritiden, förhåller sig till olika medier. Här framgår att sambanden mellan ett passivt umgängesliv och ett intresse för massmedier som kontaktyta är relativt låga när det gäller konsumtionens omfattning men ökar då man studerar konsumtionens inriktning respektive karaktären hos människors konsumtion, t.ex. grad av mediaumgänge. De medier som visar sig ha störst betydelse är inte oväntat tv och veckopress, medier med vad författaren kallar

hög "mediaumgängespotential"; personer framträder relativt ofta i mediet.

Analysen av konsekvenser är mer komplicerad. Författaren gör här en översikt av samvariationer mellan medieexponering och medierelationer å ena sidan och olika konsekvensmått på den andra. De två konsekvensmått som förefaller mest intressanta är "medieberoende" och "politisk kunskap". Vad beträffar "medieberoende" konstateras att beroende av *ett* medium ofta har högt samband med beroende av andra medier, vidare att beroendet är högre bland personer som har högre grad av mediaumgänge.

Den ur statsvetenskaplig synpunkt mest relevanta delen är diskussionen kring vilka effekter mediaumgänge har på människors kunskap i samhällsfrågor och vilka effekter detta kan tänkas på samhället i stort. Resultatet är inte oväntat, att det finns negativa samband mellan å ena sidan *kunskap om politik* och en *kompetensorienterad syn* (bedömning av kvalifikationer snarare än bedömning av personliga egenskaper) på partiledarna och på den andra *mediaumgänge*. Personer som har låg kunskap har också ett mer "personligt" förhållande till medierna. Dessa visar sig till stor del vara de utbildningsmässigt svaga grupperna i samhället. Författaren diskuterar detta som en differentiell socialisering. De låg- respektive högutbildades skilda utgångslägen gör att de har olika förhållningssätt till medierna och detta medför att de utnyttjar medieinnehållet med olika effekt. Författaren skisserar detta i följande figur:

Diskussionsvis sätter författaren detta i samband med mediesystemets och journalistikens allmänna utveckling. Han pekar på att ett medium som tv sannolikt har bidragit till ökade kunskapskillnader och att en ökning i personifieringen av nyhetsmaterial kan ha samma effekt.

Nordlunds resonemang är tankeväckande, även om det på inget sätt är helt nytt. Snarast ligger det relativt nära den forskning kring informationsklyftor i samhället och deras bakgrund som f.n. bedrivs bl.a. på Sveriges Radios publik- och programforskningsavdelning (t.ex. Findahl, Olle m.fl., *Informationsklyftorna – en utmaning för etermedierna*. PUB/Sveriges Radio 1976). Det värdefulla med Nordlunds arbete är att han systematiskt sökt relatera sitt resonemang till en viss teoretisk tradition.

De spännande slutsatserna i Nordlunds arbete kan emellertid inte skymma de oklarheter som utan tvekan finns i avhandlingen. En sådan oklarhet gäller terminologin, där begrepp som behov och interaktion får en begränsad belysning i förhållande till de slutsatser som senare dras. Metodologiskt kan det finnas skäl att ifrågasätta en del av de intervjufrågor som man bygger på i den empiriska analysen. Författaren är själv inne på denna möjlighet. Med hänsyn till detta hade det varit ett minimikrav att frågeformulären åtminstone återgivits som appendix. De operationaliseringar som finns här och var skapar en viss osäkerhet hos läsaren. Kan de höga sambanden mellan exempelvis mediaumgänge och medieberoende hänga samman med att i och för sig olika frågor av de intervjuade upplevs på ungefär samma sätt? Ibland kan läsaren få en sådan uppfattning. Det är dock svårt att ha någon definitiv uppfattning om hur resultatet kan tolkas så länge man inte kan se hur frågorna ställts.

En annan svaghet i Nordlunds avhandling är presentationen. Boken är överlastad med delanalyser och koeficienter. Det är ofta svårt att finna helheten i framställningen. Vissa mindre felaktigheter i texten tyder på att redovisningen skulle tjänat mycket på en omarbetning. Nu försvinner en del intressanta tankar i ett myller av mellanrubriker av varierande dignitet.

Nordlund har kallat sin studie explorativ. Utan tvekan gör detta att vissa av dessa invändningar måste anses vara av mindre vikt. Detta gäller i synnerhet de tankar som finns i anslutning till analyserna, t.ex. det uttalade "effektänkande" som finns i den ovan återgivna figuren och som i vissa avseenden kan ifrågasättas. Hans resonemang kring dessa typer av effekter måste dock anses mera vara en förtjänst än en svaghet.

Lennart Weibull

OSMO WIIO: *Kommunikation – vad är det? En grundbok om information, språk och massmedier*. Stockholm: Natur och Kultur 1976.

Wiios bok är ursprungligen skriven för en finsk publik och har anpassats till svenska förhållanden av Kjell Nowak. Den riktar sig i första hand till studerande inom gymnasieskolan och vid universiteten.

Boken har sju kapitel. I dessa behandlas: Grunderna för mänskligt beteende, Människans informationsbehandlingssystem, Mänsklig kommunikation, Svårigheter i samband med kommunikation, Masskommunikation, Medierna och Massmedierna i samhället. Ansatsen är som synes omfattande. Av bokens ca 180 sidor ägnas ca 120 åt "människan i kommunikationsprocessen". På resterande sidor behandlas masskommunikation och massmedier.

Framställningen i bokens första del (kap. 1–4) är lättläst, överskådlig och välförsedd med konkreta exempel. Grunderna för mänskligt beteende: arvsfaktorer, kroppsfunktioner och miljöfaktorer, liksom människans möjligheter att behandla information redovisas på ett intresseväckande sätt och är väl anpassat till de aktuella målgrupperna. Avsnitten i tredje kapitlet om vad som sker under kommunikationsprocessen respektive om kommunikation i syfte att påverka är dock mindre tillfredsställande. Det förra är pedagogiskt avseende genom onödigt komplicerade modellresonemang. Det senare med avseende på innehållet, exempelvis vad gäller redovisningen av vad som karakteriserar propaganda och hur den används.

Ett klart plus för framställningen är att författarna ägnar ett helt kapitel (4) åt att belysa svårigheterna i samband med kommunikation. Dessa problem har i tidigare böcker om kommunikation oftast inte ägnats nämnvärd uppmärksamhet. Texten är innehållsrik och väl disponerad. Vad man saknar är en anknytning till den aktuella debatten om samhällsstrukturens betydelse för den enskildes möjligheter att kommunicera med andra inom såväl som utom det egna samhället. En sådan målsättning skulle kanske bäst uppnås om denna text integrerades i ett slutkapitel om människan i kommunikationssamhället.

När författaren sedan övergår till att redovisa och diskutera olika synsätt på och modeller för masskommunikation märks en förändring i framställningen. De tidigare avsnittens faktarika men ändå överskådliga text efterföljs i början av kapitel 5 av en onödigt komplicerad modellexercis. På kapitlets första tretton sidor presenteras elva modeller. Flertalet av dessa kräver, om förståelse för deras innehåll skall uppnås hos läsaren, en långt mer utförlig behandling i text än vad som här

redovisas. En kraftig nedskärning av antalet illustrerade modeller för masskommunikation skulle göra den i sig intressanta texten mer överskådlig och lättläst.

Bokens sjätte kapitel handlar om massmedier, i första hand pressen och etermedierna. Den inledande översikten över kommunikationsteknikens utveckling är kortfattad men tillräcklig i detta sammanhang. Klassificeringen av medierna i "snabba" och "varaktiga" är dock oklar. För de flesta läsare är den troligen mer förvirrande än klagörande. Vad gäller exempelvis behandlingen av pressen har författarna uppenbarligen haft vissa svårigheter att smälta samman originalutgåvans text med de avsnitt som behandlar svenska förhållanden. Det författarna betecknar "pressdoktriner" är snarare exempel på olika allmänna mediepolitiska synsätt. Dessa är i sin tur kopplade till det samhällssystem i vilka de utformats. Ett avsnitt om massmedieideologier (kommunikationsideologier) och deras beroende av den rådande samhällsstrukturen skulle här fyllt en väsentlig funktion. Det skulle också kunna användas som utgångspunkt för ett avslutande kapitel i vilket man kunde ge en mer integrerad syn på människor och medier i kommunikationssamhället.

Sammanfattningsvis kan konstateras att boken kan uppdelas i två delar. Den första av dessa, i vilken människan som kommunicerande varelse står i centrum, är lättläst, välstrukturerad och faktamässigt väl anpassad till de avsedda målgrupperna. Den andra, vari medier och mas-

skommunikationsprocesser behandlas, är mer ojämn både i fråga om typ av innehåll, samt dess strukturering och anpassning till målgrupperna.

Att en lärobok saknar notförteckning är idag ganska vanligt. Vad läsaren i ett sådant läge kan kräva av författaren är att utförliga litteraturanvisningar ges i anslutning till varje kapitel. Denna bok uppvisar vissa brister i detta avseende, vilket är att beklaga. Både sakligt och pedagogiskt allvarigare är dock att statistiska uppgifter, exempelvis om medieutbud och mediekonsumtion, presenteras utan angivande av källa.

I bokens förord säger författarna att den "... tillkommit för att fylla en uppenbar lucka: det har inte funnits en allmän lärobok om kommunikation ...". Det är en väsentlig ansats att skriva en allmän lärobok vari man söker anlägga ett tvärvetenskapligt synsätt på kommunikation. Kanske skall den här anmälda boken ses som ett exempel på hur problemfylld en sådan uppgift är. Det vore därför av värde om den lästes och diskuterades. Kanske kan den tjäna som "väckarklocka" för de inom området verksamma forskarna och lärarna. Wiios och Nowaks försök skall ses som ett steg i riktning mot ökad integration av kunskaper och erfarenheter från olika fält inom kommunikationsforskningen. Det bör stimulera oss att föra debatt och praktisk handling vidare i denna riktning.

Rutger Lindahl

Litteraturnotiser

Replik om objektivitet och samhällsuppfattning

Perti Hemánus har i flera sammanhang (bland annat i StvT 1974, s. 181) polemiserat mot mitt – från Rydbeck hämtade – konstaterande (ursprungligen i StvT 1970, s. 160) att objektivitet i massmediernas nyhetsförmedling är omöjlig att uppnå därest man inte utgår från bestämt preciserade politiska eller ideologiska värderingar.

Hemánus menar att objektiviteten är teoretiskt möjlig att uppnå under en avgörande förutsättning, som är filosofisk till naturen: att vi medger att det existerar en objektiv verklighet. Som kriterier på en objektiv framställning föreslår han: principiell och faktisk testbarhet, sanningsenlighet och informativitet.

Informativiteten definieras – med ett citat från Ahmavaara – ”by the extent to which the event described affects the lives of the audience either directly or indirectly, regardless of whether or not the audience is itself aware of this effect.”

Det blir detta kriterium som bestämmer *urvalet* av händelser och *perspektivet* på skeendet. För Hemánus – och mig – är det självklart att man ska prioritera en händelse som berör många människor framför en händelse som berör endast ett fåtal, liksom att man ska prioritera stoff som handlar om människornas sociala villkor framför kändisstoff.

Men inget av detta kan härledas från det filosofiska antagandet att det existerar en objektiv verklighet. I stället är det principer som härleds från våra allmänna samhällliga värderingar.

Såvida inte Hemánus med sin ”avgörande förutsättning” (att det existerar en objektiv verklighet) menar en fullt utvecklad marxistisk samhällssyn.

I så fall har jag bara en reservation till hans resonemang, nämligen att det är otänkbart att i samhällen av vår typ få en marxistisk samhällssyn accepterad som den allmänna grunden för nyhetsvärderingen. Tvärtom är det angeläget – för att ge den något utrymme – att slå vakt om en pluralistisk syn. Det är detta jag har velat göra bland annat genom det konstaterande som Hemánus polemiserar emot.

Lars Furhoff

Brev till redaktionen

I Media-Forsk Orienter av Mai 1977 las jeg at Statsvitenskaplig Tidsskrift skal redigere en spesialnummer om massemedier. Siden jeg selv er statsviter fra Universitetet i Amsterdam og i øyeblikk arbeider med et forskningsprosjekt om reklame, sender jeg som separat trykksak noen av mine publikasjoner:

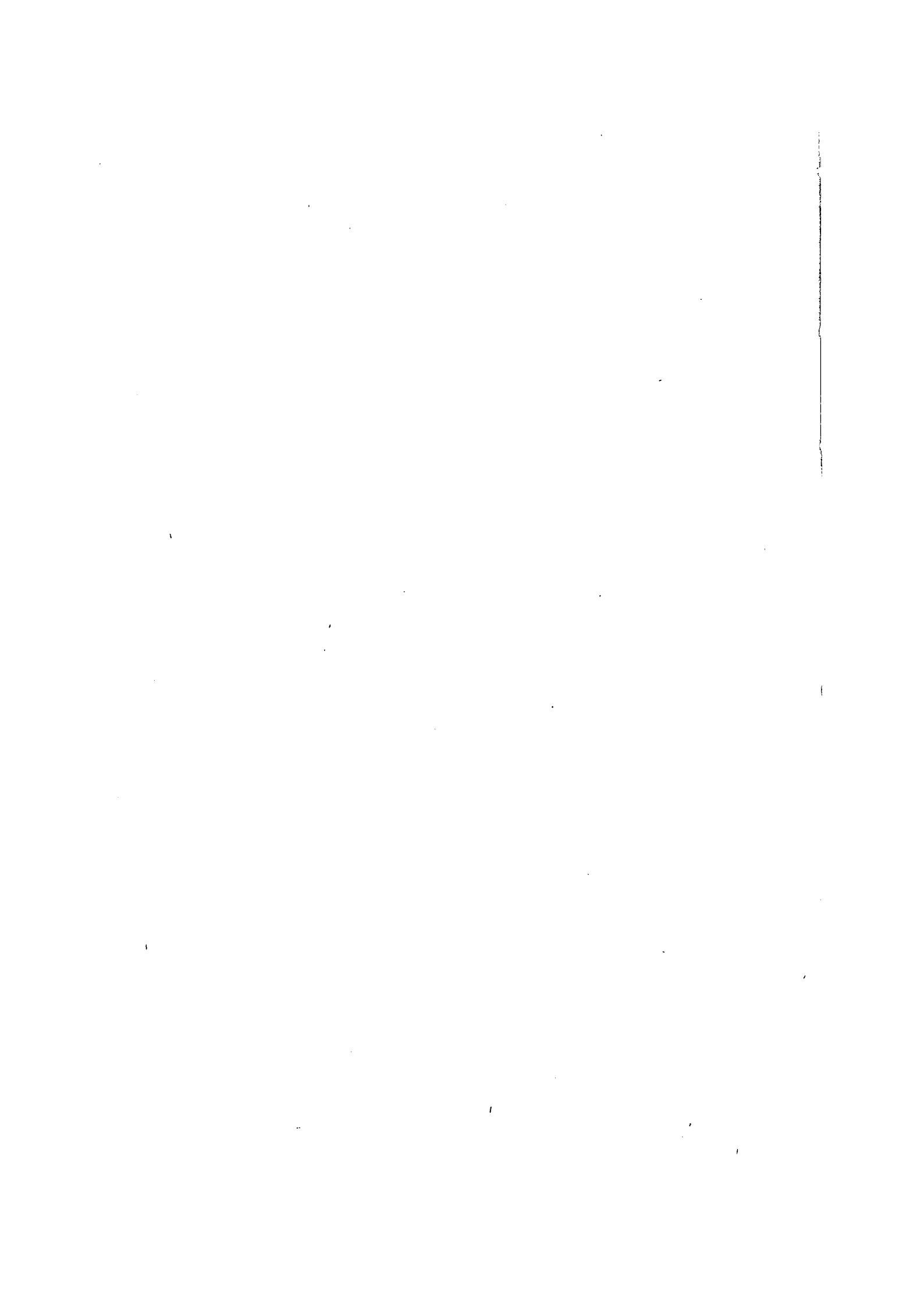
- Kvinner i ramme. En innholdsanalyse av kjønnsroller i ukeblad. Senter for mediaforskning, Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen, 1977.
- Political socialisation: The social functions of sex roles in advertisements. Design of a comparative study of The Netherlands and Norway. Working papers, no. 2 April 1977. Research project Sex roles in advertisements.
- Bibliography for women in media research. Working papers no. 3, April 1977. Research project Sex roles in advertisements.

De kan bruke dette dersom De synes det kunne være av interesse for leserne.

Jeg ville sette pris på om De kunne nevne forskningsprosjektet mitt i bladet, slik at evt. interesserte har mulighet til å korrespondere. Prosjektet er et oppdragsforskningsprosjekt for Forbruker- og Administrasjonsdepartementet, prosjektet heter ”Kjønnsroller i reklame”, det blir utført ved Senter for Mediaforskning, Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen, ansvarlig prosjektleder Marjan Flick.

Med vennlig hilsen,

Marjan Flick

Medarbetare i StvT

Skribenterna inom avd. Objektivitet i massmedier presenteras på s. 167

Fil. dr *Kai Kronvall* är anställd vid kommunkansliet i Vaxholm

Cand. scient. pol. *Erik Nordahl Svendsen* arbetar vid Danmarks Journalisthøjskole i Århus

Joseph Board är professor i statskunskap vid Union College, Schenectady, N. Y.

Mag. art. *Frands Mortensen* är lektor vid Nordisk Institut, Århus universitet

Anita Werner är förstaamanuensis vid Institutt for pressforskning i Oslo

Lennart Weibull och *Rutger Lindahl* är pressforskare, verksamma vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Prenumerera på Statsvetenskaplig Tidskrift för år 1977!

Ordinarie abonnenter – sätt in 58:80 kr på postgiro nr 27 95 65-6

Studentabonnenter – tag kontakt med tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna.

Åberopa alltid abonnentnumret i samband med abonnemang, distribution eller adressförändring (numret finns angivet på adresslappen på kuvertet).